

**Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника**

Кафедра журналістики

Руслана Савчук

КУЛЬТУРА УСНОГО ПУБЛІЧНОГО МОВЛЕННЯ

**навчально-методичний посібник
для студентів II курсу
спеціальності «Журналістика»**

**Івано-Франківськ
2025**

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Факультету філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № 4 від 21 лютого 2025 р.)

Рецензенти:

Г. І. Марчук – кандидат філологічних наук, професор кафедри журналістики Факультету філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Р. І. Стефурак – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Факультету філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Савчук Р. Л. Культура усного публічного мовлення : навчально-методичний посібник для студентів II курсу спеціальності «Журналістика». 2-ге вид., випр. і допов. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2025. 171 с.

Навчально-методичний посібник містить відомості про структуру дисципліни «Культура усного публічного мовлення», плани практичних занять, завдання для самостійної роботи, теми повідомлень, список рекомендованої літератури, питання для самоконтролю, тематику публічних виступів та рекомендації до їх підготовки, тренувальні вправи, короткий термінологічний словник, програмові вимоги до курсу тощо.

Видання призначено для студентів II курсу спеціальності «Журналістика» денної форми навчання.

ЗМІСТ

Вступ.....	6
<i>Практичне заняття № 1. Теоретичні засади культури усного публічного мовлення.....</i>	<i>11</i>
<i>Практичне заняття № 2. Усне мовлення – найважливіша форма існування мови як засобу комунікації.....</i>	<i>15</i>
<i>Практичне заняття № 3. Невербальні засоби спілкування.....</i>	<i>19</i>
<i>Практичне заняття № 4. Техніка усного мовлення. Дихання та голос.....</i>	<i>24</i>
<i>Практичне заняття № 5. Дикція як складник техніки усного мовлення. Артикуляція.....</i>	<i>28</i>
<i>Практичне заняття № 6. Орфоепія як наука про правильну літературну вимову.....</i>	<i>33</i>
<i>Практичне заняття № 7. Символи, стереотипи як знаки світової та національної культури та їх роль у журналістській практиці.....</i>	<i>39</i>
<i>Практичне заняття № 8. Риторика в медіасфері.....</i>	<i>42</i>
<i>Практичне заняття № 9. Формування ораторської майстерності журналіста. Особливості публічного виступу.....</i>	<i>45</i>
<i>Практичне заняття № 10–11. Публічний виступ. Рецензування публічного виступу.....</i>	<i>49</i>
Тематика публічних виступів.....	52
<i>Рекомендації до підготовки й виголошення публічного виступу.....</i>	<i>54</i>
Загальні правила публічного виступу.....	57
Композиційна побудова промови.....	58
Репетиція виступу.....	59
Алгоритм самоаналізу промови.....	60
Спеціальні ораторські прийоми.....	60
Діловий етикет оратора.....	61
Типові помилки оратора-початківця.....	61
Виступ у стилі TED (за книгою Джеремі Донована).....	64
Невербальні засоби спілкування.....	67

<i>Тренувальні вправи і поради щодо техніки усного мовлення.....</i>	68
Тренувальні вправи (контроль за глибиною дихання).....	68
Умови правильного дихання радіо- та тележурналіста.....	68
Вправи на вироблення вмінь керувати роботою дихального апарату.....	69
Вправи на скорочення вдиху і подовження видиху.....	70
Вправи на кероване дихання в процесі мовлення.....	72
Вправи для розминки і тренування м'язів мовленнєвого апарату (рота, щелеп, губ, язика).....	73
Вправи з артикуляції голосних звуків української мови.....	75
Вправи з артикуляції приголосних звуків української мови.....	79
Вправи для тренування вимови. Скоромовки.....	81
Основні партитурні знаки.....	94
Рекомендації: «Як навчитися виразно читати поетичні тексти»....	95
Поради для декламатора.....	95
Що робити, щоб люди вас уважно слухали: поради.....	97
<i>Психодіагностичний практикум самопізнання.....</i>	101
Тест «Чи правильно Ви інтерпретуєте жести та міміку інших людей?».....	101
Тест «Підготовка до співбесіди».....	105
Тест для діагностики рівня комунікативності.....	107
Тест «Оцінка самоконтролю в спілкуванні».....	109
Тест «Чи вмієте Ви виступати?».....	110
Короткий термінологічний словник.....	112
Програмові вимоги з навчальної дисципліни «Культура усного публічного мовлення».....	153
Рекомендована література до курсу «Культура усного публічного мовлення».....	156

ВСТУП

Навчальна дисципліна «Культура усного публічного мовлення» передбачає глибоке вивчення та осмислення процесу інтелектуальної та креативної діяльності журналіста та його вираження у високій культурі професійного мовлення. Методологічними засадами курсу є розгляд мовознавчих проблем у контексті сучасних гуманітарних знань, антропоцентричний підхід до мовних явищ. Основну увагу звернено на особливості культури мови, культури усного мовлення, культури професійного мовлення журналіста.

Мета навчальної дисципліни «Культура усного публічного мовлення» – ознайомити студентів із теоретичними засадами культури усного публічного мовлення, закріпивши професійні знання та вміння вербального й невербального спілкування у сфері журналістики.

Завдання курсу:

- оволодіння культурою усного публічного мовлення на основі теоретичних надбань лінгвістики та риторики, досвіду національного радіо та телебачення;
- формування вмінь і навичок застосування вербальних і невербальних засобів комунікації, логічних, психологічних, етичних, літературних прийомів у мові та спілкуванні;
- засвоєння основ техніки мовлення (вироблення нормативного, інтонаційно виразного, образного і логічного мовлення);
- пізнання еталону сучасного радіо- та телемовлення, усвідомлення своєї причетності до його творення;
- виховання почуття відповідальності за свої мовленнєві дії, мовленнєву культуру загалом;
- вміння визначати особливості структури радіо- й телетекстів та їхню жанрову специфіку;
- аналіз програм радіо й телебачення з погляду мовностилістичного, психолінгвістичного, соціолінгвістичного аспектів.

Навчальна дисципліна «Культура усного публічного мовлення» базується на курсах «Мова як інструмент комунікації», «Журналістська майстерність» та «Риторика», тісно пов'язана з дисциплінами «Типологія помилок у медіа», «Редакторський практикум», «Практична стилістика та копірайтинг», «Радіовиробництво», «Телевиробництво» тощо. Інтегративність курсу не тільки забезпечує ознайомлення студентів із теоретичними основами культури мовлення, а й дає змогу закріпити професійні знання та вміння у журналістській діяльності.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен:

- орієнтуватися в основних теоретичних питаннях курсу «Культура усного публічного мовлення»;
- виробляти звичку контролювати своє мовлення, вимову, дикцію, інтонацію, правильність слововживання, логічність;
- постійно працювати над збагаченням та вдосконаленням мовлення (вміти добирати фразеологізми, синоніми, антоніми, метафори, епітети, порівняння та інші образні засоби);
- аналізувати своє і чуже ефірне мовлення, виявляти аномативи, застосовувати різні засоби для їх подолання;
- навчитися «керувати» своїм голосом, вміти «чути» його;
- робити партитуру тексту;
- виступати з доповідями і повідомленнями перед аудиторією, дотримуючись норм сучасної української літературної мови;
- дискутувати, переконливо аргументуючи особисту життєву позицію, узгоджуючи її із загальнолюдськими моральними й етичними нормами.

Програмні компетентності та результати навчання. *Загальні та спеціальні (фахові) компетентності:*

ЗК 02. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК 08. Здатність навчатися і оволодівати сучасними знаннями.

ЗК 11. Здатність спілкуватися державною мовою.

СК 02. Здатність формувати інформаційний контент.

СК 07. Здатність застосовувати міжнародні журналістські стандарти, принципи журналістської етики, національні етичні норми, етикетні правила на різних етапах професійної діяльності.

Програмні результати навчання:

ПР 02. Застосовувати знання зі сфери предметної спеціалізації для створення інформаційного продукту чи для проведення інформаційної акції.

ПР 11. Вільно спілкуватися з професійних питань, включаючи усну, письмову та електронну комунікацію, українською мовою.

ПР 15. Створювати грамотний медіапродукт на задану тему, визначеного жанру, з урахуванням каналу поширення чи платформи оприлюднення.

ПР 19. Застосовувати міжнародні журналістські стандарти, принципи журналістської етики, національні етичні норми, етикетні правила на різних етапах професійної діяльності.

Обсяг навчальної дисципліни: лекції – 18 годин, практичні заняття – 22 години, самостійна робота – 50 годин.

Форма контролю – залік, який складається із теоретичних питань та практичних завдань (у тестовій формі).

Політика навчальної дисципліни.

Письмові роботи. Заплановано виконання студентами обов'язкових та додаткових декількох видів письмових робіт: обов'язкової письмової контрольної роботи, письмових тестових завдань за темами практичних занять та темами, які винесені на самостійне опрацювання; також додаткових письмових індивідуальних завдань; письмових експрес-опитувань на практичних заняттях. Письмові роботи здобувача вищої освіти повинні демонструвати самостійність виконання поставлених завдань, відсутність ознак повторюваності та плагіату.

Академічна доброчесність. Будь-які форми порушення академічної доброчесності не толеруються. Списування під час контрольних модульних робіт, заліку та екзамену заборонені (зокрема із використанням мобільних девайсів). Дотримання академічної доброчесності засновується на ряді положень та принципів

академічної доброчесності, що регламентують діяльність здобувачів вищої освіти та викладачів університету: 1. Кодекс честі Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (нова редакція). 2. Положення про Комісію з питань етики та академічної доброчесності (нова редакція). 3. Положення про запобігання академічному плагіату (нова редакція). 4. Положення про запобігання академічному плагіату та іншим порушенням академічної доброчесності у навчальній та науково-дослідній роботі здобувачів освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. 5. Склад комісії з питань етики та академічної доброчесності Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. 6. Лист МОН України «До питання уникнення проблем і помилок у практиках забезпечення академічної доброчесності». Ознайомитися із зазначеними положеннями та документами можна на офіційному сайті Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника за покликанням: <https://pnu.edu.ua/polozhennia-pro-zapobihannia-plahiatu/> (дата звернення: 05.03.2025).

Відвідування занять. Присутність здобувачів вищої освіти на практичних заняттях є обов'язковою. Пропущені з поважних причин заняття мають бути відпрацьовані. Здобувач вищої освіти повинен дотримувати навчально-академічної етики та графіка навчального процесу; бути уважним та відповідальним. Пропущені практичні заняття потрібно відпрацювати, виконавши індивідуальні завдання або виконавши тести за темою. Для отримання допуску до підсумкового контролю студентові необхідно отримати мінімум 25 балів за практичні заняття чи завдання самостійної роботи.

Можливість і порядок відпрацювання пропущених студентом занять регламентується «Положенням про порядок організації та проведення оцінювання успішності здобувачів вищої освіти Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника» (введено в дію наказом ректора №309 від 19.05.2023 р. Ознайомитися з положенням можна за покликанням: <https://nmv.pnu.edu.ua/wp->

<content/uploads/sites/118/2023/05/otzinnuvannja-uspishnosti.pdf> (дата звернення: 05.03.2025).

Посібник є допоміжним навчально-методичним виданням, що створений відповідно до чинної програми з курсу «Культура усного публічного мовлення» для студентів II курсу спеціальності «Журналістика» денної форми навчання. Містить плани практичних занять (охоплюють найважливіші проблеми дисципліни), завдання для самостійного опрацювання, теми повідомлень, інтернет-ресурси, список рекомендованої літератури до кожного практичного заняття, програмові питання до заліку.

У навчально-методичному виданні репрезентовано тематику публічних виступів та рекомендації до підготовки й виголошення промов. Окрім цього, студентам запропоновано систему тренувальних вправ і порад щодо техніки усного мовлення, представлено психодіагностичний практикум самопізнання, сформовано короткий термінологічний словник.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 1

Теоретичні засади культури усного публічного мовлення

1. Зміст курсу «Культура усного публічного мовлення», його зв'язок з іншими навчальними дисциплінами.
2. Культура мовлення. Чинники, що визначають рівень культури усного мовлення.
3. Мовна освіта. Мовне виховання. Мовленнєва поведінка. Професійна мовнокомунікативна компетенція.
4. Мовленнєве самовиховання і його роль у становленні особистості журналіста.
5. Роль рідної мови у професійній діяльності теле- і радіожурналіста.

Завдання

1. Що говорять (пишуть) про *слово/мову* журналісти? Зафіксуйте.
2. З'ясуйте основні проблеми культури ефірного мовлення на прикладі ведучого/ведучої телепрограми (на Ваш вибір).
3. Поясніть, як Ви розумієте такі твердження:
 - мова – засіб спілкування;
 - мова – засіб інтелектуальної діяльності людей;
 - мова – енциклопедія людського досвіду;
 - мова – засіб навчання й виховання людини;
 - мова – характерна ознака нації.
4. Розкрийте зміст поняття «мовна картина світу».
5. Охарактеризуйте відомі вам підходи щодо трактування двомовності (білінгвізму).

6. Підготуйтеся до дискусії: «*Моє бачення мовної проблеми в Україні. Чи потрібні в Україні дві державні мови?*». Обґрунтуйте свою думку.

7. Дайте визначення понять «екологія мови», «лінгвоекологія».

8. Поставте наголос у словах: *чотирнадцять, запитання, бюлетень, каталог, квартал, боязнь, кулінарія, ознака, кінематографія, порядковий, багаторазовий, батьківський.*

9. Відредагуйте словосполучення: *вести переписку, аварійне становище, згідно інструкції, міжнародне положення, відноситися до більшості, вступати в переговори, жилий масив, багаточисельні відвідувачі, бути на доброму рахунку, виключення із правил, купити в розстрочку, у двох словах.*

10. Розкрийте дужки, утворюючи словосполучення. Дотримуйтесь точності мовлення.

1. (Об'єм, обсяг) *повітря, роботи.*

2. *Дитячий, чіткий (уява, уявлення).*

3. (Земельний, земляний, земний) *життя, власник, вал.*

4. (Комунікативний, комунікаційний) *шляхи, ситуація.*

5. (Жорсткий, жорстокий) *закон, поверхня.*

6. (Тактичний, тактовний) *людина, план.*

11. Охарактеризуйте одну із праць (на вибір):

Авраменко О. 100 експрес-уроків української : посіб. Київ : Книголав, 2016. 192 с.

Городенська К. Г. Українська мова у вимірах сьогодення. Видання друге, істотно доповнене. Київ : КММ, 2019. 208 с.

Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради : навч. посіб. 2-ге вид., стереотип. Київ : Либідь, 2001. 240 с.

Орієнтовний план:

а) коротка довідка про автора;

- б) структура роботи;
- в) чим корисне видання для журналістів;
- г) що нового Ви дізналися з книги.

Теми повідомлень:

1. Мова і мовлення. Мовленнєвий розвиток людини.
2. Мистецтво мовлення в масовій комунікації.
3. Культура мовлення в мережі Інтернет.
4. Мовна агресія як антипод культури.
5. Мовленнєва культура в контексті мовної політики держави.

Список рекомендованої літератури

1. Баби́ч Н. Д. Практична стилістика і культура української мови : навч. посіб. Львів : Світ, 2003. 431 с.
2. Би́бик С. П. Культура усної мови журналіста: співвідношення слабких і сильних норм. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2015. С. 12–22.
3. Єфименко О. Є. Історія вивчення поняття мовної картини світу в ХІХ – першій половині ХХ століття. *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. праць. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2011. Вип. 31. С. 38–46.
4. Каленич В. Культура мовлення як чинник журналістської майстерності. *Український інформаційний простір*. Київ, 2014. Ч. 3. С. 72–76.
5. Климова К. Я. Основи культури і техніки мовлення : навч. посіб. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Ліра – К, 2006. 240 с.
6. Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 360 с.
7. Мірченко М. В. Основи екології української літературної мови: проблеми, можливості, перспективи. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2014. Вип. 50; Серія «Філологічна». С. 16–19.
8. Пасинок В. Г. Основи культури мовлення : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2012. 184 с.

9. Радевич-Винницький Я. Двомовність в Україні: теорія, історія, мововживання : монографія. Київ; Дрогобич : Посвіт, 2011. 590 с.
10. Руда О. Г. Мовне питання як об'єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дискурсі : монографія. Київ, 2012. 232 с.
11. Сербенська О. А. Культура усного мовлення. Практикум : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 216 с.
12. Царик О. Культура мовлення як елемент духовної культури суспільства. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2016. Вип. 1. С. 318–327.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте суть понять «культура мови» та «культура мовлення».
2. Назвіть чинники, що визначають рівень культури усного мовлення? Охарактеризуйте їх.
3. Яку роль відіграє слово журналіста у формування культури мовлення читачів (слухачів, глядачів)?
4. Що таке мовна освіта?
5. Дайте визначення поняття «мовне виховання».
6. Поясніть зміст поняття «мовленнєва поведінка».
7. Розкрийте поняття професійної мовнокомунікативної компетенції.
8. Що таке мовленнєве самовиховання? Яка його роль у становленні особистості журналіста?
9. Розкрийте зміст понять «мова» та «мовлення». Назвіть спільні та відмінні характеристики.
10. Яка роль рідної мови у професійній діяльності теле- і радіожурналіста?
11. Що таке мистецтво мовлення?
12. Як Ви розумієте поняття «мовна агресія»?

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 2

Усне мовлення – найважливіша форма існування мови як засобу комунікації

1. Поняття літературної мови. Мовна норма. Критерії мовної норми.
2. Усне мовлення: загальна характеристика. Основні норми усного професійного мовлення.
3. Мовний, мовленнєвий та спілкувальний етикет.
4. Різновиди спілкування і стилі комунікативної поведінки.
5. Культура спілкування тележурналіста.

Завдання

1. Доведіть, що мовна норма має історичний і змінний характер, підтвердьте свої думки прикладами.
2. Які лексикографічні джерела фіксують мовну норму? Назвіть їх.
3. Напишіть повідомлення про етикет у різних країнах.
4. Поставте наголос у словах: *діалог, міліметр, листопад, одинадцять, обрання, кількаразовий, зірковий, разом, навколо, допізна, оздоровити, задобрити.*
5. Відредагуйте словосполучення: *розповсюджена думка, ящик для скарг та пропозицій, являється депутатом, фірмене блюдо, учбовий заклад, слідує зупинка, прийти до згоди, притримуватися дієти, унаслідувати традиції, терпіння лопнуло, нанести удар, поручити комусь.*
6. Розкрийте дужки, утворюючи словосполучення. Дотримуйтесь точності мовлення.
1. (Збірка, збірник, зібрання) закон, колектив, новела.

2. (Показний, показовий) факт, зовнішність.
3. (Книжковий, книжний) лексика, торгівля.
4. (Кореневий, корінний) система, народ.
5. (Шкірний, шкіряний) сировина, чутливість.
6. (Сусідній, сусідський) будинок, хлопець.

7. Охарактеризуйте Ваше мовне середовище. Визначте плюси та мінуси.

8. Запишіть усі відомі Вам етикетні формули *привітання, вітання, прощання, вибачення, прохання, вдячності, запрошення, згоди, відмови, осуду, виправдовування, перепитування* тощо (з діалектно-територіальними, приятельськими, фамільярними, жаргонними, запозиченими варіантами тощо).

9. Підберіть синоніми до слова *говорити*. Розкрийте їх значеннєві відтінки.

10. Поясніть значення словосполучень: *елітарна журналістика, аналітична журналістика, проблемна журналістика, описова журналістика, інвентаризаційна журналістика, електронна журналістика, інтернет-журналістика*.

11. Дослідники виокремили декілька типів співрозмовників. Охарактеризуйте кожен із них. За якими ознаками можна встановити певний тип?

Безглуздий співрозмовник.

Статечний співрозмовник.

Позитивний співрозмовник.

Всезнайко.

Балакун.

Боягуз.

Неприступний (холоднокровний) співрозмовник.

Незацікавлений співрозмовник.

«Велике цабе» («важлива птиця»).
«Чомучка».

12. Одна з давніх сентенцій стверджує:

Не дуже погана хиба, коли людина говорить, як книга. Та приємно читати книгу, що говорить, як людина.

- Назвіть книгу, що на Вашу думку, «говорить, як людина».
- Проаналізуйте, чому Вам подобається/не подобається манера мовлення конкретної людини.

Теми повідомлень:

1. Етика й естетика у мовленні.
2. Новаторство у сучасному мовленнєвому етикеті.
3. Правильність і точність як комунікативна ознака мовлення радіожурналіста (тележурналіста).
4. Комплімент у мовленнєвій поведінці радіо-, тележурналіста (на вибір).

Список рекомендованої літератури

1. Баби́ч Н. Д. Практична стилістика і культура української мови : навч. посіб. Львів : Світ, 2003. 431 с.
2. Дмитровський З. Є. Телевізійна журналістика : навч. посіб. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. 208 с.
3. Климова К. Я. Основи культури і техніки мовлення : навч. посіб. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Ліра – К, 2006. 240 с.
4. Культура спілкування у журналістській практиці : навч.-метод. посіб. / укл.: Н. Баби́ч, О. Жук. Чернівці : Букрек, 2012. 160 с.
5. Літературна норма і мовна практика / [Єрмоленко С. Я., Би́бик С. П., Коць Т. А. та ін.] ; за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ, 2013. 320 с.
6. Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 360 с.
7. Паси́нок В. Г. Основи культури мовлення : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2012. 184 с.

8. Радевич-Винницький Я. К. Етикет і культура спілкування : навч. посіб. 2-е вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2006. 291 с.
9. Сербенська О. А. Культура усного мовлення. Практикум : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 216 с.
10. Стахів М. О. Український комунікативний етикет : навч.-метод. посіб. Київ : Знання, 2008. 245 с.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «літературна мова».
2. Які сучасні періодичні видання вміщують публікації на теми мовної культури? Назвіть їх.
3. Що таке мовна норма? Назвіть критерії мовної норми.
4. З'ясуйте суть понять «правильність мовлення», «чистота мовлення».
5. Які умови точності мовлення?
6. Що таке логічність мовлення?
7. Що спільного в логічності і точності мовлення?
8. Чому логічність мовлення залежить від логічності мислення?
9. Охарактеризуйте основні норми усного професійного мовлення.
10. Що таке мовний, мовленнєвий та спілкувальний етикет?
11. Які Ви знаєте різновиди спілкування? Охарактеризуйте їх.
12. Назвіть та охарактеризуйте стилі комунікативної поведінки.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 3

Невербальні засоби комунікації

1. Поняття невербальної комунікації. Основні засоби невербальної комунікації.
2. Універсальне й ідіоетнічне в невербальному спілкуванні.
3. Невербальні засоби спілкування у професійній діяльності журналіста.
4. Невербальна комунікація і телеекран.

Завдання

1. Проаналізуйте невербальну комунікацію тележурналіста чи публічного спікера (на вибір). Визначте позитивні та негативні аспекти. Продемонструйте відповідне відео.
2. Запам'ятайте класифікацію невербальних засобів спілкування, поясніть, який ефект можливий від застосування кожного з них:
 - **оптичні засоби спілкування:** жести, міміка, пози, хода, контакт очей, одяг, косметика;
 - **акустичні:** темп мовлення, тембр голосу, висота голосу, сила голосу, паузи, інтонація;
 - **тактико-кінетичні:** дотик, потиск руки, поцілунок;
 - **ольфакторні:** запах тіла, запах косметики;
 - **просторово-часові:** відстань між співбесідниками, тривалість контакту, ступінь пунктуальності в часі.
3. Охарактеризуйте «руки», «очі» та «усмішку» як невербальні засоби спілкування.
4. Розкрийте зміст поняття «*імідж людини*». Опишіть роль вербальних і невербальних засобів мовленнєвої культури у формуванні особистісного іміджу.

5. Охарактеризуйте зображені вирази обличчя та жестикуляцію.



6. Уважно слідкуючи за жестами співрозмовника, можна зробити певні висновки про його психологічний стан, щирість тощо. Так, достатньо активне жестикулювання свідчить про відчуття людиною позитивних емоцій, її зацікавленість і приятельське ставлення. Однак надмірне, хаотичне жестикулювання символізує неспокій та невпевненість. Встановіть, що означають наведені жести:

- 1) демонстрація відкритих долонь;
- 2) стискання кулаків;
- 3) затуляння рота рукою під час мовленнєвого акту;
- 4) торкання носа, легке почісування його;
- 5) потирання пальцем повік;
- 6) потирання й почісування різних частин голови (чола, щік, потилиці, вуха);
- 7) погладжування підборіддя;
- 8) хаотичні рухи рук (скручування чи розкручування авторучки, торкання до різних частин одягу);
- 9) покусування нігтів;
- 10) відтягування від шиї коміра;
- 11) постійне відкидання волосся з лобу;
- 12) бажання обіпертися на щось чи доторкнутися до чогось.

7. Опишіть невербальні засоби, якими супроводжуються етикетні вербальні стереотипи.

Теми повідомлень:

1. Основні правила невербальної комунікації.
2. «Мода» і «традиція» у невербальному спілкуванні.
3. Міміка на телеекрані.
4. Колір на телеекрані.

Список рекомендованої літератури

1. Андрющенко М. Невербальні чинники формування іміджу телеведучого. *Мистецтвознавство України*. 2013. Вип. 13. С. 176–184.

2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
3. Гоян В. В. Кольористика та зображальна естетика інформаційної телевізійної програми. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Київ, 2000. Вип. 8 : Журналістика. С. 80–87.
4. Дмитровський З. Є. Телевізійна журналістика : навч. посіб. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. 208 с.
5. Дубик В. Невербальні та вербальні засоби комунікації в політичному дискурсі ЗМІ. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*. 2013. № 18. С. 31–36.
6. Ковалинська І. В. Невербальна комунікація. Київ : Вид-во «Освіта України», 2014. 289 с.
7. Конюхова Л. І. Значення жестів у тележурналістиці. *Українознавець*. Вип. 1. Львів, 2006. С. 57–60.
8. Культура спілкування у журналістській практиці : навч.-метод. посіб. / укл.: Н. Бабич, О. Жук. Чернівці : Букрек, 2012. 160 с.
9. Лужецька Л. Невербальні засоби спілкування як складник мовленнєвої культури особистості. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2014. С. 145–150.
10. Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 360 с.
11. Пасинок В. Г. Основи культури мовлення : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2012. 184 с.
12. Форманова С. В., Ленець Є. І. Невербальні засоби вираження комунікації (на матеріалі інтерв'ю з журналістом Майклом Щурем). *Молодий вчений*. 2018. № 9. С. 125–128.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте суть невербальної комунікації.
2. Поясніть, у чому полягає важливість знання основ невербальної комунікації.
3. Які ви знаєте класифікації невербальних засобів?
4. Визначте функції невербальних засобів у спілкуванні.

5. Поясніть, який вплив має просторова система (міжособистісний простір) на процес спілкування.
6. Як за невербальними виявами людини дізнатися про її емоційний стан?
7. Які невербальні засоби співбесідників можуть означати неспокій, не уважність, зневагу, роздратування?
8. Які несловесні засоби співбесідників символізують зацікавленість та доброзичливість?
9. Охарактеризуйте відкриті/закриті жести.
10. Назвіть універсальні й ідіоетнічні риси в невербальному спілкуванні.
11. Охарактеризуйте візуальну поведінку людини як детектор брехні.
12. Яка роль невербаліки у професійній діяльності журналіста?

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 4

Техніка усного мовлення. Дихання та голос

1. Складники техніки усного мовлення: а) дихання; б) голос; в) дикція; г) орфоепія.
2. Характеристика органів мовлення.
3. Поняття дихання. Різновиди дихання. Фізіологічне та фонаційне дихання. Умови правильного дихання.
4. Голос людини, його природа та різновиди. Чоловічі та жіночі голоси. Висотні характеристики голосів (сопрано, альт, тенор, баритон, бас).
5. Інтонаційна виразність голосу в теле- та радіожурналістиці.

Завдання

1. Охарактеризуйте кожну з частин мовленнєвого апарату (дихальні органи, вібратори, резонатори, артикулятори), розкрийте їх функції в голосоутворенні.
2. Проаналізуйте своє фонаційне дихання. Відзначте його плюси й мінуси. Що робите, щоб воно було контрольованим?
3. Які вправи робите, щоб поліпшити своє голосоутворення? (Див. с. 68).
4. Як розуміти твердження: *«мовний голос – результат складної фізіологічної і психічної діяльності людського організму, стимулюється інтелектом мовця, його емоціями, волею»*? Окресліть коло людських почуттів і переживань (не менше 20), які впливають на характер голосу.
5. Поміркуйте: який вплив має тон (тональність) запитань інтерв'юера на зміст, обсяг і тональність відповідей реципієнта?

6. Охарактеризуйте темп і тембр:
- теле-, радіожурналіста (на Ваш вибір);
 - Вашого знайомого;
 - свого голосу.
7. Що означає «говорити скандуючи»? Проілюструйте на прикладі.
8. Придумайте мовну ситуацію, в якій про одну і ту ж подію можна розповісти від імені різних людей. Зверніть увагу на тон мовлення.
9. Знайдіть уривок із твору для дітей із прямою мовою героїв. Проаналізуйте, яким тоном треба читати репліки. Які засоби в тексті допомагають правильно вибрати тон мовлення?
10. Відредагуйте словосполучення: *більша половина, вибраний круг людей, вірна відповідь, вступний взнос, діючі закони, ехо стихло, заказний лист, мебельний магазин, міри перестороги, навчатися на рідній мові, на громадських началах, одобрити пропозицію.*
11. Розкрийте дужки, утворюючи словосполучення. Дотримуйтесь точності мовлення.
1. (Виборний, виборчий) округ, орган.
 2. (Визначальний, визначний) досягнення, принцип.
 3. (Військовий, воєнний) академія, тема.
 4. (Суворий, суровий) нитка, погляд, зима.
 5. (Цегельний, цегляний) промисловість, споруда.
 6. (Чисельний, численний, числовий) вираз, заходи, перевага.

Теми повідомлень:

1. Особливості голосу професійного мовця.
2. Засоби удосконалення голосу.
3. Специфіка мовлення радіо- чи телепередач для дітей.

Інтернет-ресурси:

1. Лайфхак українською [Скетч-шоу «Лайфхак українською» навчить вас правильно говорити українською. Програми з архіву «Українського радіо». Ведучий: Дмитро Хоркін]. URL: <https://ukr.radio/prog.html?id=586> (дата звернення: 07.03.2025)
2. Постановка голосу. URL: <https://www.vezha.org/postanovka-golosu-video/> (дата звернення: 07.03.2025)

Список рекомендованої літератури

1. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2006. 368 с.
2. Вербич Н. Просодичні одиниці у публічному мовленні. *Українська мова*. 2003. № 2. С. 110–118.
3. Гриб В. П. Постановка мовного голосу. Луцьк, 2001. 26 с.
4. Дорошенко С. І. Основи культури і техніки усного мовлення : навч. посіб. 2-е вид., перероб. і доп. Харків : «ОВС», 2002. 144 с.
5. Єлісєвєнко Ю. П. Ораторське мистецтво: постановка голосу й мовлення : навч. посіб. ; за ред. В. В. Різуна. Київ : Агіка, 2008. 204 с.
6. Климова К. Я. Основи культури і техніки мовлення : навч. посіб. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Ліра – К, 2006. 240 с.
7. Культура мови: від теорії до практики : монографія / Л. Струганець, О. Бобесюк, О. Веремчук та ін. ; за ред. Л. Струганець. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2015. 216 с.
8. Мацько Л. І. Культура української фахової мови : навч. посіб. / Л. І. Мацько, Л. В. Кравець. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 360 с.
9. Олійник Г. А. Виразне читання. Основи теорії : посібник для вчителів. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. 224 с.
10. Пасинок В. Г. Основи культури мовлення : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2012. 184 с.

Питання для самоконтролю

1. Обґрунтуйте поняття «техніка усного мовлення». З яких компонентів складається?
2. Що таке мовленнєвий апарат? Які органи входять до його складу?
3. Які типи дихання виділяють науковці? Охарактеризуйте кожний із них.
4. Які умови правильного дихання?
5. Якою є природа голосу?
6. Назвіть та охарактеризуйте різновиди голосу.
7. Які властивості має голос і яке його значення для техніки мовлення?
8. Назвіть засоби удосконалення голосу.
9. Яка роль інтонаційної виразності голосу в теле- та радіожурналістиці?

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 5

Дикція як складник техніки усного мовлення. Артикуляція

1. Дикція. Значення дикції у професійній підготовці журналіста.
2. Сучасні вимоги до журналіста-ефірника.
3. Поняття артикуляції. Артикуляція голосних звуків.
4. Артикуляція приголосних звуків.
5. Скоромовки як елемент вироблення орфоепічних норм. Естетична цінність та практична значущість скоромовок.

Завдання

1. Назвіть основні етапи підготовки до виступу диктора (ведучого).
2. Оберіть теле- або радіоведучого, який є для Вас прикладом професіоналізму в журналістській діяльності. Опрацюйте його біографію, з'ясуйте секрети успіху. Підготуйте на заняття презентацію про нього (до 5 хв.).

Структурні елементи аналізу:

- характеристики голосу: природні (сила, висота, тембр, діапазон) і набуті (тон, темп, злетність, гучність) властивості голосу (чи відповідають манері мовлення і жанру програми);
- тип голосу (чоловічий, жіночий); висотні характеристики голосу (сопрано, меццо-сопрано, контральто, тенор, баритон, бас, дискант);
- як передаються емоції через голос;
- дикція;
- інтонація;
- паузи;
- наголос;
- лексика (вживання слів-паразитів, сленгізмів, суржику, термінів, іншомовної лексики, діалектизмів, вульгаризмів, повторів тощо);
- стилістичні засоби (метафори, порівняння, епітети тощо);

- особливості побудови речень (речення прості/складні, порядок слів у реченні тощо);
- звукові (шумові) ефекти (чи є доцільними);
- Ваша оцінка.

Зафіксуйте на диктофон/відео уривок програми ведучого для ілюстрації.

3. Простежте, змінюючи швидкість мовлення, чи залежить вимова звуків у наведених словах від темпу мовлення.

Святковий, осінній, морквяний, одинадцять, чотирнадцять, шістнадцять, обґрунтувати, жевріти, розщедритися, виїжджати, розповсюджувати, дзвякнути, попереджати, розкопати, тішишся, зіщулитися, питаються, зчепити, щільно, непомітно, з викрутасом, над дахом, поряд тече, знав завжди, пішов у відпустку, знав би краще, чув від інших, знаєшся з ним.

4. Прочитайте 5-6 скоромовок тричі: повільно, у середньому темпі, швидко. Які артикуляційні труднощі у Вас виникали? (Див. с. 81).

5. Поставте наголос у словах: *босоніж, віч-на-віч, водночас, гетьман, голіруч, дрова, експерт, експертний, жалюзі, зрання, іскра, корисливий.*

6. Відредагуйте словосполучення: *переводити гроші поштою, підписний індекс, повістка дня, рахуватися з думкою, рахувати за можливе, сама активна участь, самий важливий, установити причину, форточка не відкривається, халатне ставлення, хрустальна ваза, я вибачаюсь.*

7. Розкрийте дужки, утворюючи словосполучення. Дотримуйтесь точності мовлення.

1. (Глиняний, глинястий) берег, посуд.
2. (Гончарний, гончарський) талант, майстерня.
3. (Особистий, особовий) справа, контроль.

4. *(Путати, плутати) нитки, ноги, думки.*
5. *(Робітничий, роботящий, робочий) син, план, професія.*
6. *(Сніговий, сніжний) день, буря.*

Теми повідомлень:

1. Ефірне мовлення: стан, перспективи.
2. Історія професії диктора (ведучого).
3. Моно- і діалогічний ефір: особливості мовної поведінки ведучого.

Інтернет-ресурси:

1. Дикція з Іриною Українець. Урок № 1. Техніка мови – скоромовки. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=W3StCnxSjf0> (дата звернення: 07.03.2025)
2. Дикція. URL: <https://www.vezha.org/dyktsiya-video/> (дата звернення: 07.03.2025)
3. Красивий голос. Дикція. Урок № 2. Вправи з Іриною Українець. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=s06kSlTIa-c> (дата звернення: 07.03.2025)
4. Лайфхак українською [Скетч-шоу «Лайфхак українською» навчить вас правильно говорити українською. Програми з архіву «Українського радіо». Ведучий: Дмитро Хоркін]. URL: <https://ukr.radio/prog.html?id=586> (дата звернення: 07.03.2025)
5. Найдовша скоромовка у світі. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=5s0MwmxOFAI> (дата звернення: 07.03.2025)
6. Скоромовка української ведучої Мар'яни Лошак [бездоганно прочитала українські скоромовки в прямому ефірі]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=vqoFIovrIHM> (дата звернення: 07.03.2025)

Список рекомендованої літератури

1. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка.

Орфографія. Лексикологія. Лексикографія : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2006. 368 с.

2. Дмитровський З. Є. Телевізійна журналістика : навч. посіб. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. 208 с.

3. Дорошенко С. І. Основи культури і техніки усного мовлення : навч. посіб. 2-е вид., перероб. і доп. Харків : «ОВС», 2002. 144 с.

4. Єлісєв Ю. П. Ораторське мистецтво: постановка голосу й мовлення : навч. посіб. Київ : Агіка, 2008. 204 с.

5. Зелінченко О. А. Порівняльна характеристика диктора та ведучого. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2006. Т. 24. С. 110–114.

6. Климова К. Я. Основи культури і техніки мовлення : навч. посіб. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Ліра – К, 2006. 240 с.

7. Кукуруза Н. В. Майстерність ведучого : навч. посіб. Івано-Франківськ, 2010. 176 с.

8. Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови : навч. посіб. Київ, 2007. 360 с.

9. Олійник Г. А. Виразне читання. Основи теорії : посібник для вчителів. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. 224 с.

10. Папуша О., Матвійчук Ю. Порівняльна характеристика диктора і ведучого радіопрограм. *Журналіст України*. 2002. № 2. С. 15–17.

11. Пасинок В. Г. Основи культури мовлення : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2012. 184 с.

12. Сербенська О. А. Культура усного мовлення. Практикум : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 216 с.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте дефініцію поняття «дикція».
2. Яка роль дикції у професійній підготовці журналіста?
3. Що означають поняття «диктор», «ведучий», «журналіст»?
4. Охарактеризуйте сучасні вимоги до мовлення журналіста-ефірника.
5. Розкрийте поняття артикуляції.
6. Що таке вокалізм/консонантизм?

7. Які артикуляційні норми визначено для голосних звуків?
8. Поясніть особливості вимови дзвінких приголосних в українській мові. Наведіть приклади.
9. Які артикуляційні норми визначено для утворення шиплячих та свистячих звуків?
10. Охарактеризуйте артикуляційні норми задньоязикових приголосних [ґ], [к], [х].
11. Які вправи для артикуляції Ви знаєте?
12. Для чого журналістові вчити скоромовки?

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 6

Орфоепія як наука про правильну літературну вимову

1. Орфоепія. Норми орфоепії української літературної мови.
2. Наголос. Різновиди наголосу в українській мові.
3. Типові відхилення від акцентуаційних норм у мовленні радіо- та телеведучих.
4. Інтенація як важливий елемент культури мовлення. Розділові знаки та інтонація. Партитура тексту.
5. Паузи і темп мовлення як технічні показники виразного мовлення і виразного читання.

Завдання

1. Поставте наголос у словах: *вподобання, донька, дочка, індустрія, маркетинг, переляк, родимка, спина, абихто, абищо, відсотковий, ґрунтовий, літописний, шовковий, байдуже, зокрема.*
2. Запишіть 2-3 контексти, у яких логічний наголос падатиме на різні слова у реченні. Визначте його роль.
3. Поясніть значення наведених слів і висловлень, що різняться наголосом. Підберіть 5-6 прикладів для ілюстрації смисло- і форморозрізнявальної функції наголосу.
ва́рення – ва́ре́ння
ви́года – ви́го́да
по́діл – поді́л
черго́вий – чергові́й
я кручу́ – побачила кру́чу
я ношу́ – взяв но́шу
я пла́чу – я плачу́
4. Відредагуйте словосполучення: *автозаправочна станція, біблійська істина, гарні обої, грошовий перевод, ефірне масло,*

кинути на проізвол, книжний магазин, книжна ярмарка, миючі засоби, міроприємства на наступний рік, обезболюючий препарат, шарикова ручка.

5. Розкрийте дужки, утворюючи словосполучення. Дотримуйтесь точності мовлення.

1. (Абонемент, абонент) телефонна мережа, студент.
2. (Болотистий, болотний, болотяний) туман, птах, берег.
3. (Буланий, булатний) ніж, кінь.
4. (Гірницький, гірничий, гірський) інститут, житель, селище.
5. (Загрозливий, погрозливий) стан, вигляд.
6. (Хутровий, хутряний) комір, промисловість.

6. Перепишіть і вставте, де потрібно, пропущені літери. Обґрунтуйте написання і вимову слів.

Учас..ник, передвіс..ник, перс..ні, прихвос..ні, захис..ний
проїз..ний, випус..ний, облас..ний, улес..ливий, перехрес..ний,
корис..ливий, піс..ний, швидкіс..ний, пристрас..ний, гіган..ський,
радіс..ний, студен..ський, жаліс..ливий, зліс..ний, шіс..надцятий,
влас..ний, кож..ний, свис..нути, верес..нути, пис..нути, шелес..нути,
бриз..нути, безвиїз..но.

7. Вивчіть напам'ять вірш (на вибір). Прорекламуйте його, дотримуючись інтонаційної виразності. (В аудиторії – взаєморецензування виступів). (Див. с. 95).

8. Підготуйте наочність-картку «Знаки партитури тексту». (Див. с. 94).

9. Запишіть наведені текстові фрагменти, використовуючи знаки партитури (Див. с. 94). Проаналізуйте інтонаційні особливості. Тексти виразно прочитайте.

I. Життєвий досвід свідчить, що мало бути добрим, треба ще бути тактовним. Чуйність – доброта серця, тактовність – його розум.

Поняття ці нерозривні, як нерозривні зміст і форма. Щоб бути тактовним завжди і всюди, треба знати основи культури поведінки. Без такого знання людина справляє враження невихованої, хоч би якою доброю вона була.

А. Паламар

II. Античну людину, наприклад Діогена, наш сучасник найбільше подивував би своєю залежністю від безлічі речей. «Усе роблю для того, аби речі служили мені, а не я – речам», – зізнавався колись Горацій. Живучи в наш час, він навряд чи відстояв би свою незалежність. Ще в Есхіла один із героїв відмовився від щита, де було зображено різні страховиська для залякування супротивника: «Хочу бути мужнім, а не вдавати із себе такого».

Д. Клочко

III. Освічена людина не завжди має авторитет, а авторитетна – не завжди має вищу освіту. Тут варто згадати рідкісну серед людей рису – дипломатичність. Про таких щасливців часто кажуть, що це в них від природи. Одразу необхідно застерегти: не треба розуміти дипломатичність як пристосуванство чи слизьке підлабузництво, бо це те саме, що плутати праведне з грішним.

З газети

IV. Традиційний український костюм сімнадцятого-вісімнадцятого століть суттєво змінився з часів Київської Русі, зберігши при цьому основні етнічні та регіональні риси. Представники кожної соціальної групи – ремісники, феодали, козацька старшина, бідні селяни – відрізнялися не тільки манерою поведінки, а й самобутністю вбрання. Костюм того часу був своєрідним паспортом, що підкреслював належність людини до певної соціальної групи. Одяг козацької старшини шили з дорогих тканин, привезених із Західної Європи.

Л. Кожуховська

V. Звичай говорити людині щось хороше про неї виник і закріпився не випадково: він допомагає людям спілкуватися, жити разом, працювати. Коли людину підтримати, похвалити, підкреслити в ній щось хороше, вона почуває себе впевненіше, намагається дорівнятися до уявлення, яке про неї склалося. Особливо це потрібно молодшій людині, яка не завжди буває впевненою в собі й потребує підтвердження своїх позитивних рис і починань.

А. Коваль

VI. Нашу тисячолітню історію не треба ні підмальовувати, ні чепурити, хоч її вихолостили й переписали на свій лад чужинці, відвівши у ній для нас роль другорядних статистів. У нашій історії є все: героїзм і ницість, жертвний патріотизм і відступництво, є лицарі і покидьки. Зрештою, читати її можна і без брому, якщо не заламувати мелодраматично руки і не хапатися за серце, а вперто думати над нею. Українська історія густо заселена особистостями. Іменними, а частіше – безіменними, без яких вона б ніколи не відбулася. Серед цих особистостей є все. Є постаті зрозумілі й однозначні, як Святослав, Богун, Наливайко, Мазепа, Стус, Чорновіл. Є загадково роздвоєні, розчахнуті, як Роксолана, Богдан Хмельницький, Гоголь, Хвильовий, зрештою – Кравчук. Є світлі, наче народжені з німбом, як Ярослав Мудрий чи Данило Галицький. Є сірі й невиразні, як Юрась Хмельницький. Є й не козаки, а лише політичні козачки, котрі прислужували сильнішим, як брати Кирило та Григорій Розумовські, Голобородько, Підгорний, Щербицький, Івашко. Були й такі, які всю свою душу, долю і життя поклали на вівтар української волі, готові були навіть смертю своєю підтвердити те, що Україна не вмерла, – як Калнишевський, Тарас Шевченко, Франко, Грушевський, Петлюра, Бандера, Шухевич, Світличний...

В. Яворівський

Теми повідомлень:

1. Вимова в українській літературній мові та методика оволодіння нею.

2. Орфоепічний словник, його структура. Значення орфоепічного словника в роботі радіо-, тележурналістів.
3. Сучасний стан орфоепічної культури в українському суспільстві.

Інтернет-ресурси:

1. Курси культури української мови [Ірина Фаріон]. URL: <https://www.youtube.com/playlist?list=PL4I-CMZOQlZKNxTDneFsPXjUrZ6J9QnKm> (дата звернення: 07.03.2025)
2. Логічні акценти. URL: <https://www.vezha.org/logichni-aktsenty-video/> (дата звернення: 07.03.2025)
3. Паузи у мовленні. URL: <https://www.vezha.org/pauzy-u-movlenni-video/> (дата звернення: 07.03.2025)
4. Темп мовлення. URL: <https://www.vezha.org/temp-movlennya-video/> (дата звернення: 07.03.2025)

Список рекомендованої літератури

1. Бондар О. І. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія : навч. посіб. / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець. Київ : ВЦ «Академія», 2006. 368 с.
2. Гливінська Л. К. Сучасна українська мова. Фонетика. Орфоепія : навч. посіб. ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ : Логос, 2010. 415 с.
3. Дорошенко С. І. Основи культури і техніки усного мовлення : навч. посіб. 2-е вид., перероб. і доп. Харків : «ОВС», 2002. 144 с.
4. Єлісовенко Ю. Орфоепічний аспект фахової підготовки ведучих. *Ведучий у практиці сучасного радіомовлення* : зб. навч.-метод. матеріалів / упоряд. В. Я. Миронченко. Київ : Укртелерадіопресінститут, 2006. С. 51–63.
5. Єлісовенко Ю. П. Орфоепічний аспект фахової підготовки телевізійних журналістів. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2004. Т. 15. С. 15–22.

6. Єлісовенко Ю. П. Ораторське мистецтво: постановка голосу й мовлення : навч. посіб. ; за ред. В. В. Різуна. Київ : Агіка, 2008. 204 с.
7. Климова К. Я. Основи культури і техніки мовлення : навч. посіб. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Ліра – К, 2006. 240 с.
8. Культура мови: від теорії до практики : монографія / Л. Струганець, О. Бобесюк, О. Веремчук та ін. ; за ред. Л. Струганець. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2015. 216 с.
9. Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови : навч. посіб. Київ, 2007. 360 с.
10. Олійник Г. А. Виразне читання. Основи теорії : посібник для вчителів. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. 224 с.
11. Пасинок В. Г. Основи культури мовлення : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2012. 184 с.
12. Сербенська О. А. Культура усного мовлення. Практикум : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 216 с.

Питання для самоконтролю

1. Що вивчає орфоепія як розділ мовознавчої науки?
2. Яке значення орфоепічного словника в роботі радіо-, тележурналістів?
3. Обґрунтуйте зв'язок між орфоепією та дикцією.
4. З'ясуйте суть теоретичних питань про дикцію, інтонацію, паузи, темп мовлення у їхньому зв'язку з іншими технічними показниками та комунікативними ознаками мовлення.
5. Що мається на увазі під правильною дикцією?
6. Що таке партитура тексту?
7. Що називається наголосом? Які функції виконує?
8. Назвіть різновиди наголосів та охарактеризуйте їх.
9. Які Ви знаєте типи пауз? Охарактеризуйте їх.
10. Чи позначається на виразності звуків темп мовлення? Чому?

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 7

Символи, стереотипи як знаки світової та національної культури та їх роль у журналістській практиці

1. Загальне поняття про символи. Види символів.
2. Символи та їх значення у тележурналістиці.
3. Характеристика стереотипів. Поняття соціального стереотипу, його природа і суть.
4. Мова медіакомунікації як естетичний стереотип епохи.

Завдання

1. Прокоментуйте тезу: *людина живе в світі знаків і стереотипів*.
2. Назвіть відомі Вам символи влади? Який зміст у них вкладають?
3. Запишіть приповідки, у яких вживаються числівники *три*, *сім*. Чи є підстави називати ці числівники символом?
4. Охарактеризуйте українські народні знаки-символи. Яка їх роль у житті сучасного українця?
5. Що таке забобони та упередження? Наведіть приклади. Поміркуйте: чи варто вірити в забобони?
6. Проаналізуйте символи і стереотипи, які характеризують медіасферу.
7. Охарактеризуйте роботу телеканалу (на Ваш вибір) із погляду використання символів.
8. Чи впливає телереклама на стереотипізацію нашого мислення? Поясніть на прикладах.

9. Якими стереотипними або властивими Вашій манері запрошеннями до розмови звернетесь до людини, щоб попросити дозволу на інтерв'ю?

Теми повідомлень:

1. Роль медіа у творенні образу України та українця.
2. Стереотип як ефект медіа.
3. Роль телебачення у процесі стереотипізації.

Список рекомендованої літератури

1. Бабич Н., Жук О. Мовні стереотипи, «ноу хау» та естетичність сучасних ЗМІ. *Теле- та радіожурналістика*. 2010. Вип. 9. С. 175–182.
2. Бутиріна М. В. Механізм стереотипотворення у мас-медіа. *Актуальні питання масової комунікації*. 2008. Вип. 9. С. 16–20.
3. Грабовська І. Сучасні українці у дзеркалі чужих та власних стереотипів. *Сучасність*. 2004. № 9. С. 138–147.
4. Завгородня Л. В. Природа стереотипу та стереотипні інновації у публіцистиці. *Семантика мови і тексту* : зб. статей VI Міжнар. конф. Івано-Франківськ, 2000. С. 197–201.
5. Куліш Ю. О. Поняття символу: символи в українській культурі. *Науковий вісник. Серія «Філософія»*. Харків : ХНПУ, 2015. Вип. 45 (ч. II). С. 106–110.
6. Лавлінський Р. Механізми формування соціальних стереотипів у суспільстві засобами мас-медіа. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2010. № 7. Серія «Філософія». С. 164–176.
7. Лозко Г. С. Українське народознавство. 2 вид., доп. та перероб. Київ : АртЕк, 2004. 472 с.
8. Паучок В. К. Етногенез українського народу і становлення української символіки. Тернопіль, 2003. 275 с.
9. Сваричевська Л. Концепт символу в українській мовній картині світу. *Вісник Львівського університету. Серія «Філологія»*. 2004. Вип. 34; Ч. I. С. 372–378.

10. Сербенська О. А. Культура усного мовлення. Практикум : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 216 с.
11. Словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, М. К. Дмитренка. Київ : Міленіум, 2002. 260 с.
12. Шутова М. О. Контенсивно-формальна типологічна таксономія етнокультурних стереотипів. *Вісник КНЛУ. Серія Філологія*. 2014. Т. 17. № 1. С. 205–214.

Питання для самоконтролю

1. Що таке символ? Назвіть види символів.
2. Яка роль символів у житті людини?
3. Назвіть та охарактеризуйте державні смволи України.
4. Які символи використовують у тележурналістиці?
5. Розкрийте зміст понять «стереотип», «соціальний стереотип». Наведіть приклади.
6. Чому з'являються стереотипи?
7. Які чинники формування стереотипів у медіа?
8. З'ясуйте, яка роль мови у процесі стереотипізації?
9. Назвіть найбільш поширені види стереотипів у медіа.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 8

Риторика в медіасфері

1. Риторика як наука про успішну мовну комунікацію. Стили мовлення.
2. Оратор і аудиторія: контакт, вплив, взаємодія.
3. Значення риторики для медійників. Основні риторичні засоби в журналістиці.
4. Риторика в різних медіаформатах (друкована преса, телебачення, радіо, цифрові медіа).

Завдання

1. Як Ви розумієте дефініцію слів *красномовство*, *пишиномовство*?
2. Поясніть сутність висловлювань:
 - *Поетами народжуються, ораторами стають* (Цицерон).
 - *Найкращий оратор той, який своїм словом і навчає слухачів, і дає можливість отримати насолоду, і сильно вражає* (Цицерон).
 - *Усі гарні оратори починали як погані оратори* (Ральф Емерсон).
 - *Справжнє красномовство – це вміння сказати все, що треба, і не більше, ніж треба* (Франсуа де Ларошфуко).
3. Складіть список прийомів, які допомагають встановлювати контакт з аудиторією у різних форматах (інтерв'ю, дискусія, дебати, монолог).
4. Знайдіть приклади використання риторичних засобів (метафор, гіпербол, цитат, риторичних запитань тощо) у статтях, репортажах або блогах та поясніть їхній вплив на читача.

5. Проаналізуйте риторичні засоби у виступах відомих спікерів (TED Talks, політичні виступи, публічні лекції тощо) та визначте, які з них сприяють успішній комунікації.

Теми повідомлень:

1. Історія розвитку ораторського мистецтва.
2. Риторика в Україні.
3. Майстерність усних виступів видатних українських культурних діячів.
4. Зовнішність оратора – основа першого враження.

Інтернет-ресурси:

1. Мистецтво переконливих публічних виступів: від помилок до майстерності. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=CFo-9vdOT6k> (дата звернення: 07.03.2025)
2. Найвідоміша промова Стіва Джобса (українською мовою). URL: <https://www.youtube.com/watch?v=kCcPqP3sHto> (дата звернення: 06.03.2025)
3. Секрети ораторського мистецтва. Руслан Ружицький. URL: <https://krasnomovec.club/yak-navchitis-vistupati-pered-auditoriyeyu/> (дата звернення: 05.03.2025)
4. Тренінг «Ораторське мистецтво». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=kYUczJtpyHA> (дата звернення: 07.03.2025)

Список рекомендованої літератури

1. Борг Д. Мистецтво говорити. Таємниці ефективного спілкування / Джеймс Борг ; пер. Н. Лазаревич. Харків : Фабула, 2019. 304 с.
2. Дацишин Х. Терміни «журналістська риторика», «риторика ЗМІ», «медіариторика»: до проблеми дефініції. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. № 733 (Проблеми української термінології). 2012. С. 179–182.

3. Дмитровський З. Є. Телевізійна журналістика : навч. посіб. / З. Є. Дмитровський. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. 208 с.
4. Єлісєнко Ю. П. Ораторське мистецтво: постановка голосу й мовлення : навч. посіб. ; за ред. В. В. Різуна. Київ : Агіка, 2008. 204 с.
5. Колотілова Н. А. Риторика : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2007. 232 с.
6. Культура спілкування у журналістській практиці : навч.-метод. посіб. / укл.: Н. Бабич, О. Жук. Чернівці : Букрек, 2012. 160 с.
7. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика : навч. посіб. 2-ге вид., стер. Київ : Вища шк., 2006. 311 с.
8. Олійник О. Б. Основи ораторської майстерності : навч. посіб. Київ : Кондор, 2010. 181 с.
9. Онуфрієнко Г. С. Риторика : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2008. 592 с.
10. Риторика : навч. посіб. / упор. : Т. К. Ісаєнко, А. В. Лисенко. Полтава : ПолтНТУ, 2019. 247 с.
11. Риторика : навч.-метод. посіб. з курсів «Основи риторики» та «Професійна риторика» / укл. І. І. Гузенко. Львів, 2014. 328 с.
12. Сербенська О. А. Культура усного мовлення. Практикум : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 216 с.

Питання для самоконтролю

1. Що таке риторика?
2. Яких відомих ораторів античності Ви знаєте?
3. Що споріднює практику класичних ораторів і сучасних журналістів?
4. Назвіть стилі мовлення. Охарактеризуйте їх.
5. Яку роль відіграє риторика в сучасній медіасфері?
6. Які основні риторичні засоби використовують журналісти?
7. Як риторичні фігури (метафора, гіпербола, антитеза тощо) впливають на сприйняття інформації?
8. Як відрізняється риторика друкованої преси, телебачення, радіо та цифрових медіа?
9. Як риторика впливає на об'єктивність медіа?

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 9
Формування ораторської майстерності журналіста.
Особливості публічного виступу

1. Публічний виступ. Типи публічного виступу (інформаційний, мотиваційний, переконливий тощо).
2. Загальні правила публічного виступу. Композиційна побудова промови.
3. Підготовка журналіста до виступу. Техніка публічного виступу. Візуалізація.
4. Роль імпровізації у виступах журналіста.
5. Мистецтво завершення виступу.

Завдання

1. Як найкраще налаштуватися на публічний виступ?
2. Структуруйте та охарактеризуйте процедуру збирання матеріалу до публічного виступу.
3. Бабиц Н. Д. у практикумі «Основи риторики» виділяє такі *характерні риси промови (доповіді)*:
 - простоту,
 - конкретність,
 - доступність,
 - дохідливість,
 - доцільність,
 - доказовість,
 - інформативність,
 - оригінальність,
 - самобутність,
 - цікавість,
 - емоційність,
 - майстерність,

➤ ефективність тощо.

З'ясовуючи зміст кожної риси, поясніть, які з них постійні й обов'язкові, а які тематично зумовлені.

4. Як реагувати на несподіванки під час публічного виступу? Запропонуйте свої варіанти.

5. Які техніки імпровізації використовують досвідчені спікери для покращення виступу? Наведіть конкретні приклади.

6. Розкажіть про презентацію (на якій вам довелося побувати) як одну із форм передачі інформації. Визначте позитивні та негативні аспекти.

7. Підготуйте публічний виступ (оберіть тему із запропонованого переліку, див. с. 52). (В аудиторії – взаєморецензування виступів).

Інтернет-ресурси:

1. Публічний виступ – як підготуватись, прості кроки для твого успіху. Максим Олійник. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=95haw1TiJIE> (дата звернення: 05.03.2025)

2. Публічні виступи: як ефективно спілкуватись з аудиторією. Анна Панова. URL: https://www.youtube.com/watch?v=6SJO_RJR_SE (дата звернення: 05.03.2025)

3. Степура А. Як готуватися до публічного виступу. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=69Hpe85fmC0> (дата звернення: 06.03.2025)

4. Степура А. Як підготувати виступ. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=l0j5UBRidco> (дата звернення: 06.03.2025)

5. Страх публічних виступів. URL: <https://www.vezha.org/strah-publicznyh-vystupiv/> (дата звернення: 06.03.2025)

6. Як підготуватися до публічних виступів. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=DSQE0DZ7EFc> (дата звернення: 06.03.2025)
7. 17 способів почати промову (приклади, відео). URL: <https://masterlev.com.ua/z-chogo-pochati-vistup/> (дата звернення: 06.03.2025)

Список рекомендованої літератури

1. Андерсон К. Успішні виступи на TED. Рецепти найкращих спікерів / пер. з англ. О. Асташової. 2-ге вид. Київ : Наш формат, 2017. 256 с.
2. Борґ Д. Мистецтво говорити. Таємниці ефективного спілкування / Джеймс Борґ ; пер. Н. Лазаревич. Харків : Фабула, 2019. 304 с.
3. Дацишин Х. П. Типологічні різновиди усних публічних виступів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Вип. 1. Харків, 2009. С. 134–138.
4. Єлісєєв Ю. П. Ораторське мистецтво: постановка голосу й мовлення : навч. посіб. ; за ред. В. В. Різуна. Київ : Агіка, 2008. 204 с.
5. Колотілова Н. А. Риторика : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2007. 232 с.
6. Культура спілкування у журналістській практиці : навч.-метод. посіб. / укл.: Н. Бабиш, О. Жук. Чернівці : Букрек, 2012. 160 с.
7. Олійник О. Б. Основи ораторської майстерності : навч. посіб. Київ : Кондор, 2010. 181 с.
8. Онуфрієнко Г. С. Риторика : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2008. 592 с.
9. Риторика : навч. посіб. / упор. : Т. К. Ісаєнко, А. В. Лисенко. Полтава : ПолтНТУ, 2019. 247 с.
10. Риторика : навч.-метод. посіб. з курсів «Основи риторики» та «Професійна риторика» / укл. І. І. Гузенко. Львів, 2014. 328 с.
11. Сербенська О. А. Культура усного мовлення. Практикум : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 216 с.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть різновиди публічних виступів.
2. Визначте загальні правила публічного виступу.

3. Охарактеризуйте композиційну побудову промови.
4. Назвіть та охарактеризуйте основні етапи підготовки до публічного виступу.
5. З'ясуйте причини появи в оратора страху перед виступом. Як позбутися цього страху?
6. Охарактеризуйте техніку публічного виступу.
7. Як техніка публічного виступу допомагає журналісту бути ефективним спікером?
8. Як імпровізація допомагає журналісту справлятися з непередбачуваними ситуаціями на сцені?
9. Як ефективно завершити виступ?

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ № 10–11

Публічний виступ. Рецензування публічного виступу

Завдання

1. Підготуйте публічний виступ на запропоновану тему. (Тематика публічних виступів – с. 52).

Рекомендації до публічного виступу

КАТЕГОРІЯ	ВИМОГИ
1. Зміст виступу	Відповідність темі та меті виступу
	Логічна структура: вступ, основна частина, висновки
	Аргументованість, точність фактів, актуальність матеріалу
2. Стиль мовлення	Чіткість, логічність і доступність викладу
	Виразність, емоційність, впевненість у мовленні
3. Вербальна комунікація	Правильна дикція, чітка вимова, грамотність
	Оптимальний темп і гучність мовлення
4. Невербальна комунікація	Природність жестів, міміки, постви
	Контакт очима з аудиторією
5. Взаємодія з аудиторією	Врахування реакції слухачів
	Готовність відповідати на запитання, утримувати увагу
6. Використання візуалізації	Доцільність застосування презентацій, графіків, ілюстрацій
	Якість і зрозумілість наочних матеріалів
7. Завершення виступу	Чіткі підсумки, повторення головних тез
	Логічне та переконливе завершення
8. Загальне враження	Оригінальність, креативність подачі матеріалу
	Регламент, відсутність перевищення часу

ЕТАП ВИСТУПУ	ТРИВАЛІСТЬ	ЗМІСТ
1. Вступ	1-2 хв.	Привітання, представлення теми, актуальність і мета виступу
2. Основна частина	6-8 хв.	Виклад основної інформації, аргументи, факти, приклади
		Використання візуальних матеріалів (презентація, графіки)
		Демонстрація практичних аспектів, інтерактив з аудиторією (якщо доречно)
3. Висновки	1-2 хв.	Підсумок ключових тез, основні висновки, значення теми
4. Відповіді на запитання	1-2 хв.	Короткі відповіді на запитання аудиторії або викладача

2. Проаналізуйте публічний виступ (за зразком).

Рецензія публічного виступу

КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ	ОЦІНКА	КОМЕНТАРІ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ
1. Відповідність темі та меті виступу		Наскільки чітко виступ відповідає темі? Чи досягнуто мету виступу?
2. Структура та логіка викладу матеріалу		Чи має виступ чіткий вступ, основну частину та висновки? Чи логічно побудовано текст?
3. Чіткість і доступність подачі інформації		Чи зрозуміло викладено основні тези? Чи немає складних або незрозумілих моментів?
4. Виразність, емоційність і впевненість мовлення		Наскільки добре оратор володіє голосом? Чи вміє керувати емоціями, чи вдало їх передає? Чи відчувається впевненість у промові?
5. Темп, гучність і дикція		Чи була правильна швидкість мовлення? Чи чітко вимовлено слова? Чи не було монотонності?
6. Контакт із аудиторією		Чи вдалося залучити слухачів? Чи були реакції аудиторії? Чи був зоровий контакт?

7. Невербальна комунікація (жести, міміка, постава)		Наскільки природними та доречними були жести? Чи відповідала міміка змісту виступу?
8. Використання візуальних матеріалів		Чи були використані наочні засоби (презентації, графіки, ілюстративний матеріал тощо)? Наскільки вони допомогли зрозуміти матеріал?
9. Оригінальність і креативність подачі матеріалу		Чи був виступ цікавим і творчим? Чи використано нестандартні прийоми?
10. Аргументованість і переконливість виступу		Чи були наведені переконливі аргументи? Чи вдалося довести основні тези?
11. Реакція аудиторії		Як сприйняли виступ слухачі? Чи були питання, обговорення? Чи вдалося зацікавити?
12. Ефективність завершення виступу		Чи логічно і вдало завершено промову? Чи є підсумки та ключові висновки?
13. Загальне враження від виступу		Яке загальне враження залишилося після виступу? Що було найкращим моментом?
14. Основні рекомендації для покращення	-	Які аспекти можна вдосконалити? Що слід змінити або додати в наступних виступах?

ТЕМАТИКА ПУБЛІЧНИХ ВИСТУПІВ

1. Моя навчально-виробнича практика: проблеми культури мовлення.
2. Мої роздуми про книгу.
3. Моя домашня бібліотека.
4. Соціальні мережі та рефлексії про них.
5. Чи можливе життя без гаджетів?
6. Як зробити журналістику цікавою для нового покоління?
7. Журналістика моди: як писати про стиль?
8. Тайм-менеджмент для студентів: як встигати більше?
9. Подія, яка мене схвилювала.
10. Мої міркування щодо поняття «національність».
11. Що Вас приваблює у професії журналіста?
12. Для чого журналістові знання психології?
13. Моя майбутня авторська телепрограма (радіопрограма).
14. Думки щодо телепрограми ... (на вибір).
15. Охарактеризуйте мовну особистість співрозмовника, у якого доводилось брати інтерв'ю.
16. Чи може журналіст «служити двом богам»?
17. Що я знаю про говірку своєї місцевості?
18. Які свята найбільше шанують у Вашій родині? Як їх відзначають?
19. Афоризми, які визначають життєві засади Ваших рідних. Поясніть.
20. Як я працюю над підвищенням рівня своєї мовленнєвої культури?
21. Якби ви могли прожити ще одне життя, що б ви змінили?
22. Що мені подобається в Івано-Франківську, а що не подобається?
23. Пофантазуйте: ви зустріли інопланетянина.
24. Пофантазуйте: «Я в Нью-Йорку».
25. Моє перебування за кордоном.
26. Помилки візуальної реклами.
27. Сучасні оратори.

28. Музика мого світу.
29. Відомі українці.
30. Ціннісні орієнтири сучасної молоді.
31. Чи потрібна вища освіта для успіху в сучасному світі?
32. Підставити щоку чи «око за око, зуб за зуб».
33. Заговори, і я тебе побачу.
34. Мій ідеал.
35. Мій фах для гордості чи хизування?
36. Чи потрібен українцю детектор брехні?
37. Чи може краса врятувати світ?
38. Як перетворити недругів на друзів?
39. Чи можна знайти ідеальне кохання?
40. Чи можливий світ без війн?
41. Народні звичаї – вчорашній день?
42. Сучасний театр, українські актори, мова героїв.
43. «Велика» і «мала» людина у моїх матеріалах.
44. Україна і світ. Що зробити, щоб світ Україну знав?
45. Традиції колективу журналістів і моє «Я».
46. Журналістське розслідування. Сам чи з ким?
47. Журналістика і свобода слова: межі дозволеного.
48. Чи витіснить штучний інтелект журналістів?
49. Чи варто жити за девізом «Боротись і шукати, знайти і не здаватись»?
50. Баланс між правдою та сенсацією в журналістиці.
51. Яким би Ви хотіли бачити свій зоряний час?
52. Чи справді сни мають значення?
53. Що значить бути сучасним?
54. Яким я хочу бачити світ через 20 років?
55. Чи варто знати норми етикету?
56. Як я розумію дружбу.
57. Я знаю, що знаю мало... Що зроблю, щоб знати більше?
58. Я мислю, значить, я творю.
59. Я – твій друг, але правда – вище.
60. Найдивніші професії світу.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПІДГОТОВКИ Й ВИГОЛОШЕННЯ ПУБЛІЧНОГО ВИСТУПУ

1. Текст виступу повинен бути добре підготовлений і попередньо продуманий.
2. Тільки досвідчений оратор може дозволити собі імпровізовану публічну промову.
3. Якщо Ви обмежені регламентом, скоротіть зміст виступу: краще сказати мало, ніж сказати погано.
4. У кожному виступі є початок, середина і закінчення; при цьому кінцівка промови – найважливіша.
5. Складіть план виступу. У плані відображаються основні пункти промови, інформація, яка потребує точності: дати, статистичні дані, цитати (повинні бути короткими і з вихідними даними джерел), складні або малознайомі слова й терміни.
6. План виступу розміщується на одному звороті аркуша паперу; його не варто писати на декількох аркушах.
7. Оратор повинен бути фізично зібраним, бадьорим, оптимістичним, спокійним, упевненим у собі; мати охайний і привабливий вигляд. Тому перед публічним виступом потурбуйтеся про свій духовний і фізичний стан.
8. Багато ораторів, у тому числі і досвідчених, хвилюються перед публічним виступом. Це природно й навіть корисно: якщо оратор не хвилюється перед виступом, то він не зацікавлений у своєму виступі й байдужий до аудиторії.
9. Надмірне хвилювання шкідливе. Щоб позбутися його, намагайтесь безпосередньо перед виступом відволіктися від його змісту, подумайте про щось приємне. Якщо це не допомагає, а вас не бачать: зігніть руки в ліктях, підніміть їх до висоти плечей, напружте біцепси, зробіть декілька сильних рухів ліктями назад.
10. Не пийте воду безпосередньо перед виступом і під час виступу – вода дає непотрібне навантаження на серце і збиває голос. Не говоріть безпосередньо перед виступом.

11. Коли настане час виступати, зберіться внутрішньо й упевненим кроком підійдіть до місця, з якого доведеться говорити. Під час виходу до слухачів не поправляйте на ходу одяг, не зачісуйтесь тощо.
12. Стійте прямо. Ноги повинні бути приблизно на ширині плечей; одна нога виставлена трішки вперед; коліна гнучкі й піддатливі; ногу на ногу не заплітайте; у плечах і руках немає напруги; руки не притиснуті щільно до грудної клітки, не закладені за спину, пальці рук не зціплені; голова й шия трохи висунені вперед порівняно з грудною кліткою; живіт підтягнутий, але не настільки, щоб це заважало вільному диханню.
13. Жестикуляція оратора має бути помірною. Використовуйте жести лише за необхідності. Не жестикулюйте руками протягом усієї промови. Не кожна фраза потребує підкреслення жестом. Ніколи жест не повинен відставати від підкріпленого ним слова. Урізноманітнюйте жестикуляцію. Кількість жестів та інтенсивність повинна відповідати характеру промови й аудиторії. Ораторський жест повинен бути плавним і впевненим.
14. Коли говорите, дихайте діафрагмою. Розмірюйте гучність голосу до об'єму приміщення й величини аудиторії. Ніколи не намагайтесь перекричати аудиторію.
15. Голос «пускайте» трішки над головами аудиторії.
16. Ставши перед аудиторією, найперше посміхніться й подивіться на людей, які Вас слухають, – Ви побачите, що вони уважні до вас і налаштовані в цілому позитивно.
17. Зробіть невеличку початкову паузу – це зацікавлює. Якщо продовжують шуміти, зробіть паузу більшою. Однак не мовчіть занадто довго, бо складеться враження, що Ви розгубилися.
18. Не починайте свій виступ надто енергійно, інакше Вам не вистачить сил завершити його, а слухачам – витерпіти до кінця.
19. Виголошуючи промову, пам'ятайте: Ви звертаєтесь до людей, які згодні Вас вислухати, а не до папірця, на якому записаний конспект.
20. Говоріть спокійно й упевнено, і Вас будуть слухати.

21. Говоріть голосно, чітко, зберігаючи розмірений темп промови. Не намагайтесь умістити максимум інформації у мінімум часу.
22. Під час виступу дивіться на аудиторію, послідовно фіксуючи поглядом групи людей, які знаходяться перед Вами. Не звертайтеся весь час до одного й того ж обличчя. Кожен із слухачів повинен бути переконаним, що Ви звертаєтесь особисто до нього. (Малюйте очима цифру 8, що наче лежить горизонтально на рівні очей).
23. Використовуйте лише літературні слова й вислови. Намагайтесь уживати якомога менше іншомовних лексем.
24. Виголошуйте промову не словами, а фразами. Фрази повинні бути зв'язними. Закінчуйте кожен початок фразу.
25. Мовлення – це чергування слів і пауз. Пауза виділяє найбільш значущі слова й формулювання.
26. Публічний виступ інтонований: інтонація забезпечує смислове членування мовлення, вказує на співвідношення частин фрази і на ставлення оратора до змісту промови. Сконцентруйте не тільки на тексті виступу, а й на тих думках і почуттях, які Ви хочете передати у промові. Інтонація має бути природною і помірною. Потрібно весь час говорити звучним голосом, а не монотонним і байдужим.
27. Пам'ятайте: сприйняття промови залежить і від темпу виголошення. Оптимальний темп для сприйняття – від 120 до 150 слів за хвилину.

Загальні рекомендації такі:

- швидше виголошується все те, що пов'язане з радістю, схвилюваністю, напруженістю і швидкою зміною подій у часі;
- у межах окремих фраз і періодів швидше виголошується все те, що становить доповнення, пояснення, уточнення;
- діалогічна форма мовлення відбувається у швидкому темпі, ніж монологічна;
- повільніше виголошується все те, що пов'язане зі смутком, журбою, журливістю, з повільною зміною у часі;
- повільніше виголошуються фрази, особливо важкі у смислового сенсі;

➤ у межах окремих фраз варто дещо сповільнювати вимову найважливіших для вираження змісту слів, найчастіше тих, що виділяються логічним наголосом.

Однак до загальних рекомендацій не слід ставитися як до чогось незмінного!

28. Під час публічного мовлення промовець не повинен відчувати себе соловейком: Ви говорите для людей, а не для самовираження. Тому під час мовлення працюйте: контролюйте реакцію аудиторії, фіксуйте групи людей, які погоджуються і не погоджуються з Вами, уважних і неуважних, зацікавлених і байдужих, дружелюбних і ворожих. Оратор повинен бачити все, що відбувається в аудиторії під час виголошення промови, і своєчасно реагувати на поведінку аудиторії.

29. Якщо в аудиторії почався шум, не підвищуйте, а понизьте голос, або зробіть паузу й уважно подивіться на аудиторію.

30. Не бійтесь реплік із залу. Не давайте втягнути себе в дискусію під час виступу: Ви повинні сказати все, що запланували.

31. Завершення будь-якого виступу має бути енергійним і оптимістичним. Покажіть піднесенням голосу і завершальною інтонацією, що Ви виголосили все, що вважали за потрібне, і не забудьте подякувати аудиторії за увагу. Вихід оратора з трибуни не повинен створювати враження втечі.

Загальні правила публічного виступу

Основні моменти мовної підготовки:

1. Визначення цілей промови.
2. Аналіз аудиторії і ситуації.
3. Підбір матеріалу.
4. Написання плану промови.
5. Виголошення промови.

Публічна промова є:

1. Цікавою і корисною.
2. З правильною композицією: вступ, головна частина і висновок.

3. З орієнтацією на слухачів.
4. Діалогічною.
5. Ситуативною і реактивною (керованою зворотним зв'язком).
6. Спланованою і організованою заздалегідь, відкоректованою і остаточно сформованою в процесі виступу.
7. З простою конструкцією фраз.
8. Образною та емоційною.

Композиційна побудова промови

1. Вступ.

Завдання:

- викликати інтерес слухачів до теми,
- встановити контакт з аудиторією,
- підготувати слухачів до сприйняття промови.

2. Основна частина.

Завдання:

- повідомити інформацію,
- обґрунтувати власну позицію,
- переконати аудиторію,
- спонукати слухачів до конкретних дій.

3. Висновок.

Завдання:

- підсумувати сказане,
- підсилити інтерес до промови,
- виокремити значення сказаного,
- закликати до безпосередніх дій.

Методи, які найчастіше використовують оратори на закінчення промови:

1. Звертання.
2. Повторення основних проблем.
3. Особисті наміри.
4. Вказівка на перспективи.
5. Цитата.
6. Висновок (узагальнення сказаного).

Репетиція виступу

Репетиція виступу є обов'язковою. Ораторові-початківцю необхідно:

1. Записати текст і вивчити його.
2. Вибрати приміщення, в якому ніхто не заважав би, і виголосити всю промову.
3. Повторити виступ, керуючись лише ключовими словами і висловами, фіксуючи головні розділи своєї промови.
4. Коли промова засвоєна в цілому, необхідно зайнятися частинами, які найбільше викликають сумнів; провести більше репетицій цих частин перед дзеркалом. Варто звернути увагу: Чи вільно передаєте думки? Чи рівно тримаєтесь? Чи вільні і легкі Ваші рухи?

Кріс Андерсон у книзі «Успішні виступи на TED. Рецепти найкращих спікерів» пропонує декілька запитань, які можна поставити своїм глядачам під час або після репетиції:

- Чи привернув я вашу увагу з самого початку?
- Чи встановив зоровий контакт?
- Чи перейнялися ви моїми ідеями?
- Чи достатньо було прикладів?
- Яким був тон мого голосу? Він звучав невимушено (зазвичай це добре) чи як на проповіді (зазвичай це погано)?
- Чи достатньо змінювалися тон і темп мовлення?
- Чи не було все так, наче я читав уголос?
- Як вам мої жарти? Чи було достатньо гумору?
- Як вам візуальні матеріали? Вони якось допомогли чи, навпаки, завадили?
- Вас щось дратувало? Можливо, я цокав язиком? Чи надто часто ковтав слину? Переминався з ноги на ногу? Часто видавав звуки на зразок «е-е-е» чи (що навіть гірше) «ну»?
- Чи здавалися жести природними?
- Чи вклався я в час?
- Чи були нудні моменти? Може, треба щось скоротити чи викинути?

Автор також рекомендує записати свої репетиції на смартфон, щоб подивитися на себе збоку. Так можна помітити небажані жести, які ми несвідомо робимо під час виступу.

Алгоритм самоаналізу промови

1. Як аудиторія зустріла мене? (Доброзичливо, байдуже, стримано, з недовірою, з неприязню).
2. Як розпочав виступ? Чи викликав виступ зацікавленість? Пожвавлення? Байдужість? Несприйняття?
3. Як можна охарактеризувати настрій аудиторії під час виступу? Він змінювався на мою користь чи ні? В якій частині виступу це було помітно? Як це проявлялось? Можливі причини цих змін.
4. Якщо аудиторія реагувала негативно, то чим це було зумовлено?
5. Як я реагував на невдачу? Успіх?
6. Як я оцінюю: вибір теми, її розкриття, свою позицію; план і композицію виступу, логіку побудови, початок, закінчення; якщо тему, факти, логіку я оцінюю позитивно, то чим пояснити невдачі, незадоволення, послаблення контакту.
7. Як оцінюю своє усне мовлення: дихання (не вистачало глибини дихання, утруднення дихання через носову порожнину, чи були вимушені паузи для вдиху; що можна сказати про темп, плавність мовлення: чи вільним було мовлення? чи не було зайвого напруження?).
8. Як аудиторія реагувала на мої аргументи, приклади, вставні сюжети, жарти, запитання?
9. Як я тримався: просто й вільно чи скуто? Чи не зловживав жестами?
10. Що повчального з цього виступу я врахую під час підготовки до наступного?

Спеціальні ораторські прийоми:

➤ прийом запитання-відповіді: оратор ставить запитання і сам на них відповідає;

- перехід від монологу до діалогу (полеміки): дає змогу залучити до процесу обговорення окремих учасників і в такий спосіб активізувати їх інтерес;
- прийом створення проблемної ситуації;
- прийом новизни інформації, гіпотез: змушує аудиторію міркувати;
- прийом посилення на власний досвід;
- прийом використання гумору;
- прийом «тихий голос»;
- використання слів та висловів, що забезпечують зворотний зв'язок, риторичних запитань (*Ви, ми, я, ми з вами; шановні слухачі; подумайте, уявіть собі; Вас цікавить моя думка?* тощо).

Діловий етикет оратора

Під час публічного виступу необхідно дотримуватись таких правил ділового етикету:

- чітке визначення теми та плану виступу;
- дотримання регламентів виступу;
- спеціальне відведення часу для відповідей на запитання публіки (після завершення виступу або після кожної логічної частини);
- вміння відповідати на запитання, реагувати на зауваження слухачів;
- висловлення аудиторії компліментів (*«Я радий виступати перед такими спеціалістами, як ви...»* тощо);
- дотримання певної стилістики мови (специфіка її залежить від типу цільової аудиторії).

Типові помилки оратора-початківця:

- вибачення за погану якість доповіді: на публіку це не справить позитивного враження, а конкуренти можуть використати недобру славу, на якій акцентує сам оратор;
- виправдання: виправдовування перед аудиторією за власний поганий результат лише формує негативний образ оратора;

➤ оратор уникає дивитись в очі аудиторії: це унеможлиблює встановлення контакту, а також свідчить про відсутність навичок етикету спілкування у оратора. Очі, погляд, вираз очей – це інструменти налагодження контакту з аудиторією та збільшення ефективності комунікацій, тому над цим потрібно працювати;

➤ метушливість: поспішна мова, нав'язливі рухи, поправлення одягу чи волосся, вертіння ручки у руці – все це відволікає слухачів від змісту промови;

➤ монотонність: монотонна промова здається сумною, слухачі починають засинати, крім того, складається враження про неосвідченість оратора у питаннях, про які він доповідає;

➤ відсутність пауз: оратори-початківці часто бояться пауз у своїй промові та прагнуть уникнути їх. Паузи під час промови є природніми, вони допомагають слухачам осмислювати зміст почутого;

➤ невідповідність риторичного стилю та змісту промови: сутність сказаного повинно підкріплюватись відповідною мімікою та інтонацією, інакше у слухачів виникає розгубленість, враження того, що вони неправильно зрозуміли чи недочули слова. Так, якщо оратор сповіщає радісну новину із сумним виразом обличчя чи, навпаки, говорить сумну звістку із бадьорістю, аудиторії буде важко його зрозуміти;

➤ пихатість: ця риса відштовхує від себе. Не слід підкреслювати власну важливість чи всеобізнаність;

➤ погане розуміння значення слів: перш ніж використовувати якісь слова, потрібно з'ясувати їх значення. Тоді вони дійсно робитимуть промову багатшою;

➤ непередготовленість: це сприймається аудиторією як вияв неповаги.

Використана література

1. Андерсон К. Успішні виступи на TED. Рецепти найкращих спікерів / пер. з англ. О. Асташової. 2-ге вид. Київ : Наш формат, 2017. 256 с.

2. Єлісовенко Ю. П. Ораторське мистецтво: постановка голосу й мовлення : навч. посіб. / за ред. В. В. Різуна. Київ : Агіка, 2008. 204 с.
3. Колотілова Н. А. Риторика : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2007. 232 с.
4. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика : навч. посіб. 2-ге вид., стер. Київ : Вища школа, 2006. 311 с.
5. Олійник О. Б. Основи ораторської майстерності : навч. посіб. Київ : Кондор, 2010. 181 с.
6. Олійник О. Б. Риторика : навч. посіб. Київ : Кондор, 2009. 170 с.
7. Онуфрієнко Г. С. Риторика : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2008. 592 с.
8. Риторика : навч. посіб. / упор.: Т. К. Ісаєнко, А. В. Лисенко. Полтава : ПолтНТУ, 2019. 247 с.
9. Риторика : навч.-метод. посіб. з курсів «Основи риторики» та «Професійна риторика» / укл. І. І. Гузенко. Львів, 2014. 328 с.

ВИСТУП У СТИЛІ TED

(за книгою Джеремі Донована)

Матеріал використано із сайту: <https://prosteeer.ua>

Уявіть, що через місяць вам треба буде виступити з головною промовою свого життя. На неї у вас є 18 хвилин. Що ви будете робити? Як підготуєтесь? Щоб виступити з цією промовою добре, необхідно продумати кожен промову так, як би ми готували свій виступ на TED.

«Виступ у стилі TED» – книжка Джеремі Донована, керівника відділу продажів та операцій із продажу платформи SalesLoft. Для її написання Джеремі проаналізував велику кількість TED виступів. Зібравши основні принципи успішних спікерів, він описав декілька практичних порад для всіх, хто хоче вдосконалити свої навички публічного виступу:

1. Вибір теми.

Обираємо одну центральну тему, на основі якої сформуємо свій виступ. Включаємо в неї історії та факти. Щоб залучити аудиторію, маємо зосередитися на чотирьох її внутрішніх відчуттях:

- природня тяга до приналежності;
- власні інтереси слухачів;
- жага до самореалізації;
- надія у найкраще.

2. Створення «крилатої фрази».

Перетворюємо центральну тему презентації на «крилату фразу». Вона повинна бути короткою (3-10 слів) та орієнтованою на дію. Повторюємо фразу хоча б 3 рази впродовж презентації. Приклади вдалих «крилатих фраз»:

- *«Почни з “Чому”»* – Саймон Сінек, автор та публічний спікер.
- *«Думай і Багатій»* – Наполеон Гілл, автор книжок жанру «допоможи собі сам».
- *«Якщо це не підходить, ви маєте виправдати!»* – Джонні Кокран, юрист.

3. Початок доповіді.

Перші 10-12 секунд презентації – пік уважності аудиторії. За цей час ми повинні зробити переконливе відкриття. Після цього описуємо користь, яку аудиторія отримає від презентації. Переконливим відкриттям можуть бути:

- історії з власного життя;
- заяви, що вражають чи шокують;
- глибокі запитання.

4. Побудова промови.

Основну частину промови треба розбивати на 3 частини. Так аудиторія буде зосередженою і краще запам'ятає головну думку. Переходи між цими частинами мають нагадувати про основну тему доповіді. Ми можемо використати таку модель:

- *ситуація* (спочатку ми маємо зачепити аудиторію ситуацією, що виникла);
- *ускладнення* (заглиблюємося у важливість та складність ситуації);
- *вирішення* (пропонуємо вирішення ситуації).

5. Підсумування промови.

Висновки – це наш останній шанс надихнути аудиторію або підштовхнути її до дії. Використовуємо мову, яка покаже аудиторії, що промову завершено. Зробити це можна трьома методами:

- продовження власної історії, що почалася спочатку;
- вражальна статистика;
- переконливе запитання.

6. Вербальне подання інформації.

Щоб аудиторія не сприймала презентацію як начитку, промова має бути максимально близькою до аудиторії. Джеремі Донован пропонує звертатися до аудиторію не як до групи людей («ви», «ви всі», «всі тут»), а як до конкретної особи («ти»). Також пам'ятаємо:

- використовувати тон звичайної бесіди;
- вживати короткі зрозумілі речення;
- уникати вставних слів.

7. Використання гумору.

Завдяки гумору ми стаємо ближчими до аудиторії. Вставляємо жарт кожні 3-5 хвилин нашої промови. Ефективним для використання гумору є:

- легке самоприпущення;
- перебільшення реальності;
- виклики до авторитетів.

8. Невербальне спілкування.

2/3 інформації передається за допомогою невербального спілкування. Ми маємо почувати себе комфортно. Для цього необхідно:

- жестикулювати на рівні між шиєю та поясом;
- утримувати зоровий контакт по 3-5 секунд;
- стояти зручно з руками по боках.

9. Використання візуального контенту.

Джеремі Донован рекомендує використовувати мінімальну кількість візуального матеріалу. Слайди повинні містити менше тексту та картинок, щоб не створити когнітивного перевантаження. Стів Джобс використовував правило 10-20-30:

- 10 слайдів;
- 20 хвилин;
- 30 розмір шрифту.

НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ СПІЛКУВАННЯ

Категорія	Опис	Вплив на спілкування
Міміка	Вирази обличчя, що передають емоції (усмішка, підняті брови, нахмуреність тощо)	Допомагає підкреслити емоційний стан, сприяє довірі або настороженості
Жести	Рухи рук і пальців (відкриті жести, вказівні, розмахування руками)	Підсилюють або доповнюють вербальне повідомлення
Поза	Положення тіла під час спілкування (відкрита, замкнута, розслаблена, напружена)	Відображає впевненість, зацікавленість або самотність
Контакт очима	Зоровий контакт із співрозмовником	Підкреслює зацікавленість, демонструє відкритість або, навпаки, уникнення контакту може свідчити про неупевненість
Дотики	Потиск руки, дружній жест, поплескування по плечу	Може сприяти налагодженню контакту, проте вимагає врахування культурних особливостей
Відстань між співрозмовниками (проксемика)	Інтимна (0-45 см), особиста (45-120 см), соціальна (120-360 см), публічна (понад 360 см)	Відображає рівень довіри, комфорту або офіційності у спілкуванні
Інтонація голосу (паралінгвістика)	Тон, темп, гучність, паузи в мовленні	Підсилює значення слів, передає емоції та ставлення
Зовнішній вигляд (візуальний імідж)	Одяг, зачіска, аксесуари, стиль	Формує перше враження, підкреслює статус, викликає довіру або сумніви
Дихання та ритм рухів	Глибоке або поверхнєве дихання, рівномірність рухів	Відображає рівень хвилювання, впевненості або стресу

ТРЕНУВАЛЬНІ ВПРАВИ І ПОРАДИ ЩОДО ТЕХНІКИ УСНОГО МОВЛЕННЯ

Тренувальні вправи (контроль за глибиною дихання)

Виконати, тримаючи праву руку на верхній частині живота, а ліву – на нижніх ребрах (з метою контролю за глибиною дихання):

- вдихнути наявне в легенях повітря (губи «трубочкою»);
 - вдихнути через ніс на рахунок 1-2-3 (діафрагма опускається, верхня частина живота напинається);
 - розширити грудну клітку, «розсуваючи» ребра (1 сек.);
 - «підтягти» нижню стінку живота (1 сек.);
 - затримати дихання (1 сек.);
 - видихнути через рот на рахунок 1-2-3-4-5;
 - зробити короткий вдих ротом і носом, видихнути на рахунок 1-2-3-4-5;
 - знову короткий вдих – видихнути на рахунок 6-7-8-9-10;
 - вдих – видих 11-12-13-14-15;
 - вдих – видих 16-17-18-19-20. Повторити кілька разів.
- Поступово повітря можна затримувати довше, видихаючи на рахунок 1-7, 8..., домагаючись, щоб вистачало повітря на цей і (довший) рахунок.

Умови правильного дихання радіо- та тележурналіста

- Вдихати повітря через ніс треба вільно та безшумно.
- Починати говорити можна тоді, коли в легені взято незначний надлишок повітря, потрібного для виголошення структурно-логічної частини тексту: це позбавить від «позачергового» вдиху, який порушує плавність і ритм мовлення, спричиняє уривчастість, поверхневість дихання.
- Витрачати повітря слід економно і рівномірно. Не допускати, щоб повітря було витрачено повністю. Поповнювати запас повітря треба непомітно і своєчасно.

➤ Пам'ятати, що від глибини вдиху залежить сила видиху, отже – сила звучання голосу.

➤ Вдихати і видихати повітря слід непомітно для слухача, безшумно.

Умови, за яких дихання під час мовлення буде правильним, можуть бути реалізовані систематичним тренуванням, а також дотриманням деяких гігієнічних правил:

➤ надміру не напружувати голосових зв'язок;

➤ координувати роботу носової і ротової порожнини, дбати про їх здоров'я;

➤ урахувати можливості зміни голосу, особливо в підлітковому віці;

➤ зміну голосових властивостей здійснювати невимушено, без напруження;

➤ пам'ятати, що голос тісно пов'язаний із внутрішнім станом людини, її настроєм, фізичним здоров'ям.

Вправи на вироблення вмінь керувати роботою дихального апарату

Вправа 1. Ляжте на спину, долоню лівої руки покладіть на ділянку тіла між грудною кліткою і животом.

1. Зробіть спокійний, плавний, проціджений через активні пружні губи видих на *n-φ*. Видих повинен бути тільки в нормі природних потреб і не раптовий, а плавний, ніби ви дуєте на полум'я, а воно не гасне, тільки відхиляється, щоб не дати розслабитися м'язам.

2. Не поспішайте з видиханням. Витримайте паузу настільки, наскільки цього потребує природний процес дихання.

3. Плавно, спокійно, через ніс вдихніть. Не поспішайте із видиханням. Затримайте на секунду повітря.

4. Видихніть на *n-φ*, але значно довше, ніж на початку вправи. Під час виконання вправи простежте за активним рухом діафрагми. Якщо при вдиханні рука, що лежить на животі, піднімається, а при видиханні опускається, – рух діафрагми активний. Якщо ж

піднімання чи опускання руки мало відчутне – рух діафрагми неактивний і його необхідно посилити. Для цього повітря слід не видихнути, а видмухнути на *n-ф* і не зразу, а ривками, ніби гасите кілька свічок (2–3). Такий процес можна повторити декілька разів як першу вправу на закріплення надійного руху діафрагми.

Вправу доцільно проводити протягом кількох тижнів двічі на день, повторюючи 2–3 рази підряд. Після цього можна перейти до вправ стоячи.

Стояти треба рівно, спокійно: м'язів не напружувати, але й не до кінця розслаблювати. Для самоконтролю одну руку необхідно покласти на живіт, другу – на нижні ребра.

Вправа 2. Станьте рівно, спокійно, м'язів не напружуйте, але й не до кінця розслаблюйте. Для самоконтролю руку покладіть, як у першій вправі.

1. Видих на *n-ф*.

2. Вдих на рахунок (усно) 1–3 за допомогою активного руху м'язів діафрагми, міжреберних м'язів і косих м'язів живота. Під час повторення таких вправ цей рахунок можна збільшити до 5–6.

3. Затримка на секунду.

4. Видих на *n-ф*. Повторіть вправу 3–4 рази.

Вправа 3. Проводиться за зразком попередньої з деякими варіантами.

1. Видих на *n-ф*.

2. Пауза.

3. Вдих на рахунок 1–5.

4. Затримка на рахунок 1–2.

5. Видих на один із звуків *ф, с, ш, р, ж, з, х, ц*. Вправи проводьте 2–3 рази на день протягом кількох тижнів, аж поки не виробиться навик комбінованого (грудно-черевного) дихання. Не забувайте, що видих повинен бути значно довший за вдих.

Вправи на скорочення вдиху і подовження видиху

Проводити 2–3 рази на день протягом місяця, а то й більше. Засвоєння їх залежатиме від індивідуальних здібностей того, хто

вправлятиметься. Раніше, ніж розпочати ці вправи, треба перевірити місткість робочого повітря в легенях. Робімо це так:

1. Станьте рівно, глибоко (але надмірно) вдихайте повітря.
2. На одну мить (секунду) затримайте повітря в легенях.
3. Повільно, без поштовхів видихніть повітря на щосекундний рахунок «раз, два, три...» і т. д., аж поки не виникне потреби поповнити його запас.

Звичну для нас кількість робочого повітря, зафіксовану в щосекундних цифрах (хай це, наприклад, буде від 1 до 10 чи 12), берете до уваги під час проведення наступних вправ.

Вправа 1. Варіант А.

1. Видих на n -ф.
 2. Пауза.
 3. Швидкий вдих на рахунок 1, 2, 3 (в секундах рахувати мовчки).
 4. Затримка повітря в легенях на рахунок 1, 2.
 5. Плавний видих на рахунок від 1 до 10 (рахувати мовчки).
- Тривалість видиху на цифру 10 умовна. За першої вправи вона може бути різною (більшою, меншою). Це залежатиме від місткості робочого повітря в легенях того, хто вправлятиметься.

Варіант Б.

1. Видих на n -ф.
2. Пауза.
3. Швидкий вдих на рахунок 1, 2 (рахувати вголос).
4. Затримка повітря на «раз» (1 секунда).
5. Видих на рахунок від 1 до 10 (рахувати голосно і виразно).

Варіант В.

1. Видих на n -ф.
2. Пауза.
3. Швидкий вдих на «раз».
4. Затримка на «раз».
5. Видих на рахунок від 1 до 15. Рахувати голосно й виразно.

Засвоюючи вправи у певній послідовності, рахунок треба збільшувати до 20, 25, 30. Проте рахувати слід не понад силу,

задихаючись, і не прискорювати темпу. Подовжувати видих після числа 30 немає потреби.

Можна використати ще й такий варіант цієї вправи (за винятком осіб, що мають мовні вади).

Замість вимови цифр вимовляйте чітко й виразно алфавіт – а, б, в, г, д... Така вправа сприятиме водночас й виробленню чіткої дикції.

Вправи на кероване дихання в процесі мовлення

Ці вправи проводяться за схемою попередніх. Різниця лише в тому, що в процесі видиху не рахуємо, а вимовляємо слова тексту.

Вправа 1. Після видиху на *n-ф*, вдиху і затримки на «раз» читайте прислів'я на одному видиху. Потім знову вдихніть, затримайте повітря і читайте наступне прислів'я.

1. Що посієш, те й пожнеш.

Чесне діло роби сміло.

Бджола мала, а й та працює.

Багато снігу – багато хліба.

Чия відвага, того й перевага.

Про добре діло говори сміло.

Не спіши язиком, квапся ділом.

2. Де господар добре робить, там і поле добре родить.

Чого сам собі не зичиш, того і другому не жадай.

Як у травні дощ надворі, то восени хліб у коморі.

Улесливий приятель схожий на кішку: спереду ласкає, а ззаду кусає.

Великий рости, щасливий будь, себе не хвали, другого не гудь.

Скільки не думай, а робити треба, бо думка ледача, а робота швидка.

Лучче на своїй стороні кістками лягти, ніж на чужині слави натягти.

У разі нестачі повітря на вимову цілого прислів'я можна швидко, непомітно, за допомогою діафрагми добрати повітря. В кінці кожного прислів'я робити повноцінний вдих.

Вправи для розминки і тренування м'язів мовленнєвого апарату (рота, щелеп, губ, язика)

Перш ніж відпрацьовувати артикуляцію звуків, необхідно навчитися керувати своїми органами мовлення – надавати їм різні положення, відчувачи рух кожного м'яза. Для цього варто виконати такі тренувальні вправи:

1. На «раз» – розтягніть губи в усмішку, не оголюючи зубів; на «два» – витягніть губи щільною трубочкою вперед («хоботок»); на «три», «чотири», «п'ять», «шість» – рухайте «хоботком» по чергово вправо, вліво, вгору, вниз; на «сім» – знову усмішка; на «вісім» – вихідне положення. Вправу треба повторити 3-4 рази.

2. Можна також зробити декілька колових рухів «хоботком» за годинниковою стрілкою, а потім – проти неї.

3. Вимовте артикуляційно виразно, але абсолютно беззвучно (як у сурдоперекладі) декілька фраз із будь-якого тексту. (Цю вправу з метою самоконтролю ліпше виконувати перед дзеркалом). При повторному виконанні вправи візьміть інший текст.

4. Вправа на тренування м'язів щелеп. Поставте лікті на стіл і обіпріться підборіддям на кулаки. Артикуляційно чітко читайте будь-який текст. При цьому Ви повинні напружувати м'язи нижньої щелепи, рух якої обмежують Ваші руки. Намагайтеся в цьому положенні досягати чіткої вимови.

5. Тренування губ.

➤ Розкрийте рота, опустіть нижню щелепу на відстань двох пальців, язик покладіть плоско, трохи підніміть м'яке піднебіння. Поверніться у вихідне положення.

➤ Верхню губу підніміть угору, оголюючи верхні зуби (ясен верхніх зубів не повинно бути видно). У момент підтягування губи м'язи обличчя перебувають у спокійному стані, зуби не стиснені. Поверніться у вихідне положення.

➤ Нижню губу відтягніть до нижніх ясен, оголюючи нижні зуби. Щелепа не напружена.

➤ Чергувати рухи верхньої та нижньої губ:

а) верхню губу підняти (відкрити верхні зуби);

- б) нижню губу опустити (відкрити нижні зуби);
- в) верхню губу опустити (закрити верхні зуби);
- г) нижню губу підняти (закрити нижні зуби)

➤ Вправа для верхньої губи: вимовляйте з чіткою артикуляцією: [гл], [вл], [вн], [тн]. Вправа для нижньої губи: вимовляйте з чіткою артикуляцією: [кс], [гз], [вз], [бз].

6. Вправа на розвиток м'язів язика:

- висуньте язик і активно порухайте ним вліво, вправо, вгору, вниз;
- зробіть по кілька колових рухів висунутим язиком по чергово в різних напрямках;
- злегка висуньте язик і зробіть його широким, потім вузьким, потім чашечкою (злегка піднявши кінчик і бічні краї);
- злегка піднятим напруженим кінчиком язика «почистіть» верхні зуби ззовні і зсередини, а тепер кожен зуб «пошліфуйте» язиком у напрямку від його внутрішнього боку до зовнішнього і навпаки;
- тепер пружним язиком робіть уколи по чергово в праву – в ліву щоку.

Наведені вправи незамінні для дикторів, у яких часто виникають труднощі при вимовлянні слів зі збігом трьох і більше приголосних. Щоб швидко переключити рух язика з одного положення в інше, треба обов'язково перед виступом тренувати його рухливість. Прагніть досягти такого результату, коли усі звуки вимовлятимуться легко і вільно, без особливого напруження. Використовуйте для самоконтролю дзеркало.

Коли за допомогою цих вправ ваші органи мовлення будуть «розігріті», переходьте до наступного етапу.

1. Навчіться швидко і чітко вимовляти:

- *кпт, кфт, кшт, кст, ктц; мгм, ргм, тгм, пгм, фгм; ткр, ктр, дрт, ркт* (стежте, щоб між приголосними не чувся призвук голосного);
- *кфа, кпо, кту, киш, кси; рла, рло, рлу, рлі, рли;*
- *пі, пє, пя, пьо, пю; би, бє, бя, бьо, бю;*

- *бі-ми, мі-би; пі-ви, ві-пи; бє-ме, мє-бе; пє-ве, вє-пе;*
- *дрда-дрдя, дрдо-дрдьо, дрду-дрдю, дрде-дрдє, дрди-дрді;*
- *бінні, бенне, баппа, боппо, буппу, биппи.*

2. Робимо вправи на вимову складних для артикуляції словосполучень: *король-орел; хвала халві; лібрето «Ріголетто»* (вимовляйте 5-7 разів поспіль кожне словосполучення).

3. Корисно вимовляти також важкі для артикуляції слова: *барикадувати, екзальтованість, гідрометцентр, скомпрометований, трансформуватися, деморалізованими, кристалізуватися, перенервуватися, незаражуючими, демобілізувалися* та ін.

Вправи з артикуляції голосних звуків української мови

А – чистий голосний заднього ряду, низького піднесення спинки язика. Під час вимови нижня щелепа відчутно опускається, розімкнення рота сягає відстані, не меншої двох пальців, покладених один на одного. Губи притиснені до зубів, активної участі в артикуляції не беруть. Водночас тенденція наближення до «кола» є цілком помітною.

О – голосний звук заднього ряду, середнього ступеня піднесення спинки язика. Під час вимови нижня щелепа опущена трошки менше ніж при артикуляції голосного «А». Губи активні, витягнуті вперед, округлені. «О» зручний для співу, дозволяє легко округлити звук і завдяки простоті артикуляції зробити його природним і водночас окультуреним.

У – голосний заднього ряду, високого ступеня піднесення спинки язика. Під час вимови нижня щелепа опущена ще менше ніж при артикуляції голосного «О».

Е – голосний переднього ряду, низького ступеня піднесення спинки язика. Губи притиснені, але краї відірвані від зубів, значної активності не виявляють. Під час вимови нижня щелепа опускається.

И – голосний переднього ряду, підвищеного середнього ступеня піднесення спинки язика. Губи під час вимови притиснені, але краї відірвані від зубів. Рот розкритий, але трошки округлений, відстань

між зубами не більша кінчика мізинного пальця. Нижня щелепа опускається трошки менше ніж при артикуляції голосного «Е».

І – голосний переднього ряду, високого піднесення спинки язика. Під час вимови нижня щелепа ледве опускається (ще менше ніж при артикуляції «И»). Губи притиснені, але краї відірвані від зубів, ледве помітно округлені.

Є – йотований (з додатком «Й»), пом'якшений голосний переднього ряду середнього ступеня піднесення. Кінчик язика активний, робить швидкий рух знизу вгору, ледве торкаючись твердого піднебіння в районі задньої стінки передніх верхніх зубів, завдяки чому, власне, і відбувається йотування. Губи під час вимови притиснені, але краї відірвані від зубів. Рот розкритий на відстані кінчика мізинного пальця.

Ї – йотований голосний переднього ряду, середнього ступеня піднесення. Кінчик язика активний, робить швидкий рух знизу вгору, ледве торкаючись твердого піднебіння в районі задньої стінки передніх верхніх зубів. Губи під час вимови притиснені, але краї відірвані від зубів. Рот розкритий на відстані кінчика мізинного пальця.

Ю – йотований голосний заднього ряду, середнього ступеня піднесення. Кінчик язика активний, робить швидкий рух знизу вгору, ледве торкаючись твердого піднебіння в районі задньої стінки передніх верхніх зубів. Губи активні під час вимови, відірвані від зубів і витягнуті вперед, як при артикуляції «У».

Я – йотований голосний заднього ряду, середнього ступеня піднесення. Кінчик язика активний, робить швидкий рух знизу вгору, ледве торкаючись твердого піднебіння в районі задньої стінки передніх верхніх зубів. Нижня щелепа відчутно опускається. Губи притиснені до зубів, активної участі в артикуляції не беруть.

Для формування правильної артикуляції голосних звуків української мови необхідно проводити артикуляційний тренінг. Наведемо декілька варіантів рядів голосних:

1. *О – У – Е – І – И – А.*
2. *І – Е – А – О – У – И.*

3. *A – O – У – Е – И – І.*
4. *Е – И – І – А – О – У.*
5. *Ю – Ї – Є – Я – І – И.*
6. *Я – Є – Ю – Ї – І – И.*
7. *І – И – Ї – Є – Ю – Я.*
8. *І – Ї – Е – Є – У – Ю.*
9. *И – Ї – Е – Є – А – Я.*

У першому з них розміщення голосних відповідає принципу наближення до «кола». З нього бажано починати формування правильної артикуляції голосних звуків української мови.

Другий ряд є найбільш відомим, поширеним, а тому зручним для роботи над уже сформованими на основі «кола» голосними звуками та приєднанням до них різних приголосних звуків української мови.

Третій варіант містить сукупність голосних заднього ряду (*а-о-у*) та переднього (*е-и-і*), розміщених за принципом від низького до високого піднесення спинки язика під час їх вимови.

Четвертий ряд містить ту ж сукупність, що і третій, але розташовану в такому порядку: спочатку йдуть голосні переднього ряду, а потім заднього.

П'ятий варіант використовується здебільшого для роботи над йотованими голосними звуками. Він теж побудований за принципом їхньої наближеності до «кола».

Шоста ряд передбачає роботу переважно над йотованими голосними звуками, але трохи ускладнену хаотичністю їх розміщення.

У сьомому варіанті звуки розташовано у порядку межування голосних звуків заднього і переднього рядів.

Восьмий і дев'ятий ряди побудовані на межуванні чистих голосних із йотованими.

Порядок роботи над артикуляцією за представленими рядами та розташування в них голосних доцільно змінювати, щоб активізувати увагу та сконцентрувати її на особливостях артикуляції кожного окремого звуку.

Виконайте вправи:

1. Для засвоєння правильної артикуляції голосних звуків у наголошеному складі потренуйтеся у вимовлянні слів, у яких наголошений склад починається з голосного звука і знаходиться на початку слова:

- І ібіс, Ібсен
- И Ихна, Ийм
- Е еврика, екати
- Є Єва, євро
- А айстра, абрис
- Я ярмарок, яблуко
- У ув'язь, урна
- Ю юбка, юзом
- О обраний, обвід

2. На видиху, без напруження, губи в положенні «хоботок», починайте тягнути зливо, як гудок, голосний звук [у]: ууу... Після цього поєднайте з голосними:

- ууОууОууОууОууО...
- ууАууАууАууАууА...
- ууЕууЕууЕууЕууЕ...
- ууИууИууИууИууИ...

3. Виконайте кожне завдання на одному видиху, чітко вимовляючи всі звуки:

- 1) лі-ле-лі-ло-лу-лі-лє-ля-лю;
- 2) лі-лі, ле-ле, ла-ла, ло-ло, лу-лу, ли-ли, лє-лє, ля-ля, лю-лю;
- 3) лі-лі-лі, ле-ле-ле, ла-ла-ла, ло-ло-ло, лу-лу-лу, ли-ли-ли, лє-лє-лє, ля-ля-ля, лю-лю-лю;
- 4) лі-лі-лілл, ле-ле-лєлл, ла-ла-лєлл, ло-ло-лолл, лу-лу-лум, ли-ли-лилл, лє-лє-лєлл, ля-ля-лялл, лю-лю-люлл;
- 5) лі-лі-лілль, ле-ле-лєлль, ла-ла-лєлль, ло-ло-лолль, лу-лу-лумь, ли-ли-лилль, лє-лє-лєлль, ля-ля-лялль, лю-лю-люлль.

Вправи з артикуляції приголосних звуків української мови

➤ Членороздільно вимовляйте дзвінкі приголосні звуки української мови: **Б – Д – Дз – З – Дж – Ж – Г – Ґ**. Повторіть вправу 8–10 разів, при цьому постійно стежте за правильністю артикуляції.

➤ Членороздільно вимовляйте глухі приголосні звуки української мови: **П – Ф – Т – Ц – С – Ч – Ш – К – Х**. Повторіть вправу 8-10 разів, при цьому постійно стежте за правильністю артикуляції.

➤ Членороздільно вимовляйте пари дзвінких і глухих приголосних звуків української мови: **Б – П, В – Ф, Г – К, Г – Х, Д – Т, Ж – Ш, З – С**. Повторіть вправу 8-10 разів, при цьому постійно стежте за правильністю артикуляції.

➤ Членороздільно вимовляйте сонорні приголосні звуки української мови: **М – В – Н – Р – Л – Й**. Повторіть вправу 8-10 разів, при цьому постійно стежте за правильністю артикуляції.

➤ Членороздільно вимовляйте губні приголосні звуки української мови: **М – Б – П – В – Ф**.

➤ Для відпрацювання звуків **П** і **Б** щільно стисніть губи, натягнувши їхній край на зуби та прикусивши їх. Повітрям, що знаходиться в порожнині рота, різко прорвіть змичку, немовби вистрілюєте пробку, затиснуту між зубами. Губи спеціальними рухами не звільняйте, нехай їхню змичку прорве струмінь повітря.

➤ Виконайте попереднє завдання, але тепер вистрілюйте «корком» активним видихом (ударом діафрагми): **«nnn!»**. Не допускайте наприкінці появи голосних звуків.

➤ Досягнувши чіткого вибуху на звуку **П**, спробуйте включити разом із видихом звук голосу: **«бббб!»**.

➤ Ураховуючи зміст двох попередніх вправ, потренуйте обидва приголосні звуки в парі, зберігаючи при цьому чітку диференціацію за дзвінкістю: **П – Б, П – Б, П – Б, П – Б**. Не допускайте наприкінці появи голосних звуків.

➤ Уявіть, що кисть вашої правої руки є ракеткою для настільного тенісу. Тренуйте удар ракеткою по уявній кульці,

відбиваючи його кистю: **нна!.. нпе!.. нпу!.. нпо!.. нпи!.. нпі!..** Нехай кожний звук, немов м'ячик, летить уперед і вгору. Стежте за тим, щоб голосні «вибухали» на губах, продовжуючи «вибухи» відповідних приголосних. Посилайте звук у різні кутки кімнати: догори, праворуч, ліворуч, донизу.

➤ Відпрацювавши вищенаведені сполучення звуків, включіть на видиху звук голосу: **бба!.. ббе!.. ббо!.. ббу!.. бби!.. ббі!..** Потім поєднайте глухий і дзвінкий звуки в пару: **набба!... неббе!.. поббо!.. пуббу!.. ппибби!.. піббі!..** «Підкидайте» м'ячики легко, вільно, без м'язового напруження.

➤ Членороздільно вимовляйте зубні приголосні звуки української мови: **Н – Д – Т – Ц – З – С – Дз**. Повторіть вправу 8-10 разів, при цьому постійно стежте за правильністю артикуляції.

➤ Членороздільно вимовляйте передньопіднебінні приголосні звуки української мови: **Р – Ч – Ш – Ж – Й – Дж**. Повторіть вправу 8-10 разів, при цьому постійно стежте за правильністю артикуляції.

➤ Членороздільно вимовляйте задньоротові приголосні звуки української мови: **Г – К – Г – Х**. Повторіть вправу 8-10 разів, при цьому постійно стежте за правильністю артикуляції.

➤ Членороздільно вимовляйте шиплячі приголосні звуки української мови: **Ш – Ч – Ж – Дж**. Повторіть вправу 8-10 разів, при цьому постійно стежте за правильністю артикуляції.

➤ Членороздільно вимовляйте свистячі приголосні звуки української мови: **С – Ц – З – Дз**. Повторіть вправу 8-10 разів, при цьому постійно стежте за правильністю артикуляції.

➤ Проведіть з однокласниками такі ігри-змагання: 1. «Хто довше?»: продзижчить бджолою (**дж-ж-ж-ж-ж**); продзвенить комаром (**з-з-з-з-з**); 2. «Хто більше?»: випустить повітря з проколотої шини (**с-с-с-с-с**); задує свічок на іменинному торті (**ф-ф-ф-ф-ф**).

➤ Виконайте кожне завдання на одному видиху, чітко вимовляючи всі приголосні звуки:

1) **гбді, гбде, гбда, гбдо, гбду, гбди, гбде, гадя, гбдю;**

2) **бдгі, бдге, бдга, бдго, бдгу, бдги, бдге, бдгя, бдгю;**

3) **вгді, вгде, вгда, вгдо, вгду, вгди, вгде, вгдя, вгаю;**

- Виконайте кожне завдання на одному видиху, чітко

1) *зжд, зжди, зжде, зжда, зждо, зжду, зжди*;

3) *тд-тд-тд-тппи, тд-тд-тд-тппи, тд-тд-тд-тппе, тд-тд-тд-тппе, тд-тд-тд-тппа, тд-тд-тд-тппря, тд-тд-тд-тппро, тд-тд-тд-тппрю;*

5) *дриrrr, дреrrr, дрєrrr, дрорrr, дурrr, дрюrrr, драrrr, дряrrr*;

7) *ре-ре, ра-ра, ро-ро, ру-ру, ри-ри, рє-рє, ря-ря, рю-рю;*

9) *ре-ре-рерь, ра-ра-рарь, ро-ро-рорь, ру-ру-рурь, ри-ри-рирь, рё-рё-рёрь, ря-ря-рярь, рю-рю-рюрь;*

Вправи для тренування вимови

Наведені скороговки спочатку прочитайте вголос у повільному темпі. Стежте за правильністю артикуляції. Потім спробуйте прискорити темп мовлення.

СКОРОМОВКИ

- Бабин біб розцвів у дощ – буде бабі біб у борщ.
- Бобер на березі з бобреньятами бублики пік.

- Бабрались в брудній баюрі
два бобри брунотно-бурі:
– Правда добре, брате бобре?
– Дуже добре, друже бобре!
- Босий хлопець сіно косить,
Роса росить ноги болі.
- Боронила борона бороновані поля.
- Бульбашки кублились на кульбабі,
булки з бубликами – на баобабі.
- Близько блимнула блискавиця блакитна.
- Біля баби баба сіла.
Баба бабі бубоніла.
Бубоніла з півгодини
Баба бабі про новини.
- Бук бундючивсь перед дубом,
тряс над дубом бурим чубом.
Дуб пригнув до чуба бука.
Буде букові наука.

В

- Вередували вереднички,
що не зварили вареничків.
Не вередуйте, вередниченьки,
ось поваряться варениченьки.
- Викис, вимок, виліз, висох,
став на колоду, та знов – бовть у воду.
- Ворона проворонила вороненя.
- Водовоз віз воду з водопроводу.

Г, Ґ

- Галасливі ґави й ґалки в гусенят взяли скакалки.

Гусенята їм гелгочуть, що й вони скакати хочуть.

- Три риби гриби гребли грабовими граблями.
- Грачиха граченятам готує горщик гречки й гречаники, а гракові
гріє горня гороху з гірчицею.
- Огірки з гірки – гіркі.
- Ігор на горі стеріг горіх.
- В горішнику горішенька
Горішками обвішана.
Оришка і Тимішко
Обтрушують горішки.
- Ніс Гриць горіх через поріг.
Став на горіх, упав на поріг.
- Заболіло горло в горили,
Бо горила багато говорила.
- Гава гаву запитала:
– Ти на ганок не літала?
– Не літала я на ганок,
То й прогавила сніданок.

Д

- Дрова рубали два дроворуби.
- Дубові дрова дід рубає в дворі під деревом старим.
А дітвора допомагає носити дрова з двору в дім.
- Дзвонив дзвінко дзвін,
дзвіночки дзеленчали:
дзелень-дзінь,
дзелень-дзінь!

З

- Захар заліз на перелаз.
– Захарку, злізь!
– Захарку, злазь!
Зумів залізти

– Знай, як злізти.

- Зоя і Зіна знайшли лозини.
Лозина до лозини – і зроблені корзини.
- Звірів віз візерунчастий віз.
- Зупинивсь на зрубі зубр,
Задивився зубр на зруб.
- Заболіли зуби в зебри.
Йти до зубра, зебро, треба.
Як не хочеш бути беззуба –
Лікуватись йди до зубра.

Ж

- Біжать стежини поміж ожини.
І вже у Жені ожина в жмені.
- Жатка жваво жито жне.
Жатку жнець не дожене.
- Дзижчить над житом жвавий жук,
Бо жовтий він вдягнув кожух.
- Жук ожину ніс у жмені,
жовте жито – у кишені.
- Жовтий жук купив жилет,
Джемпер, джинси та жакет.
- Життерадісні жирафи,
Узяли журнал із шафи.
Його жужмили і м'яли,
Все одно не прочитали.
- Кажан каже кажаниську:
– Не кружляй занадто низько.
Кажани ми – миші-птиці

Й до вподоби кожній киці.

Й

- Йоржа впіймав на вудку Йосип.
Схопив і зойкнув ой-ой-ой.
Не знав, напевно, Йосип й досі,
який колючий йоржик той.

К (КР, ПР)

- Кинув кріп Прокіп в окріп.
У окропі, окрім кропу,
кипить короп для Прокопа.
- Кит кота по хвилях катав —
Кит у воді, кіт на киті.
- Коваль кулю кував, кував і перековував.
- Король корону закріпив на корову.
- Кравець краватку картату каракатиці кроїть.
- Навколо колодязя колосся колоситься.
- На кому шапка найковпакуватіша.
- Наша верба найкорчукуватіша.
- Не турбуйте курку — клює курка крупку.
- Ходить квочка коло кілочка,
водить діток, дрібних квіток.
- Не турбуйте курку, курчаточок, кучерявих клубочаточок.
- Не клюй, курко, крупку,
не кури, котику, люльку.
- Ой був собі коточок,
украва солі клубочок
та й сховався в куточок.
- У Кіндрата куртка короткувата.
- Кропивницькі паляниці зі смаком полуниці продаються у
крамниці біля Укрзалізниці.

Л

- Веселі лелеки летіли далеко.
- Летіла лелека, заклекотіла до лелеченят.
- Лапатого лопуха наполохала лепеха.
- Лопата з липи в Пилипа.
- З віялом Клава на лаві,
Лев з вилами – зліва від Клави,
віл з клавіатурою – зліва від Лева на лаві.
- Мала з села вола вела.
В село віл малу вів.

М

- Мила милитись не вміла,
Мила мило з рук не змила.
Мама милила уміло,
Мама з Мили змила мило.
- Мусію, Мусію. Муку сію,
Печу паляниці, кладу на полиці.
Мусій, муку сій, печи паляниці,
клади на полиці.
- Мишко з мішком в комишах,
мишка з мушлею в Мишковому мішку.
- Ти, малий, скажи малому,
Хай малий малому скаже,
Хай малий теля прив'яже.
- Ой, збирала Маргаритка маргаритки на горі.
Розгубила маргаритки Маргаритка у дворі.

Р (БР, ПР, КР, ГР, РЛ)

- Кіндрат вбрід брів – зустрів бобрів.
Бобри – у рів, Кіндрат змокрів.
- Протокол про протокол протоколом запротоколювали.
- Ромашки рвати ми ходили над річкою в рясній траві.
І раптом равлика зустріли із ріжками на голові.
- У бобра добра багато, у бобра є бобренята.
- Скриню зі скарбом знайшли карась із крабом.
- Бурі бобри брід перебрели.
- Летів перепел перед перепелицею, перед перепеленятами.
- Карл у Клари вкрав корали, а Клара у Карла вквала кларнет.
- В орляток вирости вже крила:
Вгорі орлята пролетіли.
Під хмарами рідня крилата:
Орел, орлиця і орлята.

П (ПЛ, ПР)

- Вашому Паламареві нашого Паламаря не перепаламарювати стати. Наш Паламар вашого Паламаря перепаламарить, перевипаламарить.
- Ми плакати – не плакали:
Нам плакати нема коли.
- Перець з печерицями печений переперчила черепаха печерна.
- Ніхто нашого паламаря не перепаламарює.
- Був собі паламар, його діти паламаренята перепаламарилися.
- Лежить п'ять п'ятаків. На кожному п'ятаку ще по п'ятаку.
- На полиці в коробиці Півкороваю і паляниця.
- Не йди попри Прокопові ворота, попри прокопишині.
- Побіля Прокопа паляниці пекла.

- Їхали крамарі, стали на горі та й забалакалися – про Прокопа, про Прокопиху і про маленькі Прокопенята.
 - Невеличка перепеличка під полукіпком розпідпадьомкалась.
 - Ходить перепел між полукіпками зі своїми перепеленятками.
 - Поля поле поливає, поле й переполює.
 - З просом порося по росі навпростець простує.
 - Пиляв Пилип поліна з лип, притупив пилку Пилип.
 - Пилип прилип, прилип Пилип.
- Пилип плаче.
- Пилип посіяв просо, Просо поспіло,
Пташки прилетіли, Просо поїли.
- Пік біля кіп картоплю Прокіп.

С

- В сінокосах, в срібних росах
Заросився бусол босий.
 - Семен сіно віз – не довіз: лишив сани – узяв віз.
 - Старий Семен сказав своїм синам: «Скосіть сіно».
- Сини скосили сіно. Склали стирти.
- Старий Семен сказав синам: «Спасибі!».
- Стриб-стриб-стриб – підстрибує по стерні рідня: перепілка, перепел, перепеленя.
 - Стрімко стрибає по трасі стрункий страус в строкатій сорочці.
 - Сидів горобець на сосні, –
Заснув – і упав уві сні.
Якби не упав уві сні.
Сидів би він ще на сосні.
 - В ямі не спиться вусатому сому.
Сому вусатому сумно самому.

- Хитру сороку спіймати морока,
А на сорок сорок – сорок морок.
- Всіх скоромовок не перескоромовиш, не перевискоромовиш.
- На покоси впали роси.
Не бряжчать об жито коси.
- На столі стоїть сільниця,
У сільниці – сіль.
- Ходить посмітюха по смітничку з своїми посмітюшеннями.

Т

- Тигрнятко з тигром-татом
Тренувалися стрибати.

У

- У долині жив удав.
Удавав, що він все знав.
Удавав, що все умів.
У траві хвостом вертів.

Ф

- Фарбував фазан фіранки, брав фломастер у фіалки.
- Фірма ферму будувала. Фірмі фарби було мало.

Х

- Кричав Архип, Архип охрип, не треба Архипу кричати до хрипу.
- У нашого діда капелюх не по-капелюхівськи.
- Хтось хитренький хитрував – нашу хвіртку поламав.
- Летів горобець через верхній хлівець, ніс пуд гороху і нам дав потроху.
- Хмариноньки-хмаринки,
Химерні, волохаті,
Вмостились на хвилинку
У хлопчика на хаті.

Ц

- Цвіркун цвірчить за припічком,
Дзвенять крильця, як скрипочки.
- Був собі цебер, та переполуцебрився на полуцебренята.
- На полиці цукор відцурався від цукерок.
- Цоки-цоки-цок копитця –
це цапок йде до криниці.
Працьовитим цапенятам
принесе водиці тато.
- Напекли млинців, назвали кравців.
А кравець за млинці та й побіг у танець!

Ч

- Чом грачиха, чом грачата почали чимдуж кричати?
Чиєсь чудне чучело очам надокучило!
- В чаплі чорні черевички, чапля чапа до водички.
- Перечепилася чапля через щаблину.
- Чеберяє з цеберком щербатим чапля чубата.
- Червоний череватий черв'як в черевичках червоних черешнею червоною вечеряв.
- У чотирьох черепашок четверо черепашенят. Черепашці з черепашенятами важко змагатися із жабенятами.
- Черепаха чаплю вечором пригощала чаєм з печивом.
- Летів горобчик, сів на стовпчик,
прибіг хлопчик – утік горобчик.

Ш

- Над шляхом Явдошка шукала волошки.
- Шишки на сосні, шашки на столі.
- В горішнику горішина горішками обвішана.

- Мішок на мішку – мішки в порошку.
Порошок, як борошно, від борошна порошно.
- Шелестять комиші, в комишах – ні душі.
- На горішині горішки
шаруділи тишком-нишком:
– Шур-шур-шур та шу-шу-шу –
я зернятка колишу.
В лісі не шуміть, малята, –
сплять у ліжечках зернята.
Ш-ш-ш-ш ...
- Тишком-нишком
Вийшла мишка із нори.
В шкребетушки ніс і вушка догори.
- Сів шпак на шпаківню, заспівав шпак півню:
– Ти не вмієш так, як я, так, як ти, не вмію я.

Щ

- Щедрий дощик площу полоще.
- Щедрик, щедрик, щедрівочка,
щедрим людям щирі словечка.
- Зіщулився щур від дощу.
- Борщик у горщику, щавель у борщику.
А до борщу – ще й по лящу.

Я

- Якось Яків сіяв мак
Так-сяк, абияк.
Визрів ярий Яків мак,
Та щось коле, як їжак.

Скоромовка

Містить 688 слів. Складається із 70 українських скоромовок, підібраних за темою.

У четвер четвертого числа о четвертій дня у центрі столиці садівник розсадівникувався. Та так розсадівникувався, що разом з садом троянд висадив ще й сад азалій, сад каприфолій та розарій у садочку навпроти, потім ще навпроти, та ще навпроти. Там, де росла липа біля Пилипа, який жив із Пилипицею та пилипеленятами. Якраз із пилипеленятами у цей час пиляв Пилип поліна з лип. Притупив пилку Пилип. А потім Пилип і Пилипко поливали липки. Виросли липки й у Пилипа, й у Пилипка. А Пилипиця напекла пироги перепечені, перцем переперчені. Бо була засмучена, змучена та вимучена тим, що всю ніч миші в шафі шаруділи, шість шарфів шерстяних з'їли. І хотіла влізти в шафу кішка, там де шурхотить у шафі мишка. Але мишка раз прийшла до кішки, уклонила кішці в ніжки, кішці – смішки, мишці – нітрішки. Та обидва потім так вимокли-перемокли під жахливою зливою під кущем, з жуком та джмелем, що здружилися. Тому був собі коточок, украв собі клубочок – та й сховався в куточок. А Пилипиха плакала-неплакала, їй плакати – нема коли. Та так із відчаю, що шарфи з'їли, голосила-переголосила, що заболіло горло в господині, бо багато говорила, переговорювала, перенаговорювала на мишку, кішку, й сусідську кішку й мишку, та ще й шишки на сосні та шахи на столі. І побігла стежинами, поміж ожинами, туди, де у діброві – дуби, під дубами – гриби, трава – між грибами, хмарки – над дубами. Й млин стоїть, скоро не вистоїть. Прилетіли горобці – говорили про крупці; не про крупці, не про крупицю, а про круп'ячко. От і набрала Пилипиця на млині борошна та круп'ячка жменями й торбинами. А на пагорбі одна торба впала та котилася з високого горба, в торбі паляниця Пилипу й Пилипиці. Пилип знизу верещить, Пилипиця зверху пищить, торбина тріщить. Одначе котилася вона, не перекотилася, тріщала, та не тріснула. Як раз у цей час їхала Хима до Максима візком-тарадайкою; тарадайка торохкоче, сива кобила везти не хоче. Бо підкова клокаче.

Наче лелека до лелеченят летіла й клекотіла. От біля тарадайки з її хазяйкою й спіймала Пилипиця торбицю. А поруч чорно-білий чорногуз у болото чорне вгруз і чапля сохла, чапля чахла, чапля здохла. Дорогою Пилипиця зупинилася біля броду, біля саду, там, де бабин виораний город. Де барабанять по городу бараболя та горох. А горох у городі виріс небувалий, одначе горобці город пограбували. Одне втішило, що бабин біб розцвів у дощ. Буде бабі біб у борщ. Набрала й бобів собі господиня, й гороху. А трохи далі в горішнику горішенька горішками обвішана. Обтрушують горішки Орішка та Тимішка. Попросила в малих малу жменю малих горіхів для малих своїх малих. Їхній батько Гриць ніс горіх через поріг. Став на горіх, упав на поріг. Тому що всю ніч пильно поле пильнував, перепелів полював. А Пилипиця згадала, як приснивсь сьогодні сон сусідці, що приніс їй сусіда сік з суниці. То вона вже за суницю не питала, лише горіхів повну жменю набрала. Й побігла знов Пилипиця поміж ожинами назад стежинами додому, щоб напекти для синів-молодців свіженьких млинців, пироги ж були – перепечені, перцем переперчені. А вона ж, мов та квочка, що ходить коло кілочка, водить діточок коло квіточок, над своїми синами носить без устану. Тому за годину були у печі смачні та гарячі пшеничні калачі. Зі свіжою ожиною, бабиними бобами, горохом та сиром з горіхами з горішника, що збирали Тимошка й Орішка. І хвалили молодці ті млинці на молоці і гарячі калачі, що пеклися у печі. Коржі – з медом, коржі – з маком, і смаження – з пастернаком, і галушкі – з лютим перцем, господиню з добрим серцем, що ще й сусідам усім за спасибі дала ще й хрону, дала риби, м'як'яку – до мачини, перченьтко – до перчини. А потім чорним вечором пригощала й синів, і гостей чаєм з печивом. А дідусь Опанас купив ананас. Кликав: «Приходьте до нас – почастуємо вас!». А Пилипиця стільки наготувала-переготувала, що не до ананасів їй було, і вона кликала-перекликала усіх сусідів та їхніх сусідів із сусідніх дворів до себе, та накликала усе місто. Їли-їли – не переїли, та ще й на завтра лишилося.

ОСНОВНІ ПАРТИТУРНІ ЗНАКИ

'	словесний наголос
—	логічний наголос – норма
---	послаблений наголос
===	логічний (чи фразовий) наголос відчутно підсилений
/	пауза
//	середня пауза
///	довга пауза
↑	підвищення тону (злет)
↓	зниження тону (спад)
↑↓	підвищення і зниження тону
∩	мелодійна хвиля (вказує на інтонаційне поєднання слів)
....	уповільнення вимови
→	пришвидшення вимови
< >	виділення особливим тоном елементів тексту (наприклад, вставлених конструкцій)
<< >>	іронічна інтонація

Рекомендації

«Як навчитися виразно читати поетичні тексти»

1. Вдумливо прочитайте віршовий текст.
2. З'ясуйте лексичне значення незрозумілих слів.
3. За змістом та ідеєю поетичного тексту визначте настрій, з яким читатимете твір.
4. У кожному рядку визначте (підкресліть олівцем) стрижнєве слово, на яке падає логічний наголос (яке слід інтонаційно голосом виокремити, бо воно найвагоміше в рядку чи реченні).
5. Позначте олівцем паузи:
 - а) кома – ледь помітна пауза (позначка – /);
 - б) двокрапка й тире – помітна пауза (позначка – //).
 - в) крапка – пауза з інтонацією завершеності (позначка – ///).
6. Ліворуч від кожного рядка поставте стрілку, що передає тон читання:
 - а) підвищення тону – стрілка вгору (↑);
 - б) зниження тону – стрілка вниз (↓);
 - в) рівний тон – горизонтальна стрілка (→).
7. Прочитай кілька разів вірш із дотриманням вимог усіх позначок.
8. Читаючи поетичний текст, уявляйте картини, які виникають, і запам'ятовуйте їх послідовність.
9. Вивчивши вірш напам'ять, виразно прочитайте його своїм близьким і з'ясуйте, що б вони побажали Вам для кращого прочитання твору. Врахуйте зауваження.

Поради для декламатора

1. До читання напам'ять повторіть про себе текст вірша.
2. Перед тим як декламувати, займіть зручну й правильну позу (станьте рівно, розправте плечі, наберіть потрібну кількість повітря).
3. Назвіть автора й твір, який читатимете.

4. Читання поетичного тексту можна супроводжувати жестами, проте рухи рук мають бути стриманими, не втомлювати та не відволікати слухача.

5. Не поспішайте під час читання, набирайте повітря рівними частинами під час пауз.

6. Декламуючи, уявляйте картини, які озвучуєте, і з відповідним темпом і настроєм передавайте їх.

7. Не варто занадто голосно читати вірш, оскільки майстерність декламування поетичного тексту визначається передусім темпом, інтонацією, дотриманням пауз, настроєм, а також мімікою, жестами тощо.

Використана література

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. Львів : Світ, 1990. 232 с.
2. Бабич Н. Д. Основи риторики : практикум. Чернівці : Рута, 1999. 100 с.
3. Єлісєвєнко Ю. П. Ораторське мистецтво: постановка голосу й мовлення : навч. посіб.; за ред. В. В. Різуна. Київ : Агіка, 2008. 204 с.
4. Климова К. Я. Віч-на-віч з мовою : метод. посіб. Житомир, 2001. 110 с.
5. Климова К. Я. Основи культури і техніки мовлення : навч. посіб. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Ліра – К, 2006. 240 с.
6. Сербєнська О. А. Культура усного мовлення. Практикум : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 216 с.

Що робити, щоб люди вас уважно слухали: поради
(Зі статті Віри Іванової. Українська правда, 31 січня 2019. URL:
<https://life.pravda.com.ua/columns/2019/01/31/235348/>)

Якщо спростити, увага – це сфокусованість на головному й одночасне абстрагування від усього іншого.

Якщо під час навчання слухачі уважні, то найкраще розуміють і запам'ятовують інформацію.

Але скільки часу людина може бути сконцентрованою? Дебати про це дочаться досі.



Одне з найновіших досліджень (проведене у 2010-му з використанням клікерів під час навчання хімії), виявило, що ***студенти втрачають увагу упродовж 1 хвилини або менше.***

Перше зниження уваги відбувалося лише за 30 секунд після початку лекції, друге – на 4,5-5,5 хвилині лекції; наступне з 7 до 9 хвилин; далі – від 9 до 10 хвилин... І так кожні одну-дві хвилини.

Це дослідження виявило ще один цікавий факт: найменше студенти втрачали увагу під час блоків «активного» або студентоцентрованого навчання: дослідів і запитань.

Навіть більше: ***після цього їхня концентрація покращувалася, і зберігалася впродовж лекційної частини.***

Але чи можемо ми втиснути увагу у рамки конкретного періоду?

Дослідження 2007 року від Шарлена Ньюмана, Тіма Келлера і Марселя Джаста з Університету Карнегі-Меллон показує, що ні.

Тобто ми можемо обирати, на чому зосередитися. Це відповідає класичній теорії уваги, яка поділяється на:

- ***Мимовільну.*** Вона зумовлена динамічними, сильними, несподіваними зовнішніми подразниками. Триває доти, доки діють подразники.
- ***Довільну.*** Це цілеспрямована увага, що вимагає вольового зусилля. Викликана усвідомленими потребами, обов'язками, інтересами людини.

- **Післядовільну.** Характеризується високою зосередженістю і продуктивністю. З'являється, якщо у процесі довільної уваги виникло зацікавлення.

У книжці «The Happiness Hypothesis» Джонатан Хайдт пропонує алегорію вершника на слоні. Вона може просто пояснити силу волі людини.

Джулі Дірксен, викладачка та експертка з онлайн-навчання, пропонує використовувати її й для розуміння уваги під час навчання.

Слон – ірраціональна частина, наші інстинкти та емоції, які реагують на несподівані зовнішні подразники (наприклад, сповіщення про нове повідомлення на смартфоні).

Він контролює нашу **мимовільну** увагу.

Як зацікавити слонів ваших слухачів?

- **Зробіть слухачів героями історії** та відчутти себе здібними. Запропонуйте реальний кейс для вирішення.

- **Покажіть, якими вони стануть**, коли випрацюють навички.

Наприклад, розкажіть, що упродовж вашої лекції вони перетворюються на джедаїв із проведення інформаційних кампаній.

- **Дайте можливість досягнути реальних результатів.**

Не «діджитал-копірайтинг», а «як створити пост для Facebook, який будуть поширювати».

- **Слон передусім реагує на все термінове.**

Створіть слухачам такі умови. Обмежте часом і ресурсами: наприклад, запропонуйте студентам виконати завдання на швидкість.

- **Запропонуйте аудиторії цікаві дилеми.**

Наприклад, два варіанти, кожен з яких має як свої плюси, так і мінуси.

- **Дайте неочікувану винагороду** чи покажіть «фіолетову корову» – щось незвичне, що суперечить картині світу слухачів.

- **Ставте студентам цікаві запитання**, на які не можна знайти відповідь у Google.

- **Заінтригуйте слухачів.**

Розкажіть про проєкт, що провалився, а потім дайте можливість самотійно визначити, чому так трапилось.

- ***Запропонуйте слону те, що йому подобається***, але... з навчальною метою;

Наприклад, ілюструйте матеріал популярними гіфками, фрагментами з серіалів тощо.

Або запропонуйте пограти гру за матеріалами лекції.

Цікавий безкоштовний інструмент для цього – Kahoot, де ви можете створити інтерактивне тестування, а всі слухачі зможуть пройти його на час у команді або самотійно. Kahoot автоматично визначає переможця.

Вершник – це раціональна частина нашого внутрішнього «Я», що аналізує інформацію і визначає напрямки руху слона.

Він контролює нашу довільну увагу, але лише за умови, якщо розуміє кінцеву мету. Вершнику потрібна мотивація.

Слухачі приходять на освітні проєкти з двома різновидами мотивації:

зовнішня;

Вони чекають на нагороду чи покарання, і не надто зацікавлені у навчанні.

Найімовірніше, вони навчаються лише для того, щоб здобути диплом / сертифікат і показати його батькам / роботодавцям.

внутрішня.

Ці студенти зацікавлені, адже мають внутрішню потребу вирішити якесь завдання.

Наприклад, знають, що стануть набагато успішнішими у роботі, якщо пройдуть курс з креативності.

Гарна новина: зовнішню мотивацію можна перетворити на внутрішню. Як?

- ***Спробуйте знайти внутрішні чинники мотивації.***

Запитуйте, що слухачі можуть зробити з отриманою інформацією, щоб розвиватися у тому, що для них важливо.

Будуйте зв'язки між навчальним матеріалом і завданнями, які вони мають виконувати у реальному житті.

- ***Знайдіть больові точки.***

Що не подобається вашим студентам і спричиняє спротив?
Покажіть їм спосіб з цим впоратися.

- ***Уникайте довгих пояснень.***

Давайте конкретні приклади з життєвих ситуацій.

- ***Використовуйте цікаві кейси.***

Запропонуйте слухачам одразу вирішити їх:

- Застосувавши знання, які вони вже мають;
- Забезпечте успіх спочатку;
- Створіть психологічну безпеку.

Здавалося б, з тими, хто має внутрішню мотивацію, не потрібно додатково працювати. Але це не так.

Для того, щоб такі студенти отримали максимальну користь, їх також потрібно залучати до роботи.

- ***Підживлюйте внутрішню мотивацію.***

Виділіть час для того, щоб слухачі з внутрішньою мотивацією працювали над завданнями, що виникають у їхній роботі / житті.

Часто слухачі з внутрішньою мотивацією вивчають багато матеріалу – навіть більше, ніж решта групи. Щоб не втратити їхню увагу...

- ***Дайте їм можливість стати викладачами.***

Студенти можуть самостійно підготувати та пояснити якусь тему.

Рухаючись разом, слон та вершник можуть створити післядовільну увагу, яка найкраще підходить для навчання. Адже без зусиль слухачі можуть концентруватися на матеріалі та засвоювати його.

Готові вирушити в дорогу?

ПСИХОДІАГНОСТИЧНИЙ ПРАКТИКУМ

САМОПІЗНАННЯ

Тест «Чи правильно Ви інтерпретуєте жести та міміку інших людей?»

Оберіть із кожного пункту один із варіантів відповіді:

1. Ви вважаєте, що міміка та жести – це:
 - а) спонтанне вираження душевного стану людини в конкретний момент часу;
 - б) доповнення до мовлення;
 - в) зрадницьке виявлення нашої підсвідомості.
2. Чи вважаєте Ви, що в жінок мова міміки та жестів є більш виразною, ніж у чоловіків?
 - а) так;
 - б) ні;
 - в) не знаю.
3. Як Ви вітаєтесь із добрими друзями?:
 - а) радісно кричите: «Привіт!»;
 - б) сердечним рукостисканням;
 - в) злегка обіймаєте їх;
 - г) вітаєте їх стриманим рухом руки;
 - г) цілуєте один одного в щоку.
4. Які прояви міміки та жести, на Вашу думку, мають однакове значення (дайте три відповіді):
 - а) коли хитають головою;
 - б) коли кивають головою;
 - в) коли морщать ніс;
 - г) коли морщать лоба;
 - г) коли підморгують;
 - д) коли посміхаються.
5. Яка частина тіла є «найвиразнішою»?:
 - а) ступні;
 - б) ноги;

- в) руки;
- г) кисті рук;
- г) плечі.

6. Як Ви думаєте, яка частина Вашого обличчя є найвиразнішою (дайте дві відповіді):

- а) лоб;
- б) брови;
- в) очі;
- г) ніс;
- г) губи;
- д) куточки губ.

7. Коли Ви проходите уздовж вітрини магазину, у якій видно Ваше зображення, то Ви звертаєте увагу в першу чергу:

- а) на те, як на Вас «сидить» одяг;
- б) на зачіску;
- в) на ходу;
- г) на поставу;
- г) ні на що.

8. Якщо хтось, розмовляючи чи сміючись, часто прикриває рота рукою, у Вашій уяві це означає, що:

- а) йому є що приховувати;
- б) у нього погані зуби;
- в) він чогось соромиться.

9. На що Ви насамперед звертаєте увагу у Вашому співрозмовникові:

- а) на очі;
- б) на рот;
- в) на руки;
- г) на поставу.

10. Якщо Ваш співрозмовник, розмовляючи з Вами, відводить очі, це для Вас є ознакою його:

- а) нечесності;
- б) невпевненості в собі;
- в) зібраності.

11. Чи можна за зовнішнім виглядом упізнати типового злочинця?

- а) так;
- б) ні;
- в) не знаю.

12. Чоловік починає розмову з жінкою. Він це робить тому, що:

- а) перший крок завжди роблять чоловіки;
- б) жінка неусвідомлено дає зрозуміти своє бажання, щоб із нею заговорили;
- в) він достатньо самовпевнений, щоб отримати відмову.

13. У Вас склалося враження, що слова людини не відповідають тим сигналам, які можна помітити з її міміки та жестів. Чому Ви більше повірите?

- а) словам;
- б) «сигналам»;
- в) ця людина взагалі викликає у Вас підозру.

14. Поп-зірки транслюють публіці «сигнали» (жести), які мають однозначно еротичний характер. Що, на Вашу думку, за цим приховується?

- а) просто фіглярство;
- б) вони «заводить» публіку;
- в) це вираження їх власного настрою.

15. Ви дивитесь на самоті страшну детективну кінострічку. Що з Вами відбувається?

- а) я дивлюся абсолютно спокійно;
- б) я реагую на те, що відбувається, кожною клітинкою свого тіла;
- в) я заплющую очі в особливо страшних сценах.

16. Чи можна контролювати свою міміку?:

- а) так;
- б) ні;
- в) тільки окремі її прояви.

17. У ситуації інтенсивного флірту Ви «висловлюєтесь» переважно:

- а) очима;
- б) руками;
- в) словами.

18. Ви вважаєте, що більшість Ваших жестів:

- а) «підглянуті» в когось та завчені;
- б) передаються з покоління в покоління;
- в) закладені в нас від природи.

19. Якщо в чоловіка є борода, то це є ознакою:

- а) його мужності;
- б) того, що він хоче сховати риси свого обличчя;
- в) того, що цей тип є занадто ледащим, щоб голитися.

20. Багато людей стверджують, що права і ліва сторона обличчя в них відрізняються між собою. Чи погоджуєтесь Ви з цією думкою?:

- а) так;
- б) ні;
- в) тільки в людей похилого віку.

Підрахуйте кількість набраних балів за наведеним ключем до тексту:

- 1. А (2 б.), б (4 б.), в (3 б.).
- 2. А (1 б.), б (3 б.), в (0 б.).
- 3. А (4 б.), б (4 б.), в (3 б.), г (2 б.), д (4 б.).
- 4. А (0 б.), б (0 б.), в (1 б.), г (1 б.), д (0 б.), е (1 б.).
- 5. А (1 б.), б (2 б.), в (3 б.), г (4 б.), д (2 б.).
- 6. А (2 б.), б (1 б.), в (3 б.), г (2 б.), д (3 б.), е (2 б.).
- 7. А (1 б.), б (3 б.), в (3 б.), г (2 б.), д (0 б.).
- 8. А (3 б.), б (1 б.), в (1 б.).
- 9. А (3 б.), б (2 б.), в (2 б.), г (1 б.).
- 10. А (3 б.), б (2 б.), в (1 б.).
- 11. А (0 б.), б (3 б.), в (1 б.).
- 12. А (1 б.), б (4 б.), в (2 б.).
- 13. А (0 б.), б (4 б.), в (3 б.).
- 14. А (4 б.), б (2 б.), в (0 б.).
- 15. А (4 б.), б (0 б.), в (1 б.).
- 16. А (0 б.), б (2 б.), в (1 б.).
- 17. А (3 б.), б (4 б.), в (1 б.).
- 18. А (2 б.), б (4 б.), в (0 б.).

19. А (3 б.), Б (2 б.), В (1 б.).

20. А (4 б.), Б (0 б.), В (2 б.).

77–56 балів. Чудово! Ви маєте відмінну інтуїцію, здібність розуміти інших людей, у Вас є спостережливість і чуття. Однак ви надто сильно покладаєтесь у своїх судженнях на ці якості, слова мають для вас другорядне значення. Якщо Вам посміхнулися, Ви вже готові повірити, що Вам освідчуються в коханні. Ваші «вироки» надто поспішні, і в цьому криється небезпека: можна потрапити «пальцем у небо»! Робіть на це поправку, й у Вас є шанси навчитися чудово розбиратися в людях. Адже це важливо і в роботі, і в особистому житті, чи не так?

55–34 балів. Вам приносить певне задоволення спостерігати за іншими людьми, і Ви непогано інтерпретуєте їхню міміку та жести. Але Ви ще не зовсім умієте використовувати цю інформацію в реальному житті, наприклад, для того, щоб правильно будувати свої стосунки з оточенням. Ви схильні швидше буквально сприймати сказані Вам слова й керуватися ними. Наприклад, якщо хтось скаже Вам: «Мені з Вами зовсім не нудно», зробивши при цьому кислу мину, – Ви повірите в те, що з Вами весело. Розвивайте інтуїцію, більше покладайтесь на відчуття!

33–11 балів. Мова міміки та жестів для Вас – «китайська грамота». Вам надзвичайно складно правильно оцінювати людей. І справа не в тому, що Ви на це не здатні – просто не надаєте цьому значення, і даремно! Спробуйте навмисно фіксувати увагу на дрібних жестах людей, тренуйте спостережливість. Пам'ятайте прислів'я: «Тіло – це рукавичка для душі». Трохи розуміти душу іншого – найкращий спосіб самому не потрапити в пастку самотності.

Тест «Підготовка до співбесіди»

Під час підготовки до співбесіди фахівці рекомендують відповісти собі на такі запитання:

1. Як Ви використовуєте свою посмішку?
2. Чи вдається Вам стояти (сидіти) прямо?

3. Чи є у Вас зоровий контакт зі співрозмовником?
4. Чи не виглядаєте Ви знервованим?
5. Як Ви використовуєте свої руки?
6. Як Ви заходите до кімнати?
7. Чи є Ваше рукостискання сильним і діловим?
8. Ви стоїте надто далеко чи надто близько до людей, із якими
9. розмовляєте?
10. Чи торкаєтесь Ви людини, коли з нею розмовляєте?

Після отримання відповідей перевірте, як ці відповіді інтерпретують фахівці.

Позитивні сигнали:

1. Сидите (стоїте) прямо, ледь нахилившись уперед, із виразом справжнього інтересу.
2. Під час спілкування спокійно та впевнено дивитесь на співрозмовника.
3. Фіксуєте на папері ключові моменти бесіди.
4. Коли слухаєте, перебуваєте у «відкритій позі»: руки на столі, долоні витягнуті вперед.
5. Під час розмови використовуєте «відкриті жести»: руки відкриті чи підняті догори, неначе Ви пояснюєте якусь думку колегам.
6. Посміхаєтесь, щоб зняти напруження.

Негативні сигнали:

1. Крутитесь на стільці.
2. Не дивитесь на співрозмовника.
3. Малюєте що-небудь на аркуші.
4. Відвертаєтесь від партнера по спілкуванню й уникаєте зустрічі з ним поглядом.
7. Руки на грудях та нога закладена на ногу (захисна поза).
8. Використовуєте «закриті жести» чи жести-погрози (наприклад, махаєте вказівним пальцем, щоб відстояти свою думку).
9. Сидите з байдужим виглядом (бурчите).

Тест для діагностики рівня комунікативності

Для визначення рівня Вашої комунікативності необхідно відповісти на запропоновані запитання, використовуючи один із варіантів відповідей: «так», «ні», «іноді»:

1. Вас чекає ординарна або ділова зустріч. Чи вибиває Вас із колії її очікування?
2. Чи не відкладаєте Ви візит до лікаря до останнього моменту?
3. Чи викликає у Вас ніяковість і невдоволення доручення виступити з доповіддю, повідомленням, інформацією на будь-якій нараді, зборах чи іншому подібному заході?
4. Вам пропонують поїхати у відрядження в інше місто, де ви ніколи не були. Чи докладете ви максимум зусиль, щоб уникнути цього відрядження?
5. Чи подобається Вам ділитися своїми переживаннями з кимось?
6. Чи дратує Вас, якщо незнайома людина на вулиці звертається до вас із проханням (показати дорогу, назвати час, відповісти на якесь запитання)?
7. Чи вірите Ви, що існує проблема батьків і дітей, що представникам різних поколінь важко розуміти одне одного?
8. Чи соромитесь Ви нагадати знайомому, що Він забув вам повернути невелику суму грошей, яку позичив кілька місяців тому?
9. У ресторані або в їдальні Вам подали недоброякісну страву. Чи промовчите Ви, лише сердито відсунувши тарілку?
10. Залишившись наодинці з незнайомою людиною, Ви не почнете розмову і будете відчувати себе обтяженим, якщо першою заговорить вона. Чи так це?
11. Чи жахаєтесь Ви будь-якої великої черги, хоч би де вона була (у магазині, бібліотеці, касі кінотеатру)? Ви відмовитеся від свого наміру або станете у хвіст і будете нудитися чекаючи?
12. Чи боїтесь Ви брати участь у будь-якій комісії з розгляду конфліктної ситуації?

13. У Вас є власні індивідуальні критерії оцінки творів літератури, живопису, театрального мистецтва, і на чужу думку Ви не зважаєте. Чи так це?

14. Почувши в кулуарах якісь явно помилкові висловлювання з добре відомого Вам питання, чи віддасте Ви перевагу мовчанню й не вступите в суперечку?

15. Чи викликає у Вас неприємні почуття будь-яке прохання допомогти розібратися в тому чи іншому службовому питанні або навчальній темі?

16. Вам краще викласти свої міркування (думку, оцінку) в письмовій формі, ніж в усній?

Після отримання відповідей слід підрахувати бали, нараховуючи за кожну відповідь: *«так»* – 2 бали, *«іноді»* – 1 бал, *«ні»* – 0 балів. За наведеним класифікатором визначте, до якої категорії людей Ви належите:

30–32 бали – Ви точно некоммунікабельні;

25–29 балів – Ви замкнуті, мовчазні, віддаєте перевагу самотності;

19–24 бали – Ви певною мірою коммунікабельні й у незнайомих обставинах відчуваєте себе цілком упевнено;

14–18 балів – нормальна коммунікабельність;

9–13 балів – Ви досить коммунікабельні, іноді навіть занадто;

4–8 балів – коммунікабельність Ваша дуже висока; скрізь відчуваєте себе прекрасно; беретесь за будь-яку справу, хоча далеко не завжди можете довести її до кінця;

3 бали – Ваша коммунікабельність має хворобливий характер. Ви балакучі, багатослівні, втручаєтесь у справи, у яких зовсім не компетентні, запальні й образливі.

Тест «Оцінка самоконтролю в спілкуванні»

Уважно прочитайте десять тверджень, що описують реакції на деякі ситуації. Кожне з них оцініть як правильне чи неправильне стосовно до себе. Правильне – позначте буквою «А», неправильне – літерою «Б».

1. Мені здається важким мистецтво копіювати звички інших людей.
2. Я міг би включити дурня, щоб привернути увагу або потішити навколишніх.
3. З мене міг би вийти непоганий актор.
4. Іншим людям здається, що я переживаю щось більш глибоко, ніж це є насправді.
5. У компанії я рідко опиняюся в центрі уваги.
6. У різних ситуаціях і в спілкуванні з різними людьми я часто поведжуся зовсім по-різному.
7. Я можу відстоювати тільки те, в чому я щиро переконаний.
8. Щоб досягти успіху в справах і в стосунках із людьми, я намагаюся бути таким, яким мене очікують бачити.
9. Я можу бути дружелюбним із людьми, яких терпіти не можу.
10. Я не завжди такий, яким мене сприймають.

Оцінка результатів: по одному балі нараховується за відповідь «А» на 1,5,7 твердження і за відповідь «Б» на всі інші.

Сума балів означає:

0–3 бали – у Вас низький комунікативний контроль, тобто Ваша поведінка стійка і Ви не вважаєте за потрібне змінювати її відповідно до ситуації. Ви здатні до щирого саморозкриття в спілкуванні, тому дехто вважає Вас поганим співрозмовником через вашу прямолінійність.

4–6 балів – у Вас середній комунікативний контроль. Ви щирі, але не стримані у своїх емоційних проявах.

7–10 балів – у Вас високий комунікативний контроль. Ви легко входите в будь-яку роль, гнучко реагуєте на зміну ситуації, добре відчуваєте співрозмовника.

Тест «Чи вмієте Ви виступати?»

Інструкція. Оберіть на кожне питання тесту одну з двох відповідей: «так» чи «ні»:

1. Чи залежить ретельність Вашої підготовки до виступу від складу аудиторії, якщо Ви неодноразово виступали на цю тему?
2. Чи почуваєте Ви себе після виступу втомленим, чи відчуваєте різке погіршення працездатності?
3. Чи завжди Ви однаково починаєте свій виступ?
4. Чи хвилюєтесь Ви перед промовою настільки, що необхідно докладати активних зусиль, щоб побороти це хвилювання?
5. Чи приходите Ви задовго до початку виступу?
6. Чи потрібно Вам 3-5 хвилин, щоб встановити первісний контакт із аудиторією та стимулювати її уважно Вас слухати?
7. Чи намагаєтесь Ви говорити чітко за підготовленим планом?
8. Чи подобається Вам рухатися під час промови?
9. Чи відповідаєте Ви на записки у міру їх надходження, не групуючи їх?
10. Чи встигаєте Ви під час виступу пожартувати?

Опрацювання результатів: за кожну позитивну відповідь нарахуйте собі 2 бали.

Сума балів означає:

понад 12 балів – Ви вмієте підкорити аудиторію, не допускаєте вільностей у своїй поведінці за трибуною й у промові, однак надто висока незалежність від аудиторії може зробити Вас нечутливим до інтересів слухачів;

менш ніж 12 балів – Ви самі підкоряєтесь аудиторії, орієнтуєтесь на її реакцію, але прагнення повсякчас стежити за її

бажаннями може призвести до втрати авторитету та зниження ефективності Вашої промови.

Використана література

1. Дорошенко С. І. Основи культури і техніки усного мовлення : навч. посіб. 2-е вид., перероб. і доп. Харків : «ОВС», 2002. 144 с.
2. Климова К. Я. Основи культури і техніки мовлення : навч. посіб. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Ліра – К, 2006. 240 с.
3. Культура спілкування у журналістській практиці : навч.-метод. посіб. / укл.: Н. Бабич, О. Жук. Чернівці : Букрек, 2012. 160 с.
4. Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови : навч. посіб. Київ, 2007. 360 с.
5. Пасинок В. Г. Основи культури мовлення : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2012. 184 с.
6. Сербенська О. А. Культура усного мовлення. Практикум : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 216 с.

КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

АКЦЕНТ – сукупність особливостей вимови, характерної для певної мови або діалекту.

АКЦЕНТУАЦІЙНІ НОРМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ – норми, які визначають правильний словесний наголос.

АРГУМЕНТ – підстава, доказ, які наводяться для обґрунтування, підтвердження чого-небудь.

АРТИКУЛЯЦІЯ – робота органів мовлення (язика, губ, м'якого піднебіння, голосових зв'язок, нижньої щелепи) у процесі мовотворення; вони дають основу для вироблення дикції, зумовлюють виразність вимови.

АФОРИЗМ – короткий влучний вислів, що передає узагальнену закінчену думку повчального або пізнавального змісту в лаконічній увиразненій формі.

БАГАТСТВО МОВЛЕННЯ – естетично привабливе мовлення, що відображає вміння застосовувати тропи, образно-емоційну лексику, стійкі вислови, урізноманітнювати мову синонімами; знання синтаксичних виражальних засобів.

БЛАГОЗВУЧНІСТЬ ГОЛОСУ – це його звучання, відсутність неприємних призвуків (хрипоті, сиплості, гнусавості).

ВИРАЗНІСТЬ МОВЛЕННЯ – це якість, яка найбільше залежить від особи мовця, його ерудиції, знання мови. У мові є невичерпні запаси виражальних засобів, серед яких слід виділити виражальні засоби художнього мовлення: тропи (метафора, метонімія, синекдоха, іронія, перифраза, гіпербола); слова звукового і зорового зображення; емоційно-оцінна лексика; синтаксичне

конструювання тексту і виражальні засоби звукового мовлення (сила виділення синтаксично вагомого слова, видозміни голосу, зупинки в мовленні, темп мовлення, емоційна тональність, що передає настрій, оцінку сприйнятого, моделює перспективу сприйняття та ін).

ВИСЛОВЛЮВАННЯ – мовленнєва одиниця, характеризується комунікативною спрямованістю, інтонаційним оформленням і ситуативним значенням.

ВИСОТА ТОНУ – якість звука, що зумовлена чистотою коливання голосових зв'язок за одиницю часу. Одиницею висоти в герц (Гц), який дорівнює одному коливанню в секунду. Чим більша кількість коливань за одиницю часу, тим вищий звук. Вухом людини сприймаються звуки в діапазоні від 16 до 20000 Гц.

ВІРШОВИЙ ТЕКСТ – художнє мовлення, в основі якого лежить повторення певних ритмічно-римових строфічних елементів.

ГОЛОС – звуковий потік, зумовлений дрижанням голосових зв'язок (у гортані) унаслідок проходження струменя видихуваного повітря, дієвий компонент звукового мовлення, результат складної фізіологічної та психічної діяльності людського організму; стимулюється інтелектом мовця, його емоціями, волею.

ГРАМАТИЧНА КОМПЕТЕНЦІЯ – це вміння користуватися граматичними ресурсами української мови (словотвірні одиниці, способи словотворення, морфологічні одиниці, категорії і форми, синтаксичні одиниці й категорії), що необхідно для розуміння й продукування текстів у різних сферах професійної діяльності.

ГРАФЕМІКА – почерк; специфіка підрядкових і надрядкових знаків; специфіка розміщення розділових знаків; символіка скорочення.

ГРАФІЧНІ НОРМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ – норми, які регулюють правильну передачу звуків на письмі.

ДЕКОДУВАННЯ – переведення адресатом змісту отриманого мовного повідомлення у звичні особистісні смисли.

ДЕРЖАВНА МОВА – закріплена традицією або законодавством мова, вживання якої обов'язкове в органах державного управління та діловодства, громадських органах та організаціях, на підприємствах, у закладах освіти, науки, культури, у сферах зв'язку та інформації.

ДИКЦІЯ – чітка, виразна вимова звуків, звукокомплексів, складів, слів. Дикція передбачає артикуляційну точність, внормованість артикуляційної бази, добре активізує процес спілкування, дає змогу зосередитися на змісті, уникнути двозначного розуміння.

ДИСКУСІЯ – прилюдне, відкрите, доброзичливе обговорення актуального, але суперечливого питання, спрямоване на певний позитивний результат.

ДИСПУТ – публічна полеміка (суперечка) на наукову, літературну і т. ін. тему. Готується й організовується наперед, а не виникає спонтанно, на відміну від дискусії.

ДІАЛОГ – це обмін висловлюваннями-репліками між адресантом і адресатом.

ДІАПАЗОН – звуковий обсяг голосу, музичного інструмента, звукоряду, мелодії тощо.

ДІЛОВЕ СПІЛКУВАННЯ – це процес обміну діловою інформацією й досвідом роботи, який передбачає досягнення певного

результату в колективній діяльності, виконання конкретного завдання чи реалізації обраної мети.

ДІЛОВИЙ ЕТИКЕТ — це встановлені норми поведінки в професійній сфері; сукупність правил, які регламентують зовнішню сторону ділового спілкування.

ДОПОВІДЬ — прилюдне повідомлення на певну тему, виступ, промова.

ДОРЕЧНІСТЬ МОВЛЕННЯ — це ознака культури мовлення, яка організовує його точність, логічність, виразність, чистоту, вимагає такого добору мовних засобів, що відповідають змістові та характерові експресії повідомлення. Важливим для доречності є врахування ситуації, складу слухачів (читачів), естетичні завдання.

ЕКСПЛІЦИТНІСТЬ — спосіб представлення інформації за допомогою вербальних засобів.

ЕКСПРЕСИВНІСТЬ — властивість мовної одиниці підсилювати логічний та емоційний зміст висловленого, виступати засобом інтенсифікації виразності мовного знака, засобом суб'єктивного увиразнення мови.

ЕКСТРАЛІНГВІСТИЧНИЙ — позамовний, такий, що відноситься до реальної дійсності, в умовах якої функціонує і розвивається мова. До екстралінгвістичних факторів розвитку мови належать насамперед суспільно-політичні фактори: розвиток виробництва, зміна суспільного ладу, взаємовпливи мов, взаємодія літературної мови і діалектів, розселення племен і народів на нові території тощо.

ЕМОТИВНІСТЬ – один із елементів конотації, що сприяє відображенню в мовній одиниці психічного стану людини, його емоцій, почуттів, переживань.

ЕМФАТИЧНИЙ НАГОЛОС – виділення важливої за значенням частини висловлення (групи слів, слова і навіть частини слова) з метою передачі емоційного стану мовця. Найчастіше виявляється своєрідною мелодикою, подовженням наголошеного (іноді ненаголошеного) звука.

ЕНКЛІТИКА – слово без наголосу, яке стоїть після слова з наголосом, утворюючи з ним акцентну єдність: *на́ ніч, межі́ очі, нагорóджений був*.

ЕСТЕТИЧНІСТЬ МОВЛЕННЯ – використання експресивно-стилістичних засобів мови, які роблять мовлення багатим і виразним.

ЕТИКА – норми поведінки, сукупність моральних правил якогонебудь класу, суспільної організації тощо.

ЕТИКЕТ – встановлений порядок поведінки, сукупність правил, які регламентують зовнішні вияви людської поведінки.

ЕФЕКТИВНІСТЬ КОМУНІКАЦІЇ – складова інтерактивності; досягнення у процесах спілкування згоди, взаєморозуміння, кооперації, виформування сприятливої атмосфери комунікації.

ЕФЕКТ ОШУКАНОГО ОЧІКУВАННЯ – різновид стратегії текстової інтерпретаційної програми, який характеризується навмисно створеною автором ситуацією невинуватності та спростування попередньої гіпотези дальшого розвитку подій, порушенням їхньої передбачуваності.

ЖАНР – конкретна форма реалізації мовного матеріалу функціонального стилю, текстова реалізація моделей і структур, що сформувалися і закріпилися в мовних ситуаціях.

ЖЕСТИ – рухи тіла чи рук, які передають внутрішній стан людини і несуть інформацію про її думки, переживання, а також про її ставлення до того, що відбувається з нею та навколо неї. Д. Левіс виділяє чотири типи жестів залежно від їх призначення: жести-символи (наприклад, жест, що створює за допомогою великого та вказівного пальців букву «о», в США означає «все добре», у Франції – «нуль»); жести-ілюстратори (мова доповнюється рухом руки у певному напрямку і діапазоні); жести-регулятори (наприклад, традиційний потиск руки); жести-адаптори, які передають почуття та емоції (в українців є навіть опис одного з таких жестів – «почухав потилицю»).

ЗАВЕРШЕНОСТЬ ТЕКСТУ – достатність текстової форми та обсягу, що вимірюється кількістю елементарних речень для розкриття змісту відповідно до комунікативної мети автора тексту.

ЗАГОЛОВОК – компонент тексту, назву якого (або його частини) пишуть на титульній сторінці рукопису, машинопису, видання або над текстом.

ЗВУК – членороздільний елемент мовлення, утворений за допомогою мовних органів, відрізок мовного потоку, що утворюється за одну артикуляцію.

ЗВ'ЯЗНІСТЬ ТЕКСТУ – текстова категорія, що опосередковує розвиток тем тексту, формування його інформаційного масиву й забезпечує інтеграцію всіх текстових рівнів з метою створення цілісності сприйняття й розуміння тексту адресатом.

ЗМІСТ ТЕКСТУ – авторське відображення певного фрагмента дійсності, що існує об'єктивно чи вигаданий мовцем.

ЗМІСТОВНІСТЬ МОВЛЕННЯ – глибоке, осмислене висвітлення теми й головної думки висловлювання через докладне ознайомлення з різнобічною інформацією з цієї теми; вміння добирати потрібний матеріал та підпорядковувати його обраній темі, а також повнота розкриття теми без пустослів'я чи багатослів'я.

ЗНАЧЕННЯ – пов'язаний із конкретною мовною одиницею у свідомості носіїв мови узагальнений образ певного предмета або ситуації, факту, події.

ІДІОСТИЛЬ (ІНДИВІДУАЛЬНИЙ СТИЛЬ) – специфічні мовленнєві особливості окремої особи; всі реалізації і варіанти мови в устах індивіда, сукупність усіх текстів, породжуваних мовцем і досліджуваних у лінгвістиці з метою вивчення структури і системи мови.

ІЛЛОКУЦІЯ – цільова спрямованість висловлення.

ІМІДЖ – це образ певної особи (явища чи предмета), який цілеспрямовано формується з метою забезпечення емоційно-психологічного впливу на когось та виступає засобом популяризації, реклами тощо.

ІНТЕНСИВНІСТЬ МОВЛЕННЯ – сила вимови звуків, слів, мовних тактів, що залежить від амплітуди коливання голосових зв'язок і пов'язана з особливостями мовного дихання, підсиленням чи послабленням видиху (густоти потоку видихової енергії).

ІНТЕНЦІЯ – здатність дієслова чи іншого слова зі значенням дії або стану (віддієслівного іменника чи прикметника) відкривати функціонально-семантичні позиції для заповнення їх назвами

учасників дії чи стану типу агенса (носії дії), пацієнс (пасивний учасник ситуації, напр., об'єкт дії, носій стану), локатив, інструмент, адресат і т. п.

ІНТЕРАКТИВНІСТЬ – текстова-дискурсивна категорія, представлена суб'єктно-об'єктно-суб'єктною взаємодією адресанта й адресата на підставі знакового континууму тексту (повідомлення), інтенцій, стратегій, тактик комунікації та програми адресованості.

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ – аналіз, тлумачення, репрезентація мовного об'єкта за допомогою певних репрезентаційних одиниць та структур, атрибуція мовного об'єкта у категоріях, що визначають його статус, властивості, внутрішню структуру, зміст, істинність чи хибність тощо.

ІНТОНАЦІЯ – ритмічно-мелодійна особливість мовлення, різні співвідношення кількісної зміни тону, тембру, інтенсивності, довготи звуків, які слугують для передачі змістових і емоційних відмінностей висловлювань. Інтонацію творять: а) підвищення і зниження голосу, б) паузи, в) наголоси (логічні, психологічні, емоційні, ритмічні).

ІНТОНУВАННЯ – спосіб інтонаційного оформлення висловлювання, надання мовній одиниці певної інтонації.

ІНФОРМАТИВНІСТЬ ТЕКСТУ – текстова категорія, яка уособлює інформаційний масив текстового макрознака, що не лише міститься в його вербальній організації, а й впливає з її взаємодії з авторською й читацькою свідомістю.

КАРТИНА СВІТУ – сукупність знань, думок, уявлень тощо учасників спілкування стосовно реальної або уявної дійсності. Формується за допомогою мови конкретної національної лінгвокультурної спільноти.

КЛЮЧОВІ СЛОВА – слова з високою частотністю, що позначають поняття важливих для суспільства сфер життя і характеризують лексику певних історичних етапів, періодів.

КОДИФІКАЦІЯ НОРМИ – це систематизація мовних явищ у словниках, довідниках з культури мови, що орієнтують мовців на взірцеву літературну мову, дотримання установленної мовної норми.

КОМПОЗИЦІЯ ТЕКСТУ – побудова твору, доцільне поєднання всіх його компонентів у художньо-естетичну цілісність, зумовлену логікою зображеного, представленого читачеві світу, світоглядною позицією, естетичним ідеалом, задумом письменника, канонами, нормами обраного жанру, орієнтацією на адресата.

КОМПОНЕНТИ ТЕКСТУ – тематично і граматично організовані частини (елементи) тексту, яким притаманна відносна самостійність і які виконують ту чи іншу функцію (характеризувальну, описову, розповідну, пояснювальну, аргументаційну, цільову, мотиваційну, ілюстративну). Компоненти тексту можуть збігатися з мікротемою, абзацом, надфразною єдністю, із главою, параграфом.

КОМУНІКАБЕЛЬНІСТЬ – наявність у людини психічної готовності до організаторсько-комунікативної діяльності, прагнення до комунікації з іншими людьми, а також здатності відчувати задоволення від процесу спілкування.

КОМУНІКАНТ – особистість, яка здійснює комунікативний акт передачі інформації й комунікативного впливу або сприймає й інтегрує її.

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНЦІЯ – сукупність знань, умінь і навичок, що включають: функції спілкування й особливості комунікативного процесу; види спілкування й основні його

характеристики; засоби спілкування (вербальні та невербальні); види слухання й техніки його використання; «зворотний зв'язок» (питання і відповіді); психологічні й комунікативні типи партнерів, специфіку взаємодії з ними; форми й методи ділової взаємодії; технології і прийоми впливу на людей; самопрезентацію і стратегії успіху.

КОМУНІКАТИВНА МЕТА – мета комунікативного акту, наприклад, інформування, досягнення злагоди, кооперації, навмисне створення непорозуміння, ескалація напруженості тощо.

КОМУНІКАТИВНА ПОЗИЦІЯ – позиція, яку займає комунікант щодо інших учасників комунікації, що характеризується ступенем його авторитетності, впливовою силою його мовлення в конкретній комунікативній ситуації.

КОМУНІКАТИВНА (МОВЛЕННЄВА) СИТУАЦІЯ – ситуація, яка впливає на вибір учасниками мовленнєвого акту тих чи інших мовленнєвих прийомів і мовних засобів. Збіг обставин, що спонукає людину до комунікації; визначає мовленнєву поведінку, способи реалізації комунікативної інтенції.

КОМУНІКАТИВНА СТРАТЕГІЯ – правила і послідовності комунікативних дій, яких дотримується адресант для досягнення певної комунікативної мети.

КОМУНІКАТИВНА ТАКТИКА – сукупність прийомів і методів реалізації комунікативної стратегії, визначена лінія мовленнєвої поведінки на певному етапі комунікативної взаємодії, спрямованої на одержання бажаного ефекту чи запобігання ефекту небажаного.

КОМУНІКАТИВНИЙ КОДЕКС – система принципів, правил і конвенцій спілкування, які регулюють мовленнєву поведінку учасників комунікації і ґрунтуються на певних категоріях і критеріях.

КОМУНІКАТИВНИЙ КОНФЛІКТ – тип інтеракції адресанта й адресата в комунікативній ситуації, який характеризується неузгодженістю намірів, стратегічних програм комунікантів, асиметричними відношеннями між ними, результатом чого зазвичай є припинення спілкування.

КОМУНІКАТИВНИЙ ПРОВАЛ – тип комунікативної девіації; повна неможливість подальшого спілкування.

КОМУНІКАТИВНИЙ ХІД – ланка діалогу як блок інтерактивної програми комунікантів, обмежений висловленням, реплікою, одного з комунікантів.

КОМУНІКАТИВНИЙ ШУМ – один зі складників комунікативної ситуації, що являє собою перешкоди різного рівня та природи, які знижують ефективність комунікації, дестабілізують процес сприйняття і розуміння інформації, що передається, і можуть призвести до припинення комунікації.

КОМУНІКАЦІЯ – це специфічний процес активного обміну інформацією між людьми під час взаємодії.

КОНОТАЦІЯ – додаткові семантичні і прагматичні особливості лексичного значення та значень інших мовних рівнів, які нашаровуються на їхній предметно-поняттєвий аспект і можуть бути зумовлені як змістовою стороною, так і внутрішньою формою слова.

КОНТЕКСТ – мовне оточення або ситуація, в яких уживається лінгвістична одиниця.

КОНФЛІКТ – виникнення складних для подолання суперечностей, зіткнення протилежних інтересів через відсутність взаєморозуміння людей, яке супроводжується гострими емоційними переживаннями.

КОНЦЕПТ – інформаційна структура свідомості, різносубстратна, певним чином організована одиниця пам'яті, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п'яти психічних функцій свідомості у взаємодії з позасвідомим.

КРЕАТИВНІСТЬ – рівень творчої обдарованості, здібностей до творчості, які проявляються у мисленні, спілкуванні, окремих видах діяльності і становлять відносно стійку характеристику особистості.

КРИЛАТІ ВИСЛОВИ (КРИЛАТІ СЛОВА, АФОРИЗМИ) – образні, влучні вислови, афоризми, що походять з літературних джерел або історичних документів і широко вживаються в мові як стійкі звороти з глибоким узагальнюючим змістом, довершеною формою і виразністю.

КУЛЬТУРА МОВИ – галузь філологічної науки, покликана формулювати літературні норми, досліджувати рівень, якість правопису, вимови, слововживання тощо, а також вивчати рівень володіння ними; нормативність усного й писемного мовлення (дотримання усталених норм) на загальнонаціональному або індивідуальному рівні.

КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ – дотримання сталих мовних норм усної й писемної літературної мови, свідоме, невимушене, цілеспрямоване, майстерне вживання мовно-виражальних засобів залежно від мети й обставин спілкування. Лінгводидактична наука, яка вивчає стан і статус (критерії, типологію) норм сучасної української мови в конкретну епоху та рівень лінгвістичної компетенції сучасних мовців, соціальний та особистісний аспекти їх культуромовної діяльності.

КУЛЬТУРНА ІНФОРМАЦІЯ – сукупність культурно маркованих знань та уявлень носіїв певної культури, репрезентована

в мовних одиницях, текстах, формах комунікативної поведінки, різних семіотичних системах.

ЛЕЙТМОТИВ — головна, наскрізна думка тексту, що виражається різними текстовими засобами — лексичними повторами, семантичним зв'язком висловів, зокрема й синонімічних, антонімічних тощо.

ЛЕКСИЧНА КОМПЕТЕНЦІЯ — оволодіння лексичними засобами сучасної української літературної мови і вміння користуватися ними. Вона передбачає широкий словниковий запас, володіння термінологією, необхідною для спілкування у професійній сфері.

ЛЕКСИЧНА НОРМА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ — норма слововживання, прийнята в мові на сучасному етапі. Вона визначає вживання слів у тих значеннях, які існують тепер, попереджає використання застарілих слів для назв сучасних понять тощо.

ЛІРИЧНИЙ ВІДСТУП — прийом у ліро-епічному творі, коли автор безпосередньо висловлює свої міркування з приводу композиції або сюжетних ліній цього твору, вчинків або характеристики героїв, певних явищ, асоційованих із зображуваними подіями.

ЛІРИЧНІСТЬ — наявність у художніх творах емоційності, схвилюваності, сердечності тощо. Ліричність найточніше відображає повноту та глибину суб'єктивного переживання; не співвідносна із сентиментальністю.

ЛІТЕРАТУРНА МОВА — унормована, відшліфована форма загальнонародної мови, що обслуговує всі сфери суспільної діяльності людей: державні та громадські установи, пресу, художню літературу, науку, театр, освіту й побут людей. Характеризується

уніфікованістю, стандартністю, високою граматичною організацією, розвиненою системою стилів.

ЛОГІЧНА ПАУЗА – зупинка в мовленні, яка зумовлюється тільки конкретним змістом висловлювання.

ЛОГІЧНИЙ НАГОЛОС – важливий складник інтонації. Він використовується свідомо для виділення певного слова, яке адресант вважає найважливішим; логічний наголос впливає на сенс повідомлення.

ЛОГІЧНІСТЬ МОВЛЕННЯ – ознака культури мовлення, яка формується на рівні «мислення – мова – мовлення» і залежить від ступеня володіння прийомами розумової діяльності, знання законів логіки і ґрунтується на знаннях об'єктивної реальної дійсності. Логічним вважають мовлення, у якому: 1) сполучення одного слова з іншим несуперечливе (одне судження правильне, друге хибне, третього не дано); 2) слова розташовуються в логічній послідовності, яка відповідає ходові думки і при якій не виникає смислових непорозумінь (внаслідок актуального членування фрази – безпомилкового виділення комунікативного центру і периферійних інформаційних опор); 3) не порушені смислові, структурні, інтонаційні та експресивні зв'язки у межах цілого тексту, яким передається зв'язок несуперечливих суджень.

ЛОГІЧНІСТЬ ТЕКСТУ – властивість тексту, яка зумовлює якість структури, організації змісту мовлення у плані відповідності останнього формально-логічним законам мислення.

МАРКОВАНІЙ – такий, що має позитивне мовне вираження (фонологічне, граматичне), який характеризується наявністю корелятивної ознаки.

МЕЛОДИКА МОВЛЕННЯ – основний компонент інтонації. Мелодика організовує фразу, розмежовуючи її на синтагми та ритмічні групи, одночасно пов'язуючи її частини, і розрізняє комунікативні типи висловлювання (запитання, спонукання, розповідь, оклик) і виділяє найважливіший уривок висловлювання; слугує для вираження емоції, модальних відтінків, іронії підтексту.

МИЛОЗВУЧНІСТЬ (ЕВФОНІЯ) – характерна риса українського усного мовлення. Досягається через збалансоване вживання звуків – голосних/приголосних, дзвінких/глухих, м'яких/твердих; текст не повинен бути перевантажений словами, у яких є збіг важких для вимови чи неприємних для слуху звуків, а також словами, однаковими звукокомплексами.

МІМІКА – організація м'язів обличчя, яка передає, відображає емоційний стан людини чи реакцію на повідомлення.

МІТИГАЦІЯ – комунікативна стратегія адресанта, направлена на створення комфортної атмосфери спілкування.

МОВА – це особлива система різнотипних і в той же час внутрішньо поєднаних між собою структурних одиниць (звуків, морфем, слів, словосполучень тощо), якими людина послуговується свідомо й які служать її засобом спілкування з іншими, засобом вираження її думок, почуттів, настроїв.

МОВА ПРЕСИ – жанровий різновид публіцистичного стилю, що використовується в засобах масової інформації і виконує інформативну функцію. Це мова періодичних видань, які розповідають про події внутрішнього та зовнішнього життя регіону (галузі), країни.

МОВА ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ – сукупність усіх мовних засобів, якими послуговуються у професійно обмеженій сфері

комунікації з метою забезпечення порозуміння між людьми, які працюють у цій сфері. Поняття професійна мова охоплює три функціональні різновиди літературної мови – офіційно-діловий, науковий, розмовний.

МОВЛЕННЄВА ДИВЕРГЕНЦІЯ – тактичний вияв деяких комунікативних стратегій (зниження статусу адресата, авторитарності тощо) як підкреслення розбіжності комунікативної поведінки, що передбачає різницю коду мовлення мовця й адресата з метою реалізації кооперативного чи конфліктного результату.

МОВЛЕННЄВА КОМПЕТЕНЦІЯ – володіння способами формування і формулювання думок за допомогою мови, уміння використовувати ці способи у процесі сприйняття і породження мовлення, а також у різних комунікативних актах.

МОВЛЕННЄВА ПОВЕДІНКА – використання мови учасниками спілкування в конкретній ситуації відповідно до їхніх рівнів комунікативної та мовленнєвої компетенцій.

МОВЛЕННЄВА СИТУАЦІЯ – ситуація, яка впливає на вибір учасниками мовленнєвого акту тих чи інших мовленнєвих прийомів і мовних засобів. На характер мовленнєвої ситуації впливають: учасники мовленнєвої ситуації, їх віковий і соціальний статус, предмет мовлення, обставини мовленнєвої ситуації (місце, час, умови), мовленнєвий жанр (лекція, урок, бесіда, проповідь, інтимна розмова), мета повідомлення та ін.

МОВЛЕННЄВИЙ АКТ – складова повідомлення, цілеспрямована мовленнєва дія; одиниця нормативної соціомовної поведінки, яка розглядається в межах прагматичної ситуації.

МОВЛЕННЄВИЙ АПАРАТ – це сукупність органів людини, необхідних їй для виробництва говоріння.

МОВЛЕННЄВИЙ ВПЛИВ – мовленнєва дія адресанта, керована цільовою установкою мовленнєвого спілкування, спрямована на зміну поведінки, психологічних станів, мислення адресата, оцінку ним певного явища.

МОВЛЕННЄВИЙ ЕТИКЕТ – реалізація мовного етикету в конкретних актах спілкування, вибір мовних засобів вираження. Мовленнєвий етикет – поняття ширше, ніж мовний етикет і має індивідуальний характер. Мовець вибирає із системи словесних формул найбільш потрібну, зважаючи на її цінність.

МОВЛЕННЄВИЙ ЖАНР – одиниця мовлення як системно організованої репрезентації мови, дискурсивний інваріант, зразок ідеальної природи, що характеризується певним тематичним змістом, композиційною структурою, відбором фонетичних, лексико-фразеологічних, граматичних, стилістичних засобів й інтенційно-прагматичними особливостями.

МОВЛЕННЄВИЙ ХІД – одиниця діалогічного спілкування, яка охоплює мовленнєві акти від моменту початку розмови до зміни мовця.

МОВЛЕННЯ – процес реалізації мовної діяльності, єдиний об'єктивний прояв мови; конкретне говоріння, що відбувається в часі й має звукову (зокрема і внутрішнє проговорювання) чи писемну форму.

МОВНА КАРТИНА СВІТУ – відображені в категоріях, одиницях і формах мови як комунікативного коду уявлення певного мовного колективу про будову, елементи, процеси тощо, які відбуваються в об'єктивній дійсності. Цілісне зображення мовою всього того, що існує в об'єктивній дійсності.

МОВНА КОМПЕТЕНЦІЯ – володіння мовним кодом, тобто одиницями та категоріями всіх рівнів мови, що передбачає здатність розуміти та продукувати правильні мовні конструкції та речення; складова комунікативної компетенції.

МОВНА НОРМА – це сукупність загальноприйнятих у суспільно-мовленнєвій практиці правил, якими користуються мовці в усному й писемному мовленні.

МОВНА ОСВІТА – процес і результат навчально-пізнавальної діяльності, спрямованої на засвоєння мови з метою комунікації, на мовленнєвий, розумовий і естетичний розвиток особистості. Мовна освіта пропагує вивчення не лише рідної мови, а й інших мов.

МОВНА ОСОБИСТІСТЬ – людина, яка володіє сукупністю здатностей і характеристик, які обумовлюють створення й сприйняття нею текстів, що вирізняються мірою структурно-мовної складності та глибиною й точністю відображення дійсності.

МОВНА СИТУАЦІЯ – це притаманний суспільству спосіб задоволення мовних потреб за допомогою однієї або кількох мов.

МОВНЕ ВИХОВАННЯ – формування естетичної сприйнятливості до цінностей світової культури й осмислення серед них місця культури свого народу. Мовне виховання розпочинається з родини і триває все життя.

МОВНИЙ ЕТИКЕТ – це сукупність правил мовної поведінки, які репрезентуються в мікросистемі національно специфічних стійких формул і виразів у ситуаціях установавання контакту зі співбесідником, підтримки спілкування в доброзичливій тональності.

МОВНИЙ ПОРТРЕТ – мовна репрезентація, самопрезентація персонажа в діалогах, описах-роздумах, монологів, тобто

стилізовані / типізовані елементами уснорозмовної характеристики, а також система художньо-зображальних засобів характеристики його зовнішності, мови, поведінки, соціально-рольового статусу, що сконцентровані в мові автора, оповідача, у мовних партіях інших персонажів.

МОВНИЙ СТИЛЬ – сукупність мовних засобів, вибір яких зумовлюють зміст, мета й ситуація спілкування.

МОВНИЙ ТАКТ – слово чи група слів, що вимовляються від паузи до паузи й становлять окреме однослівне чи багатослівне поняття загального змісту речення; частина синтагми, об'єднана одним наголосом; відрізок фрази, цілісний за значенням, об'єднаний інтонаційно й відокремлений з обох боків паузами.

МОВНІ ПОМИЛКИ – відхилення від чинної мовної норми, санкціонованої у середовищі, що визнане як культурне, у середовищі, де плекають літературну мову, дбають про функціонування естетично досконалих текстів.

МОДАЛЬНИЙ – який виражає відношення мовця до змісту висловлення і його імовірності, можливості, необхідності тощо.

МОДАЛЬНІСТЬ – суб'єктивно-оцінне ставлення мовця до змісту висловлюваного у плані реальності чи ірреальності.

МОДЕЛЬ КОМУНІКАЦІЇ – схема, що відтворює основні елементи та функціональні характеристики комунікативних процесів.

МОДУЛЯЦІЯ – перехід від однієї тональності до іншої (в музиці); зміна тональності, а також зміна сили, висоти і тембру голосу.

МОНОЛОГ – це мовлення однієї людини, якому властиві значні за розміром відрізки тексту зі змістовною та структурною завершеністю.

МОРФОЛОГІЧНІ НОРМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ – регулюють вибір варіантів морфологічної форми слова і варіантів її поєднання з іншими словами.

МОТИВ – тема ліричного твору або неподільна смислова одиниця, з якої складається сюжет.

НАГОЛОС – фонетичне явище, за допомогою якого виділяємо відповідний склад з-посеред інших складів у слові чи певний компонент у реченні.

НАРАТИВ – розповідання (як продукт і як процес, об'єкт і акт, структура і структурація) однієї чи більше дійсних або фіктивних подій, які повідомляються одним, двома чи кількома (більш чи менш явними) нараторами одному, двом або кільком наратованим.

НАРАТИВНІСТЬ – розповідність.

НАРАТОР – той, хто розповідає в тексті. У певному наративі, звичайно, може бути кілька нараторів. Наратор буває більш чи менш явним (експліцитним), обізнаним, всюдисущим, самосвідомим і надійним, він може розміщуватися на більшій чи меншій дистанції від наратованих ситуації і подій, персонажів і/або наратора. В українському літературознавстві на позначення першоособового наратора вживають термін оповідач, а третьоособового – розповідач.

НЕВЛАСНЕ-ПРЯМА МОВА – введена в авторський текст чужа мова, яка зберігає особливості живої мови персонажа, але без цитування і специфічної пунктуації.

НЕПРЯМА МОВА – введена в авторський текст чужа мова як мова автора. Автор лише зазначає, що чужа мова належить іншій особі.

НОРМА ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ – це сукупність мовних засобів, що відповідають системі мови й сприймаються її носіями як зразок суспільного спілкування в певний період розвитку мови і суспільства.

ОБРАЗНІСТЬ – властивість слів, словосполучень передавати не лише логічну, а й конкретно-чуттєву, емоційно-оцінну інформацію.

ОРАТОР – особа, яка виголошує промову, володіє майстерністю публічного виступу.

ОРГАНИ МОВЛЕННЯ – мовний апарат, органи людини, що беруть участь в утворенні звуків. Сюди входять мовленнєві центри мозку; системи, які координують дії всіх органів; голосові органи, резонатори; органи сприйняття мови – усної і писемної.

ОРФОГРАФІЧНА КОМПЕТЕНЦІЯ – оволодіння системою правил, що визначають правопис слів згідно з усталеними нормами, та вміння їх застосовувати. Вона є необхідною умовою грамотного письма.

ОРФОГРАФІЧНА НОРМА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ – система правил, що встановлює передачу звукової мови на письмі.

ОРФОЕПІЧНА (ФОНОЛОГІЧНА) КОМПЕТЕНЦІЯ – знання звукових засобів сучасної літературної мови, вміння мовця ними користуватися.

ОРФОЕПІЧНА НОРМА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ – регулює правильну, зразкову вимову звуків, звукосполучень і наголосу в словах.

ОЦІНКА – безпосередня або опосередкована реакція мовця (суб'єкта) на спостережувані, уявні дії, ознаки, ознаки ознак реальних об'єктів, об'єктів внутрішнього та зовнішнього світу мовця.

ПАБЛІК РИЛЕЙШНЗ (PUBLIC RELATION (PR) – зв'язки із громадськістю) – управлінські дії зі встановлення й підтримання взаємовигідних відносин між організацією і громадськістю, від настроїв і міркувань якої залежить успіх чи неуспіх цієї організації.

ПАНТОМІМІКА – це система виразних рухів людини, за допомогою яких вона демонструє іншим людям свій внутрішній психофізіологічний стан, або показує своє особисте ставлення до того, що відбувається з нею та навколо неї.

ПАРАЛІНГВІСТИКА – розділ науки про мову, який вивчає роль паралінгвістичних засобів, парамови (кінесики, проксемики та ін.) та їх зв'язків із вербальними засобами у спілкуванні.

ПАРАЛІНГВІСТИЧНІ (ПАРАВЕРБАЛЬНІ) ЗАСОБИ КОМУНІКАЦІЇ – супровідні для вербального мовлення знакові засоби, що відіграють значну роль у процесі спілкування, зокрема реалізують протишумову програму мовлення, доповнюють й уточнюють його, надають емотивності й експресивності тощо. Паравербальні засоби комунікації вивчає окрема галузь мовознавства – паралінгвістика, становлення якої відбулось у 50–60-ті рр. XX ст.

ПАРАДОКС – у широкому розумінні є судженням, яке розходиться із загальноприйнятим уявленням, тобто незвичним, неочікуваним, оригінальним запереченням того, що є безумовно

правильним. Парадокс суперечить собі, вихідним засадам, здоровому глузду, традиційному погляду.

ПАРТИТУРА ТЕКСТУ – підготовлений за допомогою загальноприйнятих знаків запис тексту, призначеного для виголошення.

ПАУЗА – перерва у мовному потоці, в артикуляції органів мовлення.

ПАФОС – ставлення оратора до своєї ідеї – наприклад, захоплення й піднесення, що передаються слухачам (патетична промова).

ПЕРЕГОВОРИ – це форма ділової комунікації з метою обміну думками між її партнерами й досягнення ними згоди з певного ділового питання.

ПЕРЕКОНАННЯ – спосіб вербального впливу на людину з використанням системи доводів, аргументів, які обґрунтовують, підтверджують висунуту оратором тезу.

ПЕРЛОКУТИВНИЙ АКТ – тип мовленнєвого акту, що має установку різноманітного впливу на адресата (спонукання до певних дій: інтелектуальних, емоційних, фізичних тощо).

ПЕРЛОКУТИВНИЙ ЕФЕКТ – очікуваний мовцем результат здійснення власного наміру (іллокуції) в мовленнєвому акті; будь-яка реакція адресата в мовленнєвому акті.

ПЕРЛОКУЦІЯ – один із трьох складників мовленнєвого акту, що згідно з концепцією англійського філософа й логіка Дж. Остіна представляє мовленнєву дію як спрямованість висловлення на досягнення відповідного наміру мовця реакції адресата.

ПЕРЦЕПЦІЯ – чуттєве сприйняття зовнішніх предметів.

ПИСЕМНЕ МОВЛЕННЯ – мовлення, зафіксоване на папері. Воно є вторинним і зорієнтоване на зорове сприйняття мови.

ПИТАННЯ – висловлення, яке фіксує невідомі елементи якоїсь ситуації, задачі, що підлягають з'ясуванню. У природній мові питання виражається питальним реченням або словосполученням. У кожному питанні є два елементи – те, що відомо (асертична сторона), і те, що вимагає з'ясування (проблематична сторона).

ПІДТЕКСТ – внутрішня суть думок і почуттів героїв літературного твору, що криється в діалогах; прихований, внутрішній зміст висловлювання, який існує завдяки словесному вираженню змісту.

ПОВІДОМЛЕННЯ – одна з найважливіших категорій комунікації як модусу існування людської мови, співвідносна з реченням у мові та висловлюванням у мовленні; комунікативна дія, втілена в конкретну пропозитивну структуру з конкретними асертивно-пропозитивними інформаційними складовими. «Енергетичним» стрижнем повідомлення є мовленнєвий акт.

ПОЕТИЧНА (ЕСТЕТИЧНА) ФУНКЦІЯ МОВИ – функція, що полягає у використанні образних можливостей мови для впливу на читача (слухача).

ПОЕТИЧНИЙ ТЕКСТ – концептуальна система, в якій трансформація слова і поетичних формантів спрямована на формування індивідуального смислу.

ПОЗА – надана тілу постава умисно чи довільно.

ПОЛІЛОГ – розмова, в якій водночас бере участь багато співбесідників.

ПОЛІФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ МОВЛЕННЯ – забезпечення застосування мови у різних сферах життєдіяльності суспільства.

ПОНЯТТЯ – форма мислення, в якій відбиваються загальні істотні властивості предметів і явищ об'єктивної дійсності, загальні взаємозв'язки між ними у вигляді цілісної системи ознак.

ПОСТАВА – звичне положення тіла людини під час сидіння й ходіння, характерна манера триматися.

ПОСТСКРИПТУМ – авторська ремарка, дописка у кінці твору.

ПРАГМАТИКА – міжнаукова галузь знань, що вивчає соціокультурні, ситуативно-поведінкові, статусні, психологічні, когнітивні й мовні чинники комунікативної взаємодії суб'єктів і відношення їх до засобів цієї взаємодії та певної знакової системи, що використовується комунікантами в спілкуванні.

ПРЕСУПОЗИЦІЯ – імпліцитний складник змісту висловлення або тексту (різновид імплікації в широкому розумінні), який є істинним і несуперечливим, передує їхньому вербальному плану та сприяє їх успішному сприйняттю й розумінню.

ПРОКСЕМІКА – система організації простору і часу спілкування.

ПРОФЕСІОНАЛІЗМИ – слова, що вживаються на позначення спеціальних понять у сфері тієї чи іншої професії, ремесла, промислу.

ПРИКАЗКА – стійкий вислів здебільшого фольклорного походження, який образно розкриває певне явище насамперед із

погляду його емоційно-експресивної оцінки. Приказки, на відміну від прислів'їв, висловлюють незавершену думку, є частиною судження, що має форму незамкненого кліше. Вони можуть бути реалізовані в мовленні тільки в контексті (*Більше щастя, як розуму; З чим пішов, з тим і прийшов*).

ПРИСЛІВ'Я – стійкий вислів переважно фольклорного походження, у якому зафіксований практичний досвід народу та його оцінка різних подій і явищ. Прислів'я, на відміну від приказок, – це самостійне судження, інтонаційно й граматично оформлені як прості (*Дружній череді і вовк не страшний*) або складні (*Біда тому воліві, котрого корова коле*) речення.

ПРОЗОВИЙ ТЕКСТ – художньо-словесне мовлення, якому не властиві строго визначені закономірності у відношенні до ритмічної організації.

ПРОКЛІКТИКА – слово без наголосу, яке стоїть перед словом з наголосом і прилягає до нього: *по дорóзі, мої сині*.

ПРОСОДИЧНІ ЕЛЕМЕНТИ – ритміко-інтонаційні елементи мовлення (мелодика, відносна сила вимови слів та їх частин, співвідношення відрізків мовлення за довготою, загальний темп мовлення, паузи, загальне темброве забарвлення тощо), які організовують мовлення, протиставляючи одні частини мовного потоку іншим.

ПРОСПЕКЦІЯ – перенесення подій у майбутній час і простір як прогнозування, передбачення майбутнього.

ПРОФЕСІЙНА **МОВНОКОМУНІКАТИВНА**
КОМПЕТЕНЦІЯ – показник сформованості системи професійних знань, комунікативних умінь і навичок, ціннісних орієнтацій,

загальної гуманітарної культури, інтегральних показників культури мовлення, необхідних для якісної професійної діяльності.

ПРЯМА МОВА – дослівно відтворене мовлення самого автора або іншої особи. Різновид чужої мови, переданої від тієї особи, якій вона належить.

ПУБЛІЦИСТИЧНИЙ СТИЛЬ – 1) один із функціональних стилів літературної мови, призначений для передачі масової інформації (мова преси, мова телебачення і радіо); 2) емоційно забарвлена, піднесена мова з ознаками вольової оцінності (у цьому значенні виступає синонімом до понять «ораторський стиль», «риторичний стиль»).

ПУНКТУАЦІЙНА КОМПЕТЕНЦІЯ – відображає логічне інтонаційне членування мовного потоку та забезпечує легше сприймання і розуміння писемного тексту.

ПУНКТУАЦІЙНІ НОРМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ – норми, які регулюють правильне вживання розділових знаків.

РЕГІСТР – різновид дискурсу (тексту), що сформувався під впливом ситуативного контексту в спілкуванні соціалізованих особистостей; реалізація дискурсу (тексту) в конкретній конситуації спілкування, в основі якої лежать імпліковані в комунікативній компетенції мовців правила (конвенції, звички) спілкування.

РЕМІНІСЦЕНЦІЯ – один із виявів текстової категорії інтертекстуальності, яка полягає у введенні до певного тексту фрагментів, які нагадують адресатові події, факти, героїв, стилістичні прийоми, мотиви іншого тексту або твору мистецтва.

РЕПЛІКА – окреме повідомлення осіб, які беруть участь у діалозі; складник діалогу, який належить одному з учасників комунікації.

РЕПРЕЗЕНТАТИВ – тип мовленнєвого акту, іллокутивна мета котрого полягає в експлікації почуттів та ставлення адресанта до ситуацій, подій, фактів тощо, про які йдеться у його повідомленні, зважаючи на те, що саме ці почуття та індивідуальні оцінки можуть вплинути на адекватність та істинність повідомлення.

РЕЦЕПЦІЯ – сприймання мовцем (читачем, слухачем) інформації, зумовлене його попереднім досвідом та мовною компетенцією.

РЕЦИПІЄНТ – адресат, читач, слухач; один із учасників комунікативного процесу, одержувач текстової інформації.

РИТМ – закономірне чергування в часі подібних явищ, впорядкований рух.

РИТМОМЕЛОДИКА – побудова речень мови за інтонаційними (пониження і підвищення голосу) та ритмічними (розповідні, питальні, окличні речення) моделями.

РИТОРИКА – наука про способи переконання та впливу на аудиторію з урахуванням її особливостей. Сукупність способів побудови виразного мовлення, типів непрямих повідомлень (мовленнєвих актів), непрямих дискурсів (наприклад, маніпулятивних), переносних значень; сукупність засобів творення «поетики тексту», зокрема функціонування текстів і дискурсів як цілісних утворень.

РОЗМОВНІСТЬ – естетико-стилістична категорія, що відображає сприймання світу крізь авторську призму повсякденності,

побутовості та відтворення його засобами національної наддіалектної мовно-виражальної системи.

РУХЛИВІСТЬ ГОЛОСУ – це його здатність без напруги змінюватися по силі, висоті, темпу. Ці зміни не повинні бути довільними, у досвідченого оратора зміна певних якостей голосу завжди переслідує певну мету.

САМОПРЕЗЕНТАЦІЯ – вербальна й невербальна демонстрація власної персони в системі зовнішніх комунікацій.

САРКАЗМ – їдке, викривальне, іноді гірке глузування; може бути ущипливий жарт.

СЕМАНТИКА – 1) план змісту в мові, що складається із значень мовних одиниць різних рівнів; 2) значення мовної одиниці; 3) розділ мовознавства, що вивчає план змісту в мові, значення мовних одиниць; 4) у семіотиці – один із основних аспектів знака (відношення знака до позначуваного об'єкта – на відміну від синтактики і прагматики) і, відповідно, один із основних розділів семіотики як науки.

СЕМАНТИКА ТЕКСТУ – семантична організація тексту, семантичний пласт тексту, зорієнтований на «пошук концептів у тексті та концептуальному просторі, ментальних моделей і фреймів.

СЕМАНТИЧНА КОМПЕТЕНЦІЯ – це здатність комуніканта усвідомлювати й контролювати організацію змісту.

СИЛА ГОЛОСУ – це його гучність залежно від активності роботи органів дихання й мовлення.

СИМВОЛ – багатозначний предметний образ, який об'єднує між собою різні плани художнього відтворення дійсності на основі їх суттєвої спільності, спорідненості; один із поетичних тропів.

СИНТАКСИЧНІ НОРМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ – регулюють вибір варіантів побудови словосполучень, простих і складних речень.

СИТУАТИВНИЙ КОНТЕКСТ СПІЛКУВАННЯ – обставини, в яких відбувається спілкування: місце, час, особистість партнера (партнерів), соціальні ролі учасників тощо.

СИТУАЦІЯ – сукупність реальних умов протікання комунікації.

СКЛАД – найменша одиниця членування мовлення, що характеризується максимальною артикуляційною і акустичною єдністю звуків, які розташовані в порядку зростання м'язової напруженості й акустичної інтенсивності, має єдину вершину звучності (вона представлена переважно голосним звуком).

СЛЕНГ (СЛЕНГІЗМИ) – розмовний варіант професійного мовлення; жаргонні слова або вирази, характерні для мовлення людей певних професій або соціальних прошарків.

СЛОВЕСНИЙ НАГОЛОС – наголос, який полягає у виділенні одного складу в слові за допомогою артикуляційних засобів, властивих мові, – посилення м'язової напруженості мовного апарату, збільшення сили видиху, зміни висоти тону, збільшення тривалості звучання. Склад і голосний у складі, на який падає наголос, називається *наголошеним*.

СЛОВО – найменша самотійно і вільно відтворювана в мовленні відокремлено оформлена значеннєва одиниця мови, яка

співвідноситься з пізнаним і вичленуванням окремим елементом дійсності (предметом, явищем, ознакою, процесом, відношенням та ін.) і основною функцією якої є позначення, знакова репрезентація цього елемента – його називання, вказування на нього або його вираження.

СЛОВОТВІРНІ НОРМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ – регулюють вибір морфем, їх розташування і сполучення у складі нового слова.

СМИСЛ – актуалізоване значення. На відміну від значення, смисл не є статичним, він не визначається в лінгвістичних термінах, а розпливається в глибинах індивідуального буття і неповторності конкретної ситуації. Якщо значення має національно-мовну специфіку, то смисл – універсальний, інтернаціональний (при перекладі з однієї мови на іншу передаються не значення, які є специфічними для кожної мови, а смисли)»; «зміст (значення), який слово (вислів, мовний зворот тощо) отримує в певному контексті вживання, в певній конкретній мовленнєвій ситуації.

СОЦІОЛЕКТ (СОЦІАЛЬНИЙ ДІАЛЕКТ) – сукупність мовних особливостей, притаманних якій-небудь соціальній групі – професійній, віковій та ін., – у межах тієї чи іншої підсистеми національної мови.

СПІЛКУВАЛЬНИЙ ЕТИКЕТ – це гіперпарадигма, яку мовці відтворюють за правилами, узвичаєними в певній мовній спільності. Йому властива національна своєрідність, ідіоетнічність (*Ви, мамо...; Ви, тату...*).

СПІЛКУВАННЯ – це обмін інформацією, передавання певної інформації однією людиною іншій.

СТЕРЕОТИП – когнітивно-психологічне утворення, схематизований і однобічний образ явища, людини, речі тощо, який ґрунтується на невеликій (часто одній) кількості рис оцінного характеру, що вважаються типовими (взірцевими) для всього класу явищ, речей тощо; суб'єктивне поняття поточного мислення і мовлення, невід'ємна складова мовної картини світу певного етносу.

СТЕРЕОТИПІЗАЦІЯ – оцінювання іншої людини за допомогою поширення на неї типових характеристик представників певної соціальної групи.

СТИЛІСТИЧНИЙ ЕФЕКТ – «закладений» у висловленні й реалізований у ньому за допомогою спеціальних мовних засобів намір автора мовлення викликати в адресата певну стилістичну реакцію на сказане.

СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ – мовні одиниці, тропи і фігури мовлення, стилістичні прийоми, мовленнєві стратегії і тактики, які використовуються при вираженні стилю.

СТИЛІСТИЧНІ НОРМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ – регулюють вибір слова або синтаксичної конструкції відповідно до умов спілкування і стилю викладу (наприклад, *розрізняти*, а не *диференціювати* в розмовному стилі; *море дуже глибоке*, а не *глибоченне море* – в науковому стилі; *у зв'язку з тим, що...*, а не *бо...* – в офіційно-діловому стилі).

СТИЛІСТИЧНО ЗАБАРВЛЕНА (МАРКОВАНА) ЛЕКСИКА – слова, що містять відбиток різних функціональних та експресивних стилів. Напр.: *химерити, репрезентувати, пропозиція, класно, анічогісінько*.

СТИЛЬ – це 1) сукупність мовних засобів, що їх свідомо чи несвідомо добирає автор тексту (писемного чи усного) з огляду на їх

придатність для реалізації мети висловлювання; 2) спосіб формулювання думки.

СТРУКТУРА ТЕКСТУ – сукупність стійких внутрішніх зв'язків тексту, які забезпечують його цілісність і тотожність самому собі; принцип його внутрішньої організації, оформленості його змісту.

СУРЖИК – лексичні та граматичні елементи двох або кількох мов, об'єднані штучно, без дотримання норм літературної мови; штучно змішана, нечиста мова.

СЦЕНАРІЙ – структура репрезентації процедурних знань, яка представляє неавтоматичну життєву ситуацію та правила цілеспрямованої поведінки в ній, на відміну від фрейму, що оперує декларативними знаннями. Сценарій демонструє послідовність процедур (сцен), які здійснюють учасники сюжету для досягнення мети.

СЮЖЕТ – подія чи система подій, покладена в основу епічних, драматичних, інколи ліричних творів, спосіб естетичного освоєння й осмислення, організації подій (художньої трансформації фабули), рух характерів у художньому часі й просторі. Сюжет – динамічний аспект твору, ланцюг зображуваних подій, зокрема й переживань, думок.

ТАКЕСИКА – це потиск руки, поплескування по плечах, поцілунок, посмішка.

ТАКТ – частина синтагми, об'єднана одним наголосом.

ТЕКСТ – це писемний або усний мовленнєвий масив, що становить лінійну послідовність висловлень, об'єднаних у тематичну і структурну цілісність.

ТЕКСТ У ТЕКСТІ – прийом інтертекстуальних зв'язків, який полягає у введенні до текстової архітектоники, здебільшого художнього змісту, ще одного, на перший погляд, чужого за своїм стилем тексту.

ТЕКСТОВА ВІЗУАЛІЗАЦІЯ – використання специфічних графічних засобів, що є семантично вагомими для розуміння змісту тексту, актуалізації певної інформації, для подання тексту реципієнтам.

ТЕМА ТЕКСТУ – ступінь абстрагування його змісту, коли виокремлюють ідеальні сутності, співвідносні зі змістом групи конкретних текстів одного чи різних авторів.

ТЕМБР ГОЛОСУ – індивідуальна особливість голосу конкретного мовця; забарвлення звуку; одна з ознак музичного звуку поряд з висотою, силою й тривалістю; неповторне індивідуальне забарвлення, яке обумовлене будовою мовного апарату, головним чином характером обертонів, що утворюються в резонаторах, – нижніх (трахея, бронхи) і верхніх (порожнина рота й порожнина носа).

ТЕМП – часова характеристика усного мовлення. У це поняття входять: 1) швидкість мовлення загалом, 2) час звучання окремих слів, 3) інтервали і довжина пауз.

ТЕМПОРИТМ – органічна взаємодія темпу мовлення з ритмом. Зміст і сила переживань – основа темпоритму поведінки людини в різних ситуаціях.

ТЕХНІКА ВИРАЗНОГО ЧИТАННЯ – сукупність методів, за допомогою яких досягається передбачуваний змістовний та естетичний вплив виголошуваного тексту.

ТЕХНІКА МОВЛЕННЯ – це сукупність прийомів фонаційного дихання, мовленнєвого голосу й дикції, доведених до ступеня автоматизованих навичок, що дає змогу особистості успішно взаємодіяти з іншими людьми.

ТОН ГОЛОСУ – емоційно-експресивна забарвленість голосу, що сприяє вираженню в мовленні того, хто говорить, певних відчуттів і намірів. Тон мови може бути добрим, злим, захопленим, офіційним, дружнім. Він створюється за допомогою таких засобів, як збільшення або ослаблення сили голосу, паузації, прискорення або уповільнення темпу мовлення.

ТОНАЛЬНІСТЬ – текстова категорія. Мовні базові засоби тональності – слова та вирази із семантикою емоційності, підсилення (емоційно-оцінна лексика, фразеологія, афікси), експресивні синтаксичні конструкції. На текстовому ж рівні – це одиниці з контекстною конотацією, текстово марковані слова, ряди тематичних полів, певні предметно-тематичні лінії, ритмічні мовні засоби.

ТОЧКА ЗОРУ – найзагальніша когнітивно-психологічна пресупозиція людини, яка спирається на набутий раніше перцептивний і когнітивний досвід, віру, переконання тощо і визначає світосприйняття, категоризацію, оцінку сукупності сприйняття, зовнішніх вражень і внутрішніх відчуттів, а також певною мірою сам процес перцепції.

ТОЧНІСТЬ МОВЛЕННЯ – одна з головних ознак культури мовлення. Точність досягається: 1) знанням предмета мовлення (адже спочатку ми пізнаємо реальний світ, а потім висловлюємося про результати свого пізнання: пізнавальна здатність людини залежить і від її досвіду, і від набутих знань у відповідній галузі й у мові); 2) знанням мови, мовної системи всіх її рівнів, оволодінням стилістичними ресурсами, мовними засобами вираження емоційності та ін.; 3) умінням узгодити знання про предмет зі знанням мови

(тобто умінням вибрати найточнішу для конкретної ситуації спілкування назву предмета, явища, процесу тощо).

УСНЕ МОВЛЕННЯ – це форма реалізації мови, яка вимовляється, виражається за допомогою звуків, становить процес говоріння. Усне мовлення є первинним.

ФОНАЦІЙНЕ (МОВНЕ) ДИХАННЯ – дихання під час мовлення, коли до фізіологічної функції (вводити в організм кисень і забирати вуглекислий газ) приєднується голосова – відбувається голосоутворення.

ФОНОВІ ЗНАННЯ – імпліцитна інформація, спільна для співрозмовників, що додається до змісту вербального повідомлення й дає змогу оптимізувати його сприйняття та розуміння. Фонові знання поділяють на такі типи: *загальнолюдські* (циклічний час, географічні знання, знання про людину, будову світу та Всесвіту, наукова, міфологічна, релігійна, фольклорна інформація); *регіональні* знання, характерні для мешканців певного регіону; *країнознавчі* (знання традицій, обрядів, вірувань, забобонів, звичаїв певного етносу); *соціальні, професійні* (інформація певного роду занять людини) тощо.

ФОРМИ МОВЛЕННЯ – форми (способи) здійснення мовленнєвої діяльності: усне мовлення; письмове мовлення; монолог; діалог; авторське мовлення; пряме мовлення; невласне пряме мовлення.

ФРАЗА – основна одиниця мовлення, фонетично-синтаксична єдність, що має певну синтаксичну структуру, змістову закінченість, інтонаційну оформленість і відділяється від таких же одиниць паузами.

ФРАЗЕОЛОГІЗМ (ФРАЗЕОЛОГІЧНА ОДИНИЦЯ, ФРАЗЕОЛОГІЧНИЙ ЗВОРОТ, ФРАЗЕМА) – нарізно оформлений,

але семантично цілісний і синтаксично неподільний мовний знак, який своїм виникненням і функціонуванням зобов'язаний фраземотворчій взаємодії одиниць лексичного, морфологічного та синтаксичного рівнів. Напр., *лебедина пісня 'останній вияв таланту'*.

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ НОРМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ – норми, які регулюють правильність використання фразеологізмів та крилатих висловів, зокрема стійкість їх лексичного складу.

ФРАЗОВИЙ НАГОЛОС – наголос, за допомогою якого виділяються найважливіші за комунікативною метою комплекси.

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ СТИЛЬ – різновид літературної мови, що характеризується систематичним об'єднанням мовних одиниць різних рівнів, функції яких зумовлені суспільною сферою використання мови, настановами та умовами спілкування.

ХАРИЗМА – феномен соціального сприйняття та взаємодії, який наділяє особистість природними властивостями впливати на інших людей і викликати в них беззастережну віру в її можливості.

ХЕЗИТАЦІЯ – різновид паузи, викликаний обдумуванням можливих варіантів продовження мовлення, пошуком потрібного елемента мовного коду, перебудовою структури повідомлення в процесах вербалізації тощо.

ХРОНЕМІКА – це використання часу в невербальному комунікаційному процесі. Для спілкування час є не менш важливим фактором, ніж слова, жести, пози і дистанції. Хронеміка також вивчає ритм, рух і розрахунок часу в культурі.

ХРОНОТОП – вид текстової категорії континууму; час і простір описуваних у тексті подій.

ХУДОЖНЄ МОВЛЕННЯ – мовлення, яке базується на втягненні адресата у процес породження – осмислення і домислювання його змісту. Цей процес стимулюється новизною, нестандартністю висловлювання. Незвичні засоби і способи номінації, несподівана, часто парадоксальна сполучуваність, своєрідна «граматика сполучення смислів» і, як наслідок, – постійна необхідність виходити за межі автоматизму розуміння.

ХУДОЖНЄ МИСЛЕННЯ – назва синтезованого психічного процесу митця, результатом якого є мистецькі твори, що мають естетичну вартість. Психічний процес, який приводить до створення оригінального літературно-художнього твору, є наочнообразним, пройнятим понятійними та інтуїтивними елементами, здійснюється на основі і у формі мовних засобів.

ХУДОЖНІЙ ТЕКСТ – різновид тексту, що відображає сферу мистецтва, культури і має на меті різнобічно впливати на думки і почуття людей за допомогою художніх образів, формувати у них моральні якості, естетичні смаки.

ЦИТАТА – дослівно наведений у мовленні уривок якогось тексту чи точно відтворений вислів якоїсь особи.

ЦИТУВАННЯ – прийом інтертекстуальності, який полягає у дослівному наведенні уривка з якогось тексту для підтвердження або ілюстрації певної думки.

ЦІЛІСНІСТЬ ТЕКСТУ – текстова категорія, яка відображає відносну закритість знакової системи тексту, забезпечується інтеграцією всіх його рівнів, синтезованою конденсацією змісту та сприйняття тексту як одного континуального об'єкта.

ЧИСТОТА МОВИ виникає на основі співвідношення мовлення – мова, пов'язана з правильністю й нормативністю: якщо в

мовленні немає порушень лексичних, стилістичних, орфоепічних та інших норм, воно вважається чистим.

ЧЛЕНОВАНІСТЬ (ДИСКРЕТНІСТЬ) ТЕКСТУ – текстова категорія, що передбачає різні способи поділу тексту: графічний (на слова, речення, абзаци, параграфи...), композиційно-змістовий (на змістові блоки, надфразні єдності, періоди, топіки і т. ін.), комунікативний (актуальне членування речень, надфразних єдностей), когнітивний (на пропозиції й оператори поєднання, фрейми, макроструктури, ментальні моделі, сценарії тощо).

ШУМ – фізична характеристика мовленнєвого звуку, зумовлена наявністю перешкод у вигляді наближення та зімкнення різних органів мовлення на шляху струменя повітря; звук, що виникає внаслідок неперіодичних коливань повітряного середовища.

Використана література

1. Бабій І. О., Голянич М. І., Стефурак Р. І. Словник лінгвістичних термінів: лексикологія, фразеологія, лексикографія. 2-ге вид, виправ. і доповнен. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2024. 336 с.
2. Барань Є., Газдаг В. Словник філологічних термінів / Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II. Берегове, 2024. 108 с.
3. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики : монографія. Львів : ПАІС, 2010. 336 с.
4. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ : Довіра, 2007. 205 с.
5. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу : монографія. 2-е вид., випр. і доп. Київ : Логос, 2004. 284 с.
6. Голянич М. І., Іванишин Н. Я., Ріжко Р. Л., Стефурак Р. І. Лінгвістичний аналіз тексту : словник термінів ; за ред. М. І. Голянич. Івано-Франківськ : Сімик, 2012. 392 с.

7. Гринчишин Д., Капелюшний А., Сербенська О., Терлак З. Словник-довідник з культури української мови. 3-тє вид., випр. Київ : Знання, 2006. 367 с.
8. Єрмоленко С. Я., Бирик С. П., Тодор О. Г. Українська мова : короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів ; за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ : Либідь, 2001. 224 с.
9. Єщенко Т. А. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. Київ : Видавничий центр «Академія», 2009. 264 с.
10. Загнітко А. П. Лінгвістика тексту : науково-навч. посіб. Донецьк : ДонНУ, 2006. 289 с.
11. Загнітко А. П. Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця : ТВОРИ, 2020. 920 с.
12. Загнітко А. П. Сучасні лінгвістичні теорії : монографія. 2-е вид., випр. і доп. Донецьк : ДонНУ, 2007. 219 с.
13. Капелюшний А. О. Стилїстика й редагування: Практичний словник-довідник журналіста. Львів : ПАІС, 2002. 576 с.
14. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства : підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2006. 424 с.
15. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту : підручник Вінниця : Нова книга, 2004. 274 с.
16. Лєськів Б. Поетичні фігури : словник. Тернопіль : Книголюб, 2000. 152 с.
17. Літературознавча енциклопедія : у 2 томах / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 1 (А–Л). 608 с.
18. Літературознавча енциклопедія : у 2 томах / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 2 (М–Я). 624 с.
19. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка ; 2-е вид., виправлене і доповнене. Київ : ВЦ «Академія», 2006. 752 с.
20. Мала філологічна енциклопедія : довідник / укл. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. Київ : Довіра, 2007. 478 с.
21. Мартинюк А. П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 196 с.

22. Пасинок В. Г. Основи культури мовлення : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2012. 184 с.
23. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О. М. Степанов. Київ : Академвидав, 2006. 424 с.
24. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія Полтава : Довкілля Київ, 2010. 844 с.
25. Словник іншомовних слів: 23 000 слів та термінологічних словосполучень / уклад. Л. О. Пустовіт та ін. Київ : Довіра, 2000. 1018 с.
26. Словник тропів і стилістичних фігур / автор-укладач В. Ф. Святовець. Київ : ВЦ «Академія», 2011. 176 с.
27. Струганець Л. В. Культура мови : словник термінів. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. 88 с.
28. Ткачук О. М. Наратологічний словник. Тернопіль : Астон, 2002. 173 с.
29. Українська мова. Енциклопедія / редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), М. П. Зяблюк та ін. Київ : «Укр. енцикл.», 2004. 824 с.
30. Філософський енциклопедичний словник / НАН України ; Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди ; гол. редкол. В. І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 712 с.
31. Цалін С. Д. Логічний словник-довідник. Харків : Факт, 2006. 384 с.
32. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики : енциклопедичний словник для фахівців з теоретичних гуманіт. дисциплін та гуманіт. інформатики. Київ : АртЕк, 1998. 335 с.
33. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 312 с.

ПРОГРАМОВІ ВИМОГИ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «КУЛЬТУРА УСНОГО ПУБЛІЧНОГО МОВЛЕННЯ»

1. Зміст і структура курсу «Культура усного публічного мовлення», його зв'язок з іншими навчальними дисциплінами.
2. Культура мовлення. Чинники, що визначають рівень культури усного мовлення.
3. Основні проблеми культури усного мовлення в медіа.
4. Мовна освіта. Мовне виховання. Мовленнєва поведінка.
5. Професійна мовнокомунікативна компетенція.
6. Мовленнєве самовиховання і його роль у становленні особистості журналіста.
7. Мовна агресія як антипод культури.
8. Мовленнєва культура в контексті мовної політики держави.
9. Роль рідної мови у професійній діяльності теле- і радіожурналіста.
10. Мистецтво мовлення в масовій комунікації.
11. Проблеми культури ефірного мовлення.
12. Поняття літературної мови. Мовна норма. Критерії мовної норми.
13. Усне мовлення: загальна характеристика. Основні норми усного професійного мовлення.
14. Мовний, мовленнєвий та спілкувальний етикет.
15. Різновиди спілкування і стилі комунікативної поведінки.
16. Культура спілкування тележурналіста.
17. Поняття невербальної комунікації. Основні засоби невербальної комунікації.
18. Універсальне й ідіоетнічне в невербальному спілкуванні.
19. Невербальні засоби спілкування у професійній діяльності журналіста.
20. Невербальна комунікація і телеекран.
21. Складники техніки усного мовлення: а) дихання; б) голос; в) дикція; г) орфоепія.

22. Характеристика органів мовлення.
23. Поняття дихання. Різновиди дихання.
24. Фізіологічне та фонаційне дихання. Умови правильного дихання.
25. Голос людини, його природа та різновиди.
26. Чоловічі та жіночі голоси. Висотні характеристики голосів (сопрано, альт, тенор, баритон, бас).
27. Інтонаційна виразність голосу в теле- та радіожурналістиці.
28. Дикція. Значення дикції у професійній підготовці журналіста.
29. Сучасні вимоги до журналіста-ефірника.
30. Моно- і діалогічний ефір: особливості мовної поведінки ведучого.
31. Поняття артикуляції. Артикуляція голосних звуків.
32. Артикуляція приголосних звуків.
33. Скоромовки як елемент вироблення орфоепічних норм. Естетична цінність та практична значущість скоромовок.
34. Орфоепія. Норми орфоепії української літературної мови.
35. Наголос. Різновиди наголосу в українській мові.
36. Типові відхилення від акцентуаційних норм у мовленні радіо- та телеведучих.
37. Інтонація як важливий елемент культури мовлення. Розділові знаки та інтонація. Партитура тексту.
38. Паузи і темп мовлення як технічні показники виразного мовлення і виразного читання.
39. Загальне поняття про символи. Види символів.
40. Символи та їх значення у тележурналістиці.
41. Характеристика стереотипів. Поняття соціального стереотипу, його природа і суть.
42. Мова медіакомунікації як естетичний стереотип епохи.
43. Риторика як наука про успішну мовну комунікацію. Стили мовлення.
44. Оратор і аудиторія: контакт, вплив, взаємодія.
45. Значення риторики для медійників. Основні риторичні засоби в журналістиці.

46. Риторика в різних медіаформатах (друкована преса, телебачення, радіо, цифрові медіа).
47. Публічний виступ. Типи публічного виступу (інформаційний, мотиваційний, переконливий тощо).
48. Загальні правила публічного виступу.
49. Композиційна побудова промови.
50. Підготовка журналіста до виступу.
51. Техніка публічного виступу. Візуалізація.
52. Роль імпровізації у виступах журналіста.
53. Мистецтво завершення виступу.
54. Рецензування публічного виступу.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО КУРСУ «КУЛЬТУРА УСНОГО ПУБЛІЧНОГО МОВЛЕННЯ»

1. Абрамович С. Д., Чікарькова М. Ю. Риторика : навч. посіб. Львів : Світ, 2001. 240 с.
2. Авраменко О. 100 експрес-уроків української : посіб. Київ : Книголав, 2016. 192 с.
3. Андерсон К. Успішні виступи на TED. Рецепти найкращих спікерів / пер. з англ. О. Асташової. 2-ге вид. Київ : Наш формат, 2017. 256 с
4. Андрищенко М. Невербальні чинники формування іміджу телеведучого. *Мистецтвознавство України*. 2013. Вип. 13. С. 176–184.
5. Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити : посіб. / за заг. ред. О. Сербенської. Львів : Априорі, 2017. 304 с.
6. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. Львів : Світ, 1990. 232 с.
7. Бабич Н., Жук О. Мовні стереотипи, «ноу хау» та естетичність сучасних ЗМІ. *Теле- та радіожурналістика*. 2010. Вип. 9. С. 175–182.
8. Бабич Н. Д. Основи риторики : практикум. Чернівці : Рута, 1999. 100 с.
9. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови : навч. посіб. Львів : Світ, 2003. 431 с.
10. Бабій І. О., Голянич М. І., Стефурак Р. І. Словник лінгвістичних термінів: лексикологія, фразеологія, лексикографія. 2-ге вид, виправ. і доповнен. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2024. 336 с.
11. Бавус Т. Мовний образ як компонент мовно-національної та індивідуально-авторської картин світу. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2016. Вип. 63. С. 242–247.
12. Багмут А. Й., Борисюк І. В., Бровченко Т. О., Олійник Г. П. Інтонаційна виразність звукового мовлення засобів масової комунікації. Київ : Наук. думка, 1994. 192 с.

13. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
14. Береза Т., Зубрицька І., Зелений Ю. Мова – не калька: словник української мови. Львів : Апріорі, 2020. 664 с.
15. Береза Т. Слова, що нас збагачують: словник вишуканої української мови. Львів : Апріорі, 2016. 384 с.
16. Бибик С. П. Культура усної мови журналіста: співвідношення слабких і сильних норм. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2015. С. 12–22.
17. Блинова О. Є. Соціальні стереотипи як прояв соціального мислення. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Київ : Фенікс, 2014. Т.11; Вип. 9. С. 107–118.
18. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2006. 368 с.
19. Борг Д. Мистецтво говорити. Таємниці ефективного спілкування ; пер. Н. Лазаревич. Харків : Фабула, 2019. 304 с.
20. Бутиріна М. В. Явище стереотипізації у масовій комунікації. Поліграфія і видавнича справа. 2007. № 2 (46). С. 13–20.
21. Вербич Н. Просодичні одиниці у публічному мовленні. *Українська мова*. 2003. № 2. С. 110–118.
22. Вихованець І. Р. Розмовляймо українською : мовознавчі етюди / післямова А. Загнітка. Київ : Унів. в-во ПУЛЬСАРИ, 2012. 160 с.
23. Волощак М. Й. Неправильно – правильно : довідник з українського слововживання : за матеріалами засобів масової інформації. 2-ге вид., доповн. Київ : Вид. центр «Просвіта», 2003. 160 с.
24. Вплив суспільних змін на розвиток української мови / Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П., Клименко Н. Ф. та ін.; відп. ред. Є. А. Карпіловська. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 444 с.

25. Гарбар І. В., Гарбар А. І. Культура мовлення : навч. посібник. Миколаїв : НУК, 2023. 228 с.
26. Гливінська Л. К. Сучасна українська мова. Фонетика. Орфоепія : навч. посіб. ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ : Логос, 2010. 415 с.
27. Головащук С. І. Словник-довідник з українського літературного слововживання. Київ : Наук. думка, 2004. 446 с.
28. Голянич М. І., Іванишин Н. Я., Ріжко Р. Л., Стефурак Р. І. Лінгвістичний аналіз тексту : словник термінів ; за ред. М. І. Голянич. Івано-Франківськ : Сімик, 2012. 392 с.
29. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу : монографія. 2-е вид., випр. і доп. Київ : Логос, 2004. 284 с.
30. Городенська К. Г. Українська мова у вимірах сьогодення. Видання друге, істотно доповнене. Київ : КММ, 2019. 208 с.
31. Гоян В. В. Кольористика та зображальна естетика інформаційної телевізійної програми. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Київ, 2000. Вип. 8: Журналістика. С. 80–87.
32. Грабовська І. Сучасні українці у дзеркалі чужих та власних стереотипів. *Сучасність*. 2004. № 9. С. 138–147.
33. Гриб В. П. Постановка мовного голосу. Луцьк, 2001. 26 с.
34. Дацишин Х. Терміни «журналістська риторика», «риторика ЗМІ», «медіариторика»: до проблеми дефініції. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. № 733 (Проблеми української термінології). 2012. С. 179–182.
35. Дацишин Х. П. Типологічні різновиди усних публічних виступів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Вип. 1. Харків, 2009. С. 134–138.
36. Дмитровський З. Є. Телевізійна журналістика : навч. посіб. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. 208 с.
37. Дончик В. Мова не винна (Про суржик, двомовність і грамотність на українському телебаченні). *Слово і час*. 2001. № 2. С. 68–77.
38. Дубик В. Невербальні та вербальні засоби комунікації в політичному дискурсі ЗМІ. *Науковий вісник Східноєвропейського*

національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство. 2013. № 18. С. 31–36.

39. Дубчак О. Чути українською. У світі звуків і букв. Київ : Віхола, 2021. 192 с.

40. Єлісовенко Ю. Орфоепічний аспект фахової підготовки ведучих. *Ведучий у практиці сучасного радіомовлення* : зб. навч.-метод. матеріалів / упоряд. В. Я. Миронченко. Київ : Укртелерадіопресінститут, 2006. С. 51–63.

41. Єлісовенко Ю. П. Ораторське мистецтво: постановка голосу й мовлення : навч. посіб. ; за ред. В. В. Різуна. Київ : Агіка, 2008. 204 с.

42. Єлісовенко Ю. П. Орфоепічний аспект фахової підготовки телевізійних журналістів. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2004. Т. 15. С. 15–22.

43. Єрмоленко С. Комунікативні технології і мовна культура журналіста. *Вісник Львівського університету. Серія «Журналістика»*. 2003. Вип. 23. С. 22–29.

44. Єрмоленко С. Я., Бирик С. П., Тодор О. Г. Українська мова : короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів ; за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ : Либідь, 2001. 224 с.

45. Єфіменко О. Є. Історія вивчення поняття мовної картини світу в ХІХ – першій половині ХХ століття. *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. праць. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2011. Вип. 31. С. 38–46.

46. Жайворонок В. В. Велика чи мала літера? Словник-довідник. Київ : Наук. думка, 2004. 202 с.

47. Завгородня Л. В. Мовний стереотип і словесний штамп у мові газет. *Культура слова* / Інститут української мови НАН України. Київ, 2001. Вип. 57–58. С. 10–15.

48. Завгородня Л. В. Природа стереотипу та стереотипні інновації у публіцистиці. *Семантика мови і тексту* : зб. статей VI Міжнар. конф. Івано-Франківськ, 2000. С. 197–201.

49. Задорожний В. Акцентологічний аспект в етимологічних студіях. *Дивослово*. 2018. № 4. С. 48–51.

50. Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості : підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. Львів : ПАІС, 2004. 268 с.
51. Зелінченко О. А. Порівняльна характеристика диктора та ведучого. Наукові записки Інституту журналістики. 2006. Т. 24. С. 110–114.
52. Зубков М. Норми й культура української мови за оновленим правописом. Ділове мовлення. 3-є вид., доп. і змін. Київ : Арії, 2020. 608 с.
53. Каленич В. Культура мовлення як чинник журналістської майстерності. *Український інформаційний простір* : наук. журнал / Київський нац. ун-т культури і мистецтв, Ін-т журналістики і міжнародних відносин. Київ, 2014. Ч. 3. С. 72–76.
54. Капелюшний А. О. Стилїстика й редагування: Практичний словник-довідник журналіста. Львів : ПАІС, 2002. 576 с.
55. Караванський С. Пошук українського слова, або боротьба за національне «Я». Київ : Вид. центр «Академія», 2001. 240 с.
56. Караванський С. Секрети української мови. Львів : БаК, 2009. 344 с.
57. Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П., Клименко Н. Ф. Система та структура української мови у функціонально-стильовому вимірі: монографія / відп. ред. Є. А. Карпіловська. Київ : Інститут української мови НАН України, 2024. 351 с.
58. Кінг П. Характеристики стратегії і тактики спілкування, або Як знайти спільну мову з кожним ; пер. з англ. М. Восковнюк. Київ : Книголав, 2017. 128 с.
59. Клименко Н. Як народжується слово. 2-ге вид., доповн., переробл. Київ: Академперіодика, 2017. 252 с.
60. Климова К. Я. Віч-на-віч з мовою : метод. посіб. Житомир, 2001. 110 с.
61. Климова К. Я. Основи культури і техніки мовлення : навч. посіб. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Ліра – К, 2006. 240 с.
62. Ковалинська І. В. Невербальна комунікація. Київ : Вид-во «Освіта України», 2014. 289 с.
63. Колотілова Н. А. Риторика : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2007. 232 с.

64. Конюхова Л. І. Значення жестів у тележурналістиці / Л. І. Конюхова. *Українознавець*. Вип. 1. Львів, 2006. С. 57–60.
65. Кукуруза Н. В. Майстерність ведучого : навч. посіб. Івано-Франківськ, 2010. 176 с.
66. Куліш Ю. О. Поняття символу: символи в українській культурі. *Науковий вісник. Серія «Філософія»*. Харків : ХНПУ, 2015. Вип. 45 (ч. II). С. 106–110.
67. Культура мови: від теорії до практики : монографія / Л. Струганець, О. Бобесюк, О. Веремчук та ін. ; за ред. Л. Струганець. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2015. 216 с.
68. Культура спілкування у журналістській практиці : навч.-метод. посіб. / укл.: Н. Бабич, О. Жук. Чернівці : Букрек, 2012. 160 с.
69. Куньч З. Й., Городиловська Г. П., Шмілик І. Д. Риторика : підручник. 2-ге вид. допов. і випр. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2018. 496 с.
70. Куньч З. Й., Наконечна Г. В., Ментинська І. Б. Позиційне чергування у/в як елемент милозвучності: норма і практика : монографія / за ред. З. Й. Куньч. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2021. 216 с.
71. Кушнір Р. О. Великий оратор, або як говорити так, щоб Вам аплодували стоячи. Дрогобич : Коло, 2013. 256 с.
72. Лавлінський Р. Механізми формування соціальних стереотипів у суспільстві засобами мас-медіа. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2010. № 7 ; Серія «Філософія». С. 164–176.
73. Лівін М. Сторітелінг для очей, вух і серця. Київ : Наш формат, 2020. 180 с.
74. Літературна норма і мовна практика / Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Коць Т. А. та ін. ; за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ, 2013. 320 с.
75. Лозко Г. С. Українське народознавство. 2 вид., доп. та перероб. Київ : АртЕк, 2004. 472 с.

76. Лужецька Л. Невербальні засоби спілкування як складник мовленнєвої культури особистості. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2014. С. 145–150.
77. Марун М. Чи є тотожними поняття мова і мовлення. *Дивослово*. № 6. 1999. С. 11–13.
78. Масенко Л. Т. Суржик: між мовою і язиком. 2-ге вид., зі змінами і доповн. Київ: Києво-Могилянська академія, 2019. 232 с.
79. Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 360 с.
80. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика : навч. посіб. 2-ге вид., стер. Київ : Вища шк., 2006. 311 с.
81. Мацько О. Основні правила етикетного спілкування. *Дивослово*. 2018. № 5. С. 31–35.
82. Миронченко В. Я. Основи інформаційного радіомовлення : підручник для студ. ун-тів спец. «Журналістика». Київ, 1996. 438 с.
83. Мірченко М. В. Основи екології української літературної мови: проблеми, можливості, перспективи *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2014. Вип. 50; Серія «Філологічна». С. 16–19.
84. Олійник Г. А. Виразне читання. Основи теорії : посібник для вчителів. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. 224 с.
85. Олійник О. Б. Основи ораторської майстерності : навч. посіб. Київ : Кондор, 2010. 181 с.
86. Олійник О. Б. Риторика : навч. посіб. Київ : Кондор, 2009. 170 с.
87. Онуфрієнко Г. С. Риторика : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2008. 592 с.
88. Ораторське мистецтво: підручник / М. П. Требін, Г. П. Клімова, Н. П. Осипова та ін. ; за ред. М. П. Требіна і Г. П. Клімової. 2-ге вид. Харків : Право, 2015. 208 с.
89. Осіпова Т. Ф. Невербальна комунікація та своєрідність її омовлення в українському дискурсі: феномен вербалізації невербаліки : монографія / наук. ред. проф. Т. А. Космеда. Харків, 2019. 388 с.
90. Папуша О., Матвійчук Ю. Порівняльна характеристика диктора і ведучого радіопрограм. *Журналіст України*. 2002. №2. С. 15–17.

91. Пасинок В. Г. Інтернет-комунікація в еко-культурному середовищі. *Людина віртуальна: нові горизонти*. Монреаль : СРМ «ASF», 2018. С.105–107.
92. Пасинок В. Г. Основи культури мовлення : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2012. 184 с.
93. Паучок В. К. Етногенез українського народу і становлення української символіки. Тернопіль, 2003. 275 с.
94. Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради : навч. посіб. 2-ге вид., стереотип. Київ : Либідь, 2001. 240 с.
95. Пономарів О. Д. Українське слово для всіх і для кожного. Київ : Либідь, 2013. 360 с.
96. Радевич-Винницький Я. Двомовність в Україні: теорія, історія, мововживання : монографія. Київ; Дрогобич : Посвіт, 2011. 590 с.
97. Радевич-Винницький Я. К. Етикет і культура спілкування : навч. посіб. 2-е вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2006. 291 с.
98. Риторика : навч.-метод. посіб. з курсів «Основи риторики» та «Професійна риторика» / укл. І. І. Гузенко. Львів, 2014. 328 с.
99. Роум Д. Говори та показуй. Мистецтво створення надзвичайної презентації ; пер. з англ. Г. Топіліної. Харків : Віват, 2017. 272 с.
100. Руда О. Г. Мовне питання як об'єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дискурсі : монографія ; НАН України, Ін-т укр. мови. Київ, 2012. 232 с.
101. Савчук Р. Л. Культура усного публічного мовлення : хрестоматія до дисципліни. Івано-Франківськ : ПНУ, 2022. 72 с.
102. Сваричевська Л. Концепт символу в українській мовній картині світу. *Вісник Львівського університету. Серія «Філологія»*. 2004. Вип. 34; Ч. І. С. 372–378.
103. Сербенська О. А., Волощак М. Й. Актуальне інтерв'ю з мовознавцем: 140 запитань і відповідей. Київ : Вид. центр «Просвіта», 2001. 204 с.
104. Сербенська О. А. Культура усного мовлення. Практикум : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 216 с.
105. Сербенська О. А., Бабенко В. В. Основи телевізійної творчості : практикум. Львів : ПАІС, 2007. 112 с.

106. Синявський О. Норми української літературної мови / ред. рада: Л. О. Богуславська, В. М. Бріцин, Д. С. Бураго, та ін. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. 363 с.
107. Словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, М. К. Дмитренка. Київ : Міленіум, 2002. 260 с.
108. Стахів М. О. Український комунікативний етикет : навч.-метод. посіб. Київ : Знання, 2008. 245 с.
109. Степура А. Wow-виступ по-українськи. Ноу-хау сучасного оратора. Дніпро : Моноліт, 2018. 304 с.
110. Струганець Л. В. Теоретичні основи культури мови : навч. посіб. Тернопіль, 1997. 96 с.
111. Територіальні та соціокультурні умови функціонування української мови в Україні : монографія [автори: С. О. Соколова, М. О. Гонтар, О. М. Данилевська, Г. М. Залізняк, Л. Т. Масенко, О. Г. Руда, В. М. Труб, І. М. Цар; відп. редактор С. О. Соколова]. Київ, 2023. 786 с.
112. Тихий О. Словник мовних покручів. Донецьк : Товариство ім. Олексі Тихого, 2009. 130 с.
113. Федоров В. Символ: образ і знак = Symbolarium. Тернопіль : Підручники і посібники, 2009. 256 с.
114. Флемінг К. Говорити легко та невимушено. Як стати приємним співрозмовником ; пер. з англ. Шандора Нодя. Харків : КСД, 2022. 238 с.
115. Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду : док. і матеріали / упоряд. : Л. Т. Масенко та ін. Київ : Вид. дім «КМ Академія», 2005. 399 с.
116. Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Ін-т укр. мови НАН України. Київ : Наук. думка, 2019. 392 с.
117. Фаріон І. Д. Мовна норма: знищення, пошук, віднова : монографія. Вид. 2-ге, доповн. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2010. 336 с.
118. Флемінг К. Говорити легко та невимушено. Як стати приємним співрозмовником / пер. з англ. Ш. Нодя. Харків : КСД, 2020. 240 с.

119. Форманова С. В., Ленець Є. І. Невербальні засоби вираження комунікації (на матеріалі інтерв'ю з журналістом Майклом Щурем). *Молодий вчений*. 2018. № 9. С. 125–128.
120. Цар І. М. Українське повсякденне мовлення в міському молодіжному середовищі : монографія. Київ : Наукова думка, 2021. 224 с.
121. Царик О. Культура мовлення як елемент духовної культури суспільства. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2016. Вип. 1. С. 318–327.
122. Шевченко Л., Сизонов Д. Теорія медіалінгвістики : підручник / за ред. Л. І. Шевченко. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2021. 214 с.
123. Шутова М. О. Контентивно-формальна типологічна таксономія етнокультурних стереотипів. *Вісник КНЛУ. Серія Філологія*. 2014. Т. 17. № 1. С. 205–214.
124. Яцимірська М. Г. Культура мови журналіста: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Львів: ПАІС, 2017. 168 с.

Онлайн-словники

1. Велика чи мала літера. Словник-довідник (В. В. Жайворонок). URL: <http://velyka-chy-mala-litera.wikidot.com/> (дата звернення: 05.03.2025)
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / автор, керівник проекту і гол. редактор В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь : ВТФ Перун. 2001, 2005. URL: <http://slovopedia.org.ua/93/53392-0.html> (дата звернення: 10.03.2025)
3. Вікісловник. URL: <https://uk.wiktionary.org> (дата звернення: 10.03.2025)
4. «Горох» (тлумачний, орфографічний, фонетичний словники, словники римувань, синонімів, перекладів, частотний, етимологічний, фразеологічний словники, словник афіксальних морфем). URL: <https://goroh.pp.ua/> (дата звернення: 05.03.2025)

5. Граматичний словник. URL: <http://www.mova.info/grmasl.aspx> (дата звернення: 05.03.2025)
6. Грінченко Б. Д. Словарь української мови. Т. 1–4. Київ, 1907–1909. URL: <https://hrinchenko.com> (дата звернення: 07.03.2025)
7. Лінгвістичний портал. URL: <http://www.mova.info> (дата звернення: 07.03.2025)
8. Мова – ДНК нації. URL: <https://ukr-mova.in.ua> (дата звернення: 08.03.2025)
9. Практичний словник синонімів української мови: близько 15000 синонімічних рядів / С. Караванський. URL: <http://slovopedia.org.ua/41/53392-0.html> (дата звернення: 07.03.2025)
10. Словник афіксальних морфем української мови / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, В. С. Карпіловський. URL: http://lib.movahistory.org.ua/Slov_afiksalnykh_morfem.pdf (дата звернення: 07.03.2025)
11. Словники й енциклопедії. URL: <https://slovnyk.me/> (дата звернення: 07.03.2025)
12. Словники онлайн. URL: <http://rozum.org.ua/> (дата звернення: 09.03.2025)
13. Словник української мови : в 11 томах / Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР ; гол. ред. кол. І. К. Білодід. Київ : Наукова думка, 1970–1980. 134 058 реєстрових одиниць. URL: <https://sum.in.ua> (дата звернення: 10.03.2025)
14. Словник української мови. Online. Томи 1–15. URL: <https://sum20ua.com> (дата звернення: 09.03.2025)
15. Українська мова: енциклопедія. URL: <http://litopys.org.ua/ukrmova/um.htm> (дата звернення: 09.03.2025)
16. Український правопис 2019 року. URL: <https://2019.pravopys.net> (дата звернення: 09.03.2025)
17. Універсальний словник-енциклопедія (УСЕ). URL: <http://slovopedia.org.ua/29/53392-0.html> (дата звернення: 10.03.2025)

Інтернет-ресурси

1. Дикція з Іриною Українець. Урок № 1. Техніка мови – скоромовки. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=W3StCnxSjf0> (дата звернення: 07.03.2025)
2. Дикція. URL: <https://www.vezha.org/dyktsiya-video/> (дата звернення: 07.03.2025)
3. Іванова В. Що робити, щоб люди вас уважно слухали: поради. *Українська правда*, 31 січня 2019. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2019/01/31/235348/> (дата звернення: 07.03.2025)
4. Імпровізація у мові. URL: <https://www.vezha.org/improvizatsiya-u-movi-video/> (дата звернення: 07.03.2025)
5. Красивий голос. Дикція. Урок № 2. Вправи з Іриною Українець. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=s06kSITla-c> (дата звернення: 07.03.2025)
6. Культура мовлення [Ольга Красницька. Риторика лідера]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=3HVF1y7QWsY> (дата звернення: 07.03.2025)
7. Культура мовлення. Лексичні, граматичні помилки в нашій мові [Урок української]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=mKzjdyMjPt4> (дата звернення: 07.03.2025)
8. Курси культури української мови [Ірина Фаріон]. URL: <https://www.youtube.com/playlist?list=PL4I-CMZOQlZKNxTDneFsPXjUrZ6J9QnKm> (дата звернення: 07.03.2025)
9. Лайфхак українською [Скетч-шоу «Лайфхак українською» навчить вас правильно говорити українською. Програми з архіву «Українського радіо». Ведучий: Дмитро Хоркін]. URL: <https://ukr.radio/prog.html?id=586> (дата звернення: 07.03.2025)
10. Логічні акценти. URL: <https://www.vezha.org/logichni-aktsenty-video/> (дата звернення: 07.03.2025)
11. Мистецтво переконливих публічних виступів: від помилок до майстерності. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=CFo-9vdOT6k> (дата звернення: 07.03.2025)

12. Найвідоміша промова Стіва Джобса (українською мовою). URL: <https://www.youtube.com/watch?v=kCcPqP3sHto> (дата звернення: 06.03.2025)
13. Найдовша скоромовка у світі. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=5s0MwmxOFAI> (дата звернення: 07.03.2025)
14. Паузи у мовленні. URL: <https://www.vezha.org/pauzy-u-movlenni-video/> (дата звернення: 07.03.2025)
15. Постановка голосу. URL: <https://www.vezha.org/postanovka-golosu-video/> (дата звернення: 07.03.2025)
16. Публічний виступ – як підготуватись, прості кроки для твого успіху. Максим Олійник. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=95haw1TiJIE> (дата звернення: 05.03.2025)
17. Публічні виступи: як ефективно спілкуватись з аудиторією. Анна Панова. URL: https://www.youtube.com/watch?v=6SJO_RJR_SE (дата звернення: 05.03.2025)
18. Секрети ораторського мистецтва. Руслан Ружицький. URL: <https://krasnomovec.club/yak-navchitis-vistupati-pered-auditoriyeyu/> (дата звернення: 05.03.2025)
19. Скоромовка української ведучої Мар'яни Лошак [бездоганно прочитала українські скоромовки в прямому ефірі]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=vqoFIovrIHM> (дата звернення: 07.03.2025)
20. Степура А. Як готуватися до публічного виступу. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=69Hpe85fmC0> (дата звернення: 06.03.2025)
21. Степура А. Як підготувати виступ. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=l0j5UBRidco> (дата звернення: 06.03.2025)
22. Страх публічних виступів. URL: <https://www.vezha.org/strah-publichnyh-vystupiv/> (дата звернення: 06.03.2025)
23. Темп мовлення. URL: <https://www.vezha.org/temp-movlennya-video/> (дата звернення: 07.03.2025)

24. Тренінг «Ораторське мистецтво». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=kYUczJtpyHA> (дата звернення: 07.03.2025)
25. Чабан Ю. Словесна імпровізація при публічному виступі. «Спрага» радить. *Спрага*. 16.08.2020. URL: <https://spraga.info/2020/08/16/slovesna-improvizatsiya-spraga-radyt/> (дата звернення: 08.03.2025)
26. Як підготуватися до публічних виступів. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=DSQE0DZ7EFc> (дата звернення: 06.03.2025)
27. 17 способів почати промову (приклади, відео). URL: <https://masterlev.com.ua/z-chogo-pochati-vistup/> (дата звернення: 06.03.2025)

[illegible]

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

САВЧУК РУСЛАНА ЛЮБОМИРІВНА,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника

КУЛЬТУРА УСНОГО ПУБЛІЧНОГО МОВЛЕННЯ

**навчально-методичний посібник
для студентів II курсу
спеціальності «Журналістика»**

В авторській редакції

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника,
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57,
тел.: (0342) 75-23-51, e-mail: office@pnu.edu.ua